

ZES EN TWINTIGSTE ACCOUNTANTS DAG, GEORGANISEERD
DOOR HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN ACCOUNTANTS
GEHOUDEN OP ZATERDAG 21 SEPTEMBER 1935 TE ROTTERDAM

**VERSLAG VAN DEN ZES EN TWINTIGSTEN
ACCOUNTANTSdag, GEHOUDEN DOOR HET
NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN ACCOUNTANTS,
OP ZATERDAG 21 SEPTEMBER 1935,
DES VOORMIDDAGS TE 10.15,
IN DEN FOYER VAN „DE DOELEN” TE ROTTERDAM.**

Voorzitter: de heer James Polak, Voorzitter van het Nederlandsch Instituut van Accountants.

De VOORZITTER opent te 10.30 v.m. de vergadering met de navolgende rede:

Dames en Heeren,

Namens het Bestuur van het Nederlandsch Instituut van Accountants heet ik U allen hartelijk welkom op onzen zesentwintigsten Accountantsdag. In het bijzonder is het mij een genoegen, hier welkom te mogen heeten: den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Koloniën, den heer Van Ettinger, den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer Franx, den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Defensie, den heer Scholten, den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Sociale Zaken, den heer Geelen, den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Financiën, den heer Elbers, den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Onderwijs, Dr. Renkema, en den vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Handel en Nijverheid, den heer Drs. Gispén.

Verder is het mij een groote eer, dat de Wethouder van Onderwijs der gemeente Rotterdam, tevens als vertegenwoordiger van Zijn Edelachtbare, den Heer Burgemeester dier gemeente, deze bijeenkomst bijwoont.

Verder verwelkom ik den Secretaris der Kamer van Koophandel te Rotterdam, heeren professoren der Ned. Handels-Hoogeschool en der R.K. Handels-Hoogeschool, het Bestuur der Vereeniging van Academisch Gevormde Accountants, het Bestuur der Vereeniging van Gemeente-Accountants, het Bestuur der Vereeniging van Bestaats-Accountants, de Besturen van de Ned. Advocaten Vereeniging, van het Kon. Instituut van Ingenieurs, van de Orde van Ned. raadgevende ingenieurs, van den Kon. Middenstandsbond, van de Algemeene Werkgeversvereniging en van het Verbond van Ned. Werkgevers.

I heartily welcome Mr. T. Herbert Hughes and Mr. Underwood of the Corporation of Accountants at Glasgow.

Auch Herrn Arthur Jores, der als Vertreter des Instituts der Wirtschaftsprüfer anwesend ist, heisse ich herzlich willkommen.

Ten slotte een hartelijk welkom aan alle leden en assistenten onzer vereeniging.

Het sedert den vorigen Accountantsdag verlopen jaar is voor het Ned. Instituut van Accountants bijzonder belangrijk geweest. In de vergadering van 6 October werd besloten tot de fusie met den Ned. Bond van Accountants en de Ned. Organisatie van Accountants, welke fusie op 1 December tot stand kwam. Hierdoor groeide het aantal leden der Vereeniging tot 549, het aantal assistenten tot 1300. Op dit moment zijn de overeenkomstige cijfers: 581 en 1440.

Doch deze quantitatieve uitbreiding was niet het belangrijkste

resultaat. Door de fusie werd de aangename samenwerking, welke reeds op verschillende punten met de beide zusterverenigingen bestond, geconsolideerd. Thans is het overgrootste deel van de Nederlandsche accountants in één groote organisatie vereenigd en kunnen wij met vereende kracht arbeiden aan de verdere ontwikkeling van het beroep.

Het was in het begin van dit jaar 40 jaar geleden, dat ons Instituut met dit doel werd opgericht. Aangezien het Bestuur er prijs op stelde, hen, die ons met dit jubileum wilden gelukwensen, in een waardig milieu te ontvangen, is de viering uitgesteld tot den datum, waarop het Instituut zijn nieuwe kantoorgebouw zou betrekken. De belangstelling en de hartelijkheid, welke ons zoowel van verschillende officieele instanties als uit de kringen van het bedrijfsleven — niet te vergeten ook van de pers — te beurt vielen, zijn voor het Bestuur en, naar ik mag aannemen, voor alle leden der Vereeniging, een groote voldoening geweest.

Wij zijn ons zeer wel bewust, dat er voor de verdere organisatie van ons beroep nog heel wat te doen is, maar wij hebben uit de verschillende op dezen feestdag vernomen uitingen toch de overtuiging geput, dat wij ons op den goeden weg bevinden. Het heeft ons goed gedaan te vernemen, hoezeer ons beroep algemeen als een nuttig, ik mag wel zeggen: als een noodzakelijke schakel in het economisch leven wordt beschouwd en dat goed uitgevoerde accountantsarbeid alom waardeering ontmoet. Voor ons, accountants, zal dit een steun en, zoo noodig, een aansporing zijn bij ons streven om onzen arbeid tot een in alle opzichten zoo hoog mogelijk peil op te voeren. Anderzijds weerspiegelen zich in deze waardeering voor accountantsarbeid de ook door het bedrijfsleven gevoelde behoefte, zoowel om getrouw, objectief en duidelijk verslag te ontvangen omtrent den stand en de resultaten der ondernemingen als om regelmatig te doen nagaan, of de bedrijfsuitoefening in overeenstemming is met de eischen der bedrijfs-economie, twee feiten, waarvan wij als accountants met voldoening kennis namen.

Het belangrijkste moment tijdens de feestviering is wel dat geweest, waarop de heer Mr. J. H. de Mol van Otterloo, de vertegenwoordiger van Z.E. den Minister van Economische Zaken, mededeeling deed van een hem door Z.E. verstrekte opdracht om de indiening van een wetsontwerp tot regeling van het accountantsberoep voor te bereiden. Het is ons volkomen duidelijk, dat deze voorbereiding — ook na het werk, dat reeds door de daartoe ingestelde regeeringscommissie is verricht — tijd vereischt. Anderzijds zal echter ook begrepen worden, dat de accountants met spanning uitzien naar de vervulling van dezen wensch, die reeds veertig jaar op hun verlanglijst staat en dat zij er op meenen te mogen vertrouwen, dat Z.E. den Minister van Handel en Nijverheid in overeenstemming met de zoo duidelijk uitgesproken bedoeling van zijn ambtsvoorganger het betreffende wetsontwerp zal indienen.

Met het uitspreken van deze hoop open ik den 26sten Accountantsdag.

(Applaus)

De VOORZITTER vervolgt daarna:

Der traditie getrouw wenscht het Bestuur hedenmorgen een onderwerp aan de orde te stellen, dat zoowel in onzen eigen kring als in dien van de trouwe bezoekers onzer accountantsdagen actueele belangstelling geniet. Dit is zeker het geval met het vraagstuk der ordening. Toch hebben wij een oogenblik gearzeld, het

onderwerp op deze vergadering in behandeling te nemen en wel met het oog op het feit, dat de kwestie der ordening den laatsten tijd regelmatig ter sprake komt van zuiver politiek standpunt beschouwd. Daarom is het goed te doen uitkomen, dat onze Vereeniging als zoodanig niet aan politiek wenscht te doen en geen enkel politiek standpunt wenscht in te nemen. Bij een onderwerp als het onderhavige moge het onvermijdelijk zijn, over politiek te spreken in dien zin, dat meeningen worden verkondigd omtrent de taak der overheid, het is zeker niet de bedoeling, gelegenheid te geven voor een politiek debat in den engeren zin van het woord. Het Bestuur is echter van meening, dat dit geen bezwaar behoeft te vormen tegen het aan de orde stellen van dit onderwerp, daar het mogelijk moet zijn, het zuiver wetenschappelijk-economisch te behandelen. Wij zijn er van overtuigd, er in geslaagd te zijn, in Prof. Mr. P. Lieftinck een inleider te vinden, van wien dit kan worden verwacht.

KAN ORDENING DER VOORTBRENGING BIJDAGEN TOT INSTANDHOUDING EN VERMEERDERING DER WERKGELEGENHEID?

Inleiding van den Heer Prof. Mr. P. LIEFTINCK.

Een inleiding te geven tot de bespreking van bovenstaande vraag is een weinig benijdenswaardige opdracht. De ordeningsgedachte ontmoet in ons land, niet het minst in economisch onderlegde kringen, nog zooveel diepgewortelden tegenstand, dat zij moeilijk als algemeen aanvaard uitgangspunt van discussie kan dienen. Wie een onderwerp moet behandelen, waarbij het de toepassing van deze gedachte op een concreet economisch vraagstuk betreft, vindt zijn weg dus niet gebaad en loopt gevaar bij het vorderen van zijn betoog herhaaldelijk op principieele bezwaren te stuiten, die hij niet telkens opnieuw kan weerleggen, maar die voor dengene, die ze opwerpt, juist van beslissende beteekenis zijn. In ieder geval zal hij dus moeten trachten een voldoende basis van overeenstemming te leggen ten aanzien van de behoefte aan economische ordening in het algemeen, zonder in een volledige verhandeling te vervallen over de grondslagen der hedendaagsche maatschappelijke organisatie, haar verdiensten en gebreken, alsmede de mogelijkheden van hervorming.

Bovendien is de toepassing der ordeningsgedachte op het vraagstuk van de instandhouding en vermeerdering der werkgelegenheid allerm minst een eenvoudige taak. Feitelijk is de geheele dynamiek van het economisch leven, nationaal en internationaal, bij dit onderwerp betrokken en zou een eenigszins afgeronde behandeling dezer stof een positie-kiezen ten aanzien van de meest omstreden vraagstukken, betreffende de ontwikkeling der economische en sociale structuur en de oorzaken en middelen tot bestrijding van het conjunctuurverschijnsel, vereischen. Daarover conclusies uit te spreken wagen de bekwaamsten nog slechts tastenderwijs. Hier kan de inleider niet meer doen dan enkele typen werkloosheid

te behandelen en de mogelijkheid harer bestrijding door ordening. Daarbij zal hij zich, met name ten aanzien van de conjuncturele werkloosheid, van enkele hypothesen moeten bedienen, die hij nog slechts voorloopig als juist aanvaard. Nochtans hoopt hij op deze wijze aan de discussie voldoende richting te geven en ertoe bij te dragen, dat de kern van het vraagstuk, dat aan de orde is, wordt bereikt.

DE BEHOEFTE AAN ECONOMISCHE ORDENING.

Het zal waarschijnlijk geen tegenspraak ontmoeten, wanneer wij beginnen met te constateeren, dat het hedendaagsche stelsel van maatschappelijke voortbrenging, — dat de naam „stelsel” nauwelijks verdient omdat alle eenheid erin zoek is —, zeer onbevredigend werkt. Het blijkt in dezen tijd maar al te duidelijk, dat de methode nog niet is gevonden, welke het mogelijk maakt, dat de productieve krachten, waarover de wereld zoo rijkelijk beschikt, in het belang van de welvaart der volken tot volle ontplooiing worden gebracht en op een wijze worden besteed, die het door een ieder gevoelde welvaartstekort tot de kleinste proporties terugbrengt.

Op zich zelf wettigt het geen verwijt, wanneer niet alle beschikbare menselijke en stoffelijke productiekrachten tot het uiterste toe worden aangewend. Een toestand, waarin dit wel zou geschieden, waarin elk stukje grond zou worden bebouwd, elk, ook het meest verouderde, productiemiddel in gebruik zou zijn en alle, tot nuttige prestatie in staat zijnde, menselijke arbeidskracht aan het werk was gesteld, ware veeleer een bewijs van armoede dan een symptoom van rijkdom. Niet op het maximaal, maar op het optimaal gebruik der productieve krachten komt het aan, d.w.z., dat een evenwicht moet worden nagestreefd tusschen de kosten en de vermeerdering van nuttigheid, welke met die kosten kan worden verkregen, tusschen de grootte van het arbeidsoffer en de behoeftenbevrediging, welke van dat offer afhankelijk is. Dit behoeft men niet uitsluitend individualistisch te interpreteren, vanuit het standpunt van den ondernemer of van den arbeider, want het geldt evenzeer van uit het standpunt van elke collectiviteit, die met de beschikking over bepaalde productiekrachten een eigen welvaartsdoel nastreeft.

Dat dit optimum in de Westersche volkshuishoudingen bij verre na niet bereikt is, leidt geen twijfel. De feitelijke toestand is deze, dat, terwijl een geweldig productieapparaat aanwezig is en nieuwe productiecapaciteit zonder te groote offers (in verhouding tot de voordeelen, die men ervan zou kunnen genieten) zou kunnen worden geschapen, miljoenen menschen met dringende behoeften, bereid en in staat werk te verrichten, noodig om de goederen voort te brengen, die in deze behoeften kunnen voorzien, de gelegenheid daartoe missen. Tot welk een verlies aan potentieele welvaart dit leidt is onmogelijk te schatten, maar wel kan worden geconstateerd, dat er zelden een zoo groot gemis aan evenwicht was tusschen vraag en aanbod van productieve krachten, in het bijzonder van arbeid, als in dezen tijd. In hoeverre hierbij tijdelijke en meer blijvende verschijnselen door elkaar heen loopen, zullen wij nog nader onder de oogen zien.

Van het standpunt der individualistische school schuilt de oorzaak van dezen toestand in een gemis aan aanpassing van de beschikbare productieve krachten, wat richting en wat prijzen betreft,

aan de koopkrachtige vraag op de markt. Een incongruentie tusschen het totale aanbod van en de totale vraag naar goederen is theoretisch onmogelijk, aangezien de effectieve vraag zelf de weerspiegeling is van den omvang der productie en de potentieele vraag praktisch onbegrensd is. Het komt er dus maar op aan, dat de productie in de goede richting wordt geleid, de prijzen der goederen zoodanig worden bepaald, dat de markt het aanbod opneemt en de belooning der productiefactoren zich zoodanig bij deze prijzen aanpast, dat er voor de ondernemers voldoende prikkel bestaat om van de zich aanbiedende krachten ten volle gebruik te maken.

Dit beteekent, dat wanneer de productie moeilijk op peil kan worden gehouden, het antwoord van deze school daarop luidt: laat de prijsvorming vrij. Breng de goederenprijzen omlaag, zoover tot de bedrijvigheid zich herstelt, behoudens het uitvallen van grensbedrijven, die wegens te hooge kosten moeten worden uitgeschakeld. Is de vraag in een bedrijfstak zoo weinig elastisch, dat volle productie slechts kan worden verkregen bij sub-marginale belooningen der productiefactoren, dan moeten de daaraan verbonden arbeiders en andere verplaatsbare productiekrachten naar elders afvloeien. Treedt ergens technologische werkloosheid op: laat de loonvorming vrij. Breng de loonen zoover omlaag tot de ondernemers, in denzelfden bedrijfstak of in andere, de vrijgekomen arbeiders weer kunnen inschakelen. Spoediger dan men verwacht, zal de concurrentie der ondernemers op de arbeids- en op de grondstoffenmarkt de loondaling een einde doen nemen, terwijl het evenwicht zich herstelt bij volle, inplaats van bij gedeeltelijke productie, ten voordeele der volkswelvaart. Komen goedkoop-werkende buitenlandsche concurrenten op de markt en ontstaat hierdoor in binnenlandsche bedrijfstakken structureele werkloosheid: laat het loon tot de strikt-economische grenswaarde van den arbeid vallen. De beschikbare arbeidskrachten zullen dan spoedig weder in het productieproces worden geabsorbeerd, wegens het natuurlijk verband tusschen in- en uitvoer zal de export worden gestimuleerd, hetgeen de grenswaarde van den arbeid zal steunen en al moge door de gewijzigde ruilverhouding met het buitenland per saldo de reële loonstandaard zijn gedaald, het maatschappelijk inkomen zal zich beter hebben gehandhaafd dan het geval zou zijn geweest, indien men door het toepassen van bescherming de productie in kunstmatige banen geleid had.

„Het is mogelijk”, schrijft *J. M. Clark* aan het eind van een analoge uiteenzetting, „dat een land, waarin zulk een politiek in praktijk werd gebracht, minder zou lijden van depressies dan de Vereenigde Staten thans, in de 20ste eeuw. Wellicht zou het meer produceeren en meer consumeeren, maar of het bij toepassing van deze methode zich een vol en regelmatig gebruik van zijn productieve krachten zou kunnen verzekeren, is aan twijfel onderhevig. Het vraagstuk is niet zoo eenvoudig als het lijkt. Zelfs indien prijzen, loonen en winsten alle een harmonische daling ondergingen, zou men misschien nog niets verder zijn. En indien de loonen meer dan de andere inkomsten daalden, zou daarvan dan niet het gevolg zijn, dat de markt van consumptie-goederen een stuk koopkrachtige vraag verloor, waardoor het geheele proces zijn doel zou missen? Er is een zeker evenwicht noodzakelijk tusschen dat deel van het volksinkomen, dat voor consumptieve doeleinden wordt besteed en het gedeelte, dat gespaard wordt en dit evenwicht wordt zeker verstoord door elke plotselinge inkomensverschuiving ten nadeele van de loontrekkenden en gesalarieerden, die het grootste deel van hun inkomen uitgeven, en ten voordeele van

de winst- en rentetrekken, van wie de massa der besparingen afkomstig is.”¹⁾

Inderdaad, — het vraagstuk is niet zoo eenvoudig als het naar individualistische opvatting lijkt. Want nog afgezien van de disharmonie tusschen sparen en consumeeren — met haar ernstige gevolgen voor de conjunctuur — die, zooals *Clark* terecht opmerkt, bij vrije prijs- en inkomensvorming dreigt, vindt de aanpassing van de beschikbare productieve krachten, wat richting en wat prijzen betreft, aan de koopkrachtige vraag op de markt, in werkelijkheid niet zoo automatisch plaats, als de evenwichtstheorie in vereenvoudigde voorstelling zou doen denken. „Ook bij volledige concurrentie- en contractsvrijheid en bij volle werkzaamheid van het rentabiliteitsbeginsel”, lezen wij bij *E. Wagemann*, „treedt een reeks van factoren op, die een gelijkmatige aanpassing van alle „Wirtschaftselemente” verhinderen. Het feit, dat de „Wirtschaftselemente” (prijzen, loonen, productie, handel, enz.) een zeer verschillende mate van elasticiteit vertoonen en in hun beweging ook bij de meest vrij gelaten economische verhoudingen niet steeds harmonieeren, is het gevolg zoowel van tijdelijke als van ruimtelijke verstarringen van natuurlijke, juridischen en technischen aard. Tijdelijke verstarringen van bepaalde verhoudingen vloeien voort uit den (verschillend) langen duur der economische contracten en uit de met de techniek gegeven (eveneens verschillende) lengte der productieprocessen. Ruimtelijke verstarringen doen zich voor zoowel ten aanzien van een groot gedeelte der goederen (onroerende zaken, enz.) als ten aanzien van den factor arbeid (beroeps-schooling, standplaats, enz.). Met de geweldige vergrooing van het technisch apparaat is juist met betrekking tot dit punt een belangrijk economisch probleem gerezen, dat zich op privaat-economisch gebied in de moeilijkheid openbaart, ten allen tijde de vaste kosten te dekken.”²⁾

Van de factoren, waarop *Wagemann* de aandacht vestigt, zijn die, welke verband houden met de ontwikkeling der moderne techniek en de starheid der arbeidskrachten, wel de meest belangrijke, wegens hun verre strekking voor de verdeling en herverdeling van de productieve krachten over de verschillende bestemmingen en voor het automatisch evenwichtsherstel van vraag en aanbod ten aanzien van arbeid en productiemiddelen, onder dynamische verhoudingen. De moderne productietechniek vereischt in tal van bedrijfstakken, dat in goed geoutilleerde bedrijven groote kapitalen

¹⁾ *J. M. Clark*, *Strategic Factors in Business Cycles*, 1934, pag. 135/136. Mr. *J. G. Koopmans*, die onlangs in een artikel „Japansche concurrentie en Westersche goedkoopte-vrees” (*E. S. B.* van 28 November 1934) het hier besproken standpunt der individualistische school zeer consequent verdedigde, erkent daarin, dat bij toepassing van een dergelijke economische politiek de „rent”-inkomens een veel grooter procentueel aandeel van het totale maatschappelijke inkomen zouden vertegenwoordigen dan thans en het loonpeil dus zeer belangrijk zou moeten dalen. Als maatregel van sociale politiek bepleit hij daarnaast een „nachträgliche” herziening van de inkomensverdeling, waarbij, zoo noodig, het element van steunverlening ook aan werkenden zou kunnen en moeten worden ingeschakeld, terwijl de middelen voor dezen steun c.q. langs fiscalen weg zouden moeten worden gevonden, door belasting der „rent”-inkomens. Behalve de hierna volgende critiek op het individualistisch standpunt, hebben wij tegen den gedachtengang van den Heer *K.* deze bedenking, dat hij de economische gevolgen van een zoo belangrijke inkomensverschuiving als hij van zijn voorstel zelf verwacht over het hoofd schijnt te hebben gezien — gevolgen, die in het bovenstaand citaat van *Clark* zoo duidelijk worden geteekend — en voor de „nachträgliche” herziening slechts een sociale motiveering geeft.

²⁾ *E. Wagemann*, *Struktur und Rhythmus der Weltwirtschaft*, 1931, pag. 49. Verg. hierbij Prof. Dr. *J. Tinbergen*, *De economische zijde van het ordeningsvraagstuk*, in *Ordering*, verslag van de voordrachten, gehouden op 14, 15 en 16 Januari 1935, voor het Delftsche Hoogeschoolfonds; alsook van schr. dezes, *De toekomst der wereldmarkthuishouding*, 1934 (Aanvaardingsrede, Rotterdam).

worden vastgelegd, die voor verplaatsing of bestemmingsverandering niet of nauwelijks vatbaar zijn. De concentratie en de gespecialiseerde schooling der industriële bevolking staan aan de bewegelijkheid van den arbeid ernstig in den weg. Deze factoren vormen een niet te onderschatten belemmering voor een goede functioneering van het liquidatie- en resorptieproces, dat zich in een dynamische wereld voortdurend moet voltrekken — en zeker in een periode van economische grondverschuivingen als wij thans beleven. Daarom wenschen wij op dit punt iets dieper in te gaan.

In bedrijfstakken, waar de noodzaak tot reorganisatie en inkrimping dringt, vormt dikwijls een bron van moeilijkheden het feit, dat oudere, resp. duurder-werkende bedrijven weigeren het veld te ruimen voor de nieuwere, resp. goedkooper-werkende bedrijven. Volgens de theorie zou de prijsdaling, die het gevolg is van het ontstaan van relatieve overproductie eerst de marginale productie afsnijden en daarna de marginale producenten zelf uitschakelen. Het verdrijven der overtollig geworden capaciteit zou ongetwijfeld tijd kosten. Eén voor één zouden de tot heengaan gedoemde ondernemers in faillissement geraken en middelerwijl zou de prijs misschien ook voor de overigen verliesgevend zijn. Maar dat zou een kwestie van tijd zijn. Naarmate er ondernemers werden weggeconcentreerd, zou de prijs geleidelijk tot een peil kunnen stijgen, dat voor de overlevenden loonend werd. Ten slotte zou een evenwicht worden bereikt, waarbij de prijs de kosten van den grensproducent, resp. van de laatste productie-eenheid, zou dekken.

In de praktijk gaat het in bedrijfstakken met veel vaste kosten echter zelden zoo. Oude bedrijven houden daar dikwijls ondanks hevige en langdurige concurrentie stand. In de eerste plaats worden zij beschermd door het stookkussen van rente (met name wanneer zij met eigen kapitaal zijn gefinancierd) en afschrijvingen en voorts beschikken zij niet zelden over vroeger gevormde reserves. „Er (d.i. der alte Betrieb)”, zegt *Schumpeter*¹⁾ tekenend, „ist eingebettet in schützende Beziehungen, oft wirksam gestützt durch seine langjährige Bankverbindung”. Voor nieuwe of juist vernieuwde ondernemingen is de toestand veel moeilijker; zij hebben nog geen reserves gekweekt; zij worden met wantrouwen door haar credietgevers gecontroleerd, kortom, haar geheele positie is minder beveiligd. Het gevolg is dan ook, dat de uitschakeling, voorzoover zij plaats vindt, meer van verschil in uithoudingsvermogen dan van verschil in efficiency afhangt.

Nu meene men niet, dat hiermede aan het wezen van het reorganisatie- en liquidatieproces niets veranderd is. Het langen tijd blijven voortwerken van overtollig geworden productiecapaciteit, drijvende als het ware op de kurken van rente, quasi-rente en reserves van materieelen en immaterieelen aard, heeft inderdaad verstrekkende, zij het onder verschillende omstandigheden verschillende, gevolgen. Is de structuur van den bedrijfstak zoodanig, dat de productie in enkele groot-ondernemingen is geconcentreerd, dan beschikken de concurrenten waarschijnlijk van den aanvang af over ongeveer gelijke reserves. De onderlinge strijd kan dan zoo lang worden voortgezet tot alle producenten in een staat van volkomen uitputting geraken en verscheidene bijna tegelijkertijd de fabriekspoorten moeten sluiten. In sommige gevallen kan dit leiden, nadat het ruime aanbod zich langen tijd gehandhaafd heeft, tot het ontstaan van een plotselinge schaarschte van het betrokken product.

De concurrentie blijkt dan voor den geheelen bedrijfstak destructief te zijn geweest. *J. H. Kirk*¹⁾ acht dit o.a. van toepassing op het kopersmelterijbedrijf, op de kunstmeststoffen-industrie, op de thee-cultuur en op de groote graan-opslagbedrijven. Eenzelfde gang van zaken kan men verwachten, indien een belangrijk aantal middeengroote producenten in dezelfde wanhoopstemming geraakt en zoo ongeveer gelijktijdig het bijltje er bij neer werpt.²⁾ „Zelfs producenten op kleine schaal zijn voor dergelijke massa-reacties toegankelijk”, schrijft *Kirk* ter aangehaalde plaatse, „en het is niet onwaarschijnlijk, dat zoo nog eens het eind zal zijn van de bevolkings-rubber producenten”. Het grootste gevaar voor een dergelijke gang van zaken bestaat in bedrijfstakken met een weinig elastisch aanbod. In den landbouw, met zijn talrijke, ongelijk groote eenheden en zelfstandige bedrijfsleiders, acht de zoo juist geciteerde schrijver de kans op een gezamenlijk stilleggen van veel bedrijven minder waarschijnlijk, maar het gevaar voor een wanordelijke contractie groot. En mocht hier de inkrimping te ver gaan, dan behoeft het geen betoog, hoeveel tijd en kosten een herstel van den misbruikten of verwaarloosden bodem zou vorderen.

Lang niet in alle gevallen, evenwel, zal uiteindelijk de overtollige capaciteit verdwijnen. In plaats daarvan kan ook optreden een verschuiving van eigendom. De ondernemers-eigenaars, die het moeten opgeven, zullen hun bedrijven soms verkoopen tegen een liquidatieprijs, die het den nieuwen eigenaars mogelijk maakt met een veel lager kostprijs te werken. De ondernemer is dan wel als zoodanig gesneuveld, maar de productiecapaciteit is niet geëlimineerd. Soms ook zetten de oorspronkelijke producenten, na afstempeling van een deel van het aandeelenkapitaal en andere financieele reorganisaties, de bedrijven, waarvan zij aan het hoofd staan voort, in de hoop na voltooide saneering voor het alsdan verkleind kapitaal een redelijk dividend te kunnen verdienen. Op deze wijze wordt de productie in sommige bedrijfstakken met duurzame productiemiddelen jaar in jaar uit, zonder eenige (of een minimale) vergoeding voor het vast kapitaal, voortgezet, zoolang de prijzen niet onder de directe kosten vallen.³⁾ Zoolang langs den weg van technische verbeteringen nog een zeker voorsprong-monopolie te verkrijgen is, zal het gewoonlijk wel mogelijk blijken eenig nieuw kapitaal voor zulk een bedrijfstak te interesseeren, maar daar elke productieuitbreiding tot steeds mateloozer concurrentie leidt, zal het uiterst moeilijk zijn voldoende kapitaal tegen redelijke rente aan te trekken om den bedrijfstak als geheel technisch en commercieel op een gezonde basis te stellen. Gedurende de periode van sub-normale prijzen kan een dergelijke bedrijfstak zoodanig achterop raken, dat hij op een bepaald moment zich zelf uitschakelt, hoewel hij bij behoorlijke saneering in stand had kunnen blijven.

Naast de directe economische gevolgen, mogen de indirecte, w.o. belangrijke maatschappelijke en sociale gevolgen, van een dergelijke methode van aanpassing, resp. liquidatie niet over het hoofd worden gezien. De toestand van chronische overproductie, waarin de naar een nieuw evenwicht zoekende bedrijfstak zich langen tijd bevinden kan, gepaard met het latent gevaar voor een abrupte productiestaking, zal niet nalaten een nadeeligen invloed uit te oefenen op de aanverwante bedrijfstakken, op de arbeidsvoor-

¹⁾ *J. H. Kirk*, *Agriculture and the trade cycle*, Londen 1933, pag. 111.

²⁾ De vrijwel gelijktijdige liquidatie in het voorjaar van 1935 van een aantal Rotterdamse graanfirma's vormt hiervan een goede illustratie.

³⁾ Vgl. voor een voorbeeld uit de praktijk: *Ir. C. Wolterbeek*, Bijdrage tot de kennis der economische verhoudingen in een technisch hoog ontwikkelde maatschappij, *De Ingenieur* 1935, no. 20.

¹⁾ *J. Schumpeter*, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, 1931, pag. 353.

waarden en de regelmatige werkgelegenheid in het betrokken productiegebied en kan zelfs, als de noodzakelijke aanpassing en liquidatie een belangrijk deel van het productie-apparaat van een land betreft (b.v. het landbouwbedrijf, het mijnbouwbedrijf, de scheepvaart, een vitale industrie, met alle belangen, die daarmee samenhangen) de inkomensverdeling en de verdeling van den eigendom zoodanig revolutioneeren, dat daardoor het geheele economische en sociale evenwicht in dat land verstoord wordt.¹⁾

Verloopt het aanpassings- en liquidatieproces, zelfs wanneer wij de onderstelling maken van volledige concurrentie- en contractsvrijheid, onder moderne omstandigheden dus verre van voorbeeldig, ook het resorptieproces, de opzuiging der vrij gekomen productieve krachten in andere bestemmingen, geschiedt evenmin op de automatisch wijze, zooals het in de theorie wordt voorgesteld. Volgens de theorie zullen er steeds ondernemers bereid zijn de productie van bestaande goederen uit te breiden of van nieuwe ter hand te nemen, zoolang de prijzen, die zij voor die goederen kunnen maken, de kosten daarvan kunnen dekken. Door de onderlinge concurrentie der arbeiders zullen de loonen zoo lang dalen tot alle arbeiders door die ondernemers weer te werk zijn gesteld, tenzij er eerder een punt is bereikt, waarbij zij zich zelf als ondernemer gaan vestigen. Deze resorptie zou eenigen tijd kosten, noodig om het productie-apparaat in de nieuwe richting uit te breiden en de arbeiders te schoolen voor hun nieuwe taak, maar ook dit zou slechts een kwestie van tijd zijn en daarna zou het evenwicht zijn hersteld, met een beloning voor de vervangbare productiefactoren overeenkomstig hun economische grenswaarde.

Ook hier vertoont de practijk echter in menig opzicht een ander beeld. Een belangrijke oorzaak van moeilijkheden in het resorptieproces ligt in het feit, dat de nieuwe richting, waarin de ontwikkeling moet worden geleid, van te voren allermint vast staat. Ondernemers, die in staat zijn den nieuwen weg te wijzen en ook bereid zijn dien te gaan, zijn maar al te zeldzaam. Wat *Schumpeter* opmerkt met betrekking tot de complicaties en onoverzichtelijkheden, welke in de depressie een herstel kunnen belemmeren, geldt tot op zekere hoogte voor het resorptieproces in het algemeen. „Für jeden Betrieb”, zegt *Schumpeter*,²⁾ „sind die gewohnten Daten verändert. Masz und Art der Veränderung kann aber nur die Erfahrung lehren. Neue Konkurrenten sind da, alte Kunden und Lieferanten bleiben aus, zu neuen Wirtschaftsweisen ist Stellung zu nehmen, unberechenbare Ereignisse — unvermutete Kreditverweigerungen — können jeden Augenblick eintreten. Der „Wirt schlechtweg” steht vor Aufgaben, die ausserhalb seiner Routine liegen, denen er nicht gewachsen ist und denen gegenüber er Fehler macht, die dann zu einer wichtigen sekundären Ursache weiteren Unheils werden.” Deze onzekerheid en dit gemis aan vooruitziend vermogen, waarop het inslaan van nieuwe richtingen stuit, wegen te zwaarder, wanneer, zooals in den tegenwoordigen tijd in vele bedrijfstakken het geval is, de opbouw van nieuwe productiecapaciteit groote investaties vereischt en het ter hand nemen van nieuwe producties, resp. nieuwe productiemethoden, ook in verband met met de omschooling en verplaatsing van arbeidskrachten, die somwijlen noodig is, kostbare consequenties met zich brengt. Er valt dan ook een tendenz waar te nemen, die de strekking heeft, dat nieuwe kapitaalintensieve producties in den regel nog slechts wor-

den opgezet door groote, reeds bestaande ondernemingen of combinaties van ondernemingen, die zich de kosten van een grondige voorbereiding kunnen veroorloven, de opkomst van concurrenten kunnen tegengaan en voldoende financieelen ruggesteun hebben om op onvoorziene omstandigheden voorbereid te zijn.¹⁾ Voor het openen van nieuwe arbeidsintensieve bedrijven zijn de moeilijkheden in dit opzicht geringer, al is er geen reden ze te onderschatten. Want ook hier blijft het gevaar voor verliezen bestaan. Deze rem wordt pas goed overwonnen, wanneer er zooveel vertrouwen in den terugkeer van het evenwicht is ontstaan, dat de ondernemers op de toekomst durven anticiperen en in de hoop op een winstvoordeel weer op de markt der productiemiddelen verschijnen.

De verschijnselen, waarop wij hier de aandacht vestigen, verhinderen ons de juistheid van de opvatting te erkennen, volgens welke het werkloosheidsprobleem zich, economisch, in een loonprobleem oplost. Wanneer aanhangers van de individualistische school de meening verdedigen: „Durch vollständige Umstellung der Arbeitslöhne nach der tatsächlichen Marktlage kann man jede Arbeitslosigkeit beseitigen”,²⁾ moet dit, ook al neemt men deze uitspraak onder het erkende voorbehoud, dat er altijd een zekere mate van „Friktionsarbeitslosigkeit” zal blijven bestaan, als een voorbarige en onhoudbare toepassing worden beschouwd van een stelling, die slechts onder „ideale”, statische voorwaarden geldt, op de dynamische werkelijkheid in haar moderne verschijning. Wij ontkennen allermint, dat de vraag naar arbeid elastisch is en dat de loonhoogte dus van groote betekenis is voor den omvang der werkgelegenheid. Maar de vraag naar arbeid wordt slechts actief, wanneer zich voor het gebruik der aangeboden arbeidskrachten, in haar typische verscheidenheid, winstgevend mogelikheden, resp. winstkansen, openen. Hiervoor zijn weer verschillende voorwaarden noodig: ondernemingsdrang en ondernemingsdurf, voldoende kapitaal aanbod tegen lage rente (geen hooge risicopremie!), een koopkrachtige consumentenvraag, event. middelen om voor voorziening in aanmerking komende, nieuwe behoeften op te wekken of nieuwe markten te winnen, en last not least voor de „Wirt schlechtweg” een gunstige conjunctuur, die hun wat wind in de zeilen geeft.³⁾

Ook hier mogen de indirecte gevolgen van een resorptie volgens individualistischen trant, indien zij mogelijk ware, niet worden veronachtzaamd. Een rigoureuze loondaling ter bereiking van een nieuw evenwicht op de arbeidsmarkt, zou ten eerste op de arbeidsprestatie van zeer nadeeligen invloed zijn en ten tweede, indien deze loondaling een belangrijk deel der arbeidende bevolking zou betreffen, een inkomensverschuiving beteekenen, die én economisch én sociaal de ernstigste gevolgen voor het maatschappelijk evenwicht in den ruimsten zin zou veroorzaken. Bovendien zou het gevaar voor een werkstaking, die ook hier tengevolge van massa-reacties gemakkelijk een algemeen karakter zou aannemen, als een dreigende wolk boven het bedrijfsleven hangen en de lust om iets te ondernemen dooden. De mogelijkheid, dat men met sociale compensaties deze gevolgen zou kunnen afwenden, achten

¹⁾ Vgl. van schr. dezes, *Moderne structuurveranderingen der industrie in de Vereenigde Staten van Amerika*, 1931, pag. 33. Het plan tot oprichting van een textielindustrie in Nederlandsch Oost-Indië bevat overeenkomstige elementen.

²⁾ *G. Cassel*, *Verringerung der Arbeitslosigkeit durch Notstandsarbeiten*, *Soziale Praxis* 1926, No. 42.

³⁾ Vgl. Prof. Dr. *G. M. Verrijn Stuart*, *Verstoring en herstel van economisch evenwicht*, 1934 (Aanvaardingsrede, Utrecht), pag. 16—21.

¹⁾ Vgl. van schr. dezes, *Prijdsdaling van landbouwproducten als conjunctuurfactor*, in *E. S. B.* van 27 Febr. 1935 (Conjunctuur nummer).

²⁾ *J. Schumpeter*, t.a.p. pag. 351.

wij, al was het alleen maar om psychologische redenen, vrijwel illusoir.

Onze uiteenzetting betrof tot nog toe een analyse van het aanpassingsproces van de productieve krachten aan de behoeften van de markt onder moderne, dynamische omstandigheden en van de moeilijkheden, die daarbij worden ondervonden, uitgaande van de veronderstelling, dat de prijsvorming geheel vrij werd gelaten. Wij kwamen daarbij tot de conclusie, dat het liquidatieproces zoomin als het resorptieproces onder die veronderstelling het verloop te zien geven, dat de voorstanders van het laissez faire meenen te kunnen verwachten en dat de productieve krachten bij een zoodanige economische politiek noch steeds hun juiste bestemming ontvangen, noch regelmatig in die mate worden gebruikt, als met een redelijk evenwicht tusschen de vraag naar en het aanbod van arbeid en productiemiddelen zou overeenstemmen. Thans willen wij de gemaakte onderstelling laten vallen en op een tweetal factoren wijzen, die in de practijk van het moderne economisch leven een steeds grooter rol zijn gaan spelen en de vrije werking van het prijsmechanisme in sterke mate beïnvloeden, n.l. de particuliere concurrentiebeperking en het interventionisme van de overheid.

Overeenkomsten tot concurrentiebeperking komen, zooals voldoende bekend is, zoowel aan de zijde der arbeiders, met het oog op bescherming hunner loonen, als aan de zijde van ondernemers, met het oog vooral op prijsbescherming, voor. Op de oorzaken, die tot deze aaneensluiting en samenwerking hebben geleid, behoeven wij niet nader in te gaan. Ongetwijfeld houden zij ten nauwste verband met de hiervoren besproken schadelijke gevolgen van ongebreidelde concurrentie en vrije prijs- en loonvorming; schadelijk, zooals wij zagen, niet alleen voor de betrokkenen, maar ook voor het economisch evenwicht en voor de volkswelvaart. Wat ons hier wel interesseert is haar beteekenis voor het vraagstuk van de beste verdeling en het vol gebruik der productieve krachten. Dat zij mede een reactie zijn tegen de schadelijke gevolgen van de vrije prijsvorming beteekent nog niet, dat zij een waarborg zijn voor het bereiken van het voor de volkswelvaart meest gewenschte resultaat.

Wat de ondernemerscombinaties betreft, de trusts en kartels (om haar gemakshalve met deze verzamelnamen aan te duiden), deze vervullen in verschillende bedrijfstakken een in het moderne industrialisme voor het behoud van gezonde bedrijfstoestanden onmisbare functie, voorzooover zij bepaalde vormen van destructieve concurrentie tegengaan en de tendenz tot uitbreiding van de productie voorbij de rentabiliteitslimiet, welke tendenz zich vooral in bedrijfstakken, die met dalende kosten werken voor een weinig elastische vraag, sterk doet gevoelen, min of meer aan banden leggen. Sommige combinatietypen kunnen bijkomstige voordeelen schenken op het gebied van standaardisatie en rationeele arbeidsverdeling, van distributie en marktontwikkeling en verdienen uit dien hoofde een bijzondere voorkeur, daar deze ook positief kunnen bijdragen tot verruiming van de productie en daardoor van de werkgelegenheid.¹⁾

Niettemin kunnen uit deze vrije combinaties van ondernemers voor het algemeen belang ook zeer nadeelige gevolgen voortvloeien. Om te kunnen slagen moeten zij een overheerschend aantal van de tot den bedrijfstak behorende ondernemers, resp. een overheerschend deel van de aanwezige productiecapaciteit in de combinatie hebben

vereenigd. In den regel kunnen voldoende medestanders slechts worden vereenigd, hetzij door bedreigingen, hetzij door verleidelijke beloften. Inplaats van de achterlijke bedrijven weg te concurreren, paait men hen dikwijls met toezeggingen of koopt men hen op tegen prijzen, die op de toekomstige kartelpolitiek een zeer ongunstigen invloed moeten hebben. Dit wreekt zich vooral in de prijspolitiek — het kartel heeft zich b.v. verplicht ook de marginale bedrijven te ontzien, de trust kreeg een topzware kapitalisatie —, in dezen zin, dat het streven naar een monopolieprijs, dat toch al aan deze combinaties niet vreemd is, extra wordt geaccentueerd. Niet, dat zij volkomen vrij zouden zijn de prijzen vast te stellen zooals zij dat willen; latente concurrentie en de kans, dat de vraag zich afwendt naar substitutie-artikelen, houden hun vermogen om de prijzen willekeurig op te zetten, binnen zekere grenzen. Maar wel kunnen zij gedurende langeren tijd de prijzen in hun bedrijfstak handhaven boven het doorsnee-kostenpeil en vooral in tijden van dalende kosten de prijsaanpassing vertragen.

Het directe gevolg van een dergelijke prijspolitiek is, dat eenerzijds productiecapaciteit wordt in stand gehouden, die beter ware geliquideerd, anderzijds de productie achterblijft bij het volkshuishoudkundig optimum. Te hoge prijzen en te lage productie zijn elkanders complement, gelijk ook door de statistieken betreffende het verloop van prijzen en productie in gekartelleerde en niet-gekartelleerde bedrijfstakken afdoende wordt bewezen. De indirecte gevolgen reiken echter verder. De hoge winsten, die in de min of meer monopolistische bedrijfstakken bij voldoende bedrijvigheid worden behaald, prikkelen daar tot overvloedige kapitaalsinvestaties, uit eigen winst of met behulp van grif verleende bankcredieten. Deze kapitaalsinvestaties kunnen, door lage rente gestimuleerd, in den eigen bedrijfstak tot over-rationalisatie leiden en in de industrieën van kapitaalgoederen, vooral wanneer speculatieve invloeden mee gaan werken, aanleiding geven tot hausseverschijnselen, waardoor weliswaar tijdelijk de werkgelegenheid in die industrieën bevordert wordt, maar het economisch evenwicht ernstig in gevaar wordt gebracht.¹⁾ Heeft deze prijspolitiek der industriele combinaties dus een nadeeligen invloed op de harmonische uitbreiding van het productieapparaat, waardoor zij een opgaande conjunctuur kan verscherpen, doch tevens de crisis verergeren moet, evenzeer oefent zij een ongunstige werking op den terugkeer van het evenwicht na den conjunctuuromslag, waardoor zij den duur der depressie kan verlengen. Houden de gekartelleerde of vertruste bedrijfstakken hun prijzen in de depressie hoog, dan beteekent dat niet alleen dat hun eigen productie verder wordt ingekrompen dan noodig ware, maar tevens verzwaart het de moeilijkheden van die bedrijven, die nog onder de werking der vrije concurrentie staan en dit bezwaar geldt te sterker, naarmate de vraag naar de gemonopoliseerde producten en het aanbod der in-concurrentie-aangeboden producten minder elastisch is. Het kan zijn, dat de prijsstructuur (en de inkomensverdeling) van een land hierdoor volkomen scheef wordt getrokken en het contractieproces veel ernstiger vormen aan-

¹⁾ Vgl. Prof. Mr. F. de Vries, Eenige opmerkingen over de wettelijke regeling der ondernemerscombinaties, 1928.

¹⁾ P. Douglas schrijft in zijn laatste boek, „Controlling Depressions” (1935) op pag. 59, dat indien het waar is, dat in de Ver. Staten ook tijdens de hausse, die aan de crisis voorafging, de werkloosheid een weinig is toegenomen, „then by far the major responsibility for it must be laid at the doors of those American industrial combinations which by keeping prices up and dampening down production created an inflation of profits which both helped on wild speculation and threw considerable numbers out of work”.

neemt dan zonder de monopolistische prijshandhaving het geval behoefde te wezen.¹⁾

Ten aanzien van de arbeidersorganisaties kan men, evenals t.a.v. de ondernemerscombinaties, vanuit het gezichtspunt waaruit wij thans deze formaties beschouwen, op gunstige en ongunstige werkingen wijzen. Ook de arbeidersorganisaties achten wij volstrekt onmisbaar om ongebreidelde loonconcurrentie tegen te gaan en, positief, ervoor zorg te dragen, dat de loonstandaard, gelet op de grensproductiviteit van den arbeid in de verschillende bedrijfstakken, niet bij het economisch mogelijke achterblijft. Zonder de norm, die *P. Douglas* noemt, als absoluut te aanvaarden, stemmen wij overigens geheel met hem in, wanneer hij in overeenkomstig verband opmerkt: „Those who are inclined to dwell on the evil consequences which flow from labor receiving more than its marginal productivity should also recognize the disturbances which are caused when workers receive less than their marginal product”.²⁾ Ook voor het vakvereenigingswezen geldt voorts, dat dit bijkomstige voordeelen kan schenken, zooals beter schooling, ruimer inzicht, meer fysieke ontwikkeling, enz., waardoor de arbeidersstam verbetert en de mogelijkheden b.v. voor kwaliteitsproductie en productiedeviatie toenemen.

De arbeidersorganisaties kunnen door een veeleischende loonpolitiek echter ook veel bederven. In de hausse komt dit betrekkelijk weinig voor. Integendeel, is er reden om aan te nemen, dat met name gedurende de laatste periode van opgaande conjunctuur in enkele landen, de loonpolitiek der vakvereenigingen, althans in de particuliere industrie, eerder van een onderschatting dan een overschatting van het economisch mogelijke is te betichten. In verscheidene landen toch was de stijging van het indexcijfer der productie per man zeer veel sterker dan de stijging van het loonindexcijfer. Voorzoover er in die landen niettemin meer dan normale werkloosheid was, is de oorzaak daarvan eerder te zoeken in de door de credietinflatie overmatig geprikkelde rationalisatie en in de prijshandhaving door de kartels, — waardoor arbeidskrachten werden uitgeschakeld en de koopkracht der consumenten verzwakt —, dan in te hoge loonen.³⁾ Gedurende een periode van depressie is het gevaar, dat tengevolge van loonstarheid mogelijke werkgelegenheid te loor gaat, echter aanmerkelijk veel groter. Ook hier zien wij een parallel met het optreden van ondernemerscombinaties: door te hoge loonen te handhaven wordt niet alleen in den betrokken bedrijfstak de werkgelegenheid verminderd, maar ook via de belemmering der prijsaanpassing, welke van die loonpolitiek het gevolg is, de positie van dat deel van het bedrijfsleven, dat aan vrije concurrentie bloot staat, bemoeilijkt.

Was onze conclusie ten aanzien van de werking der vrije concurrentie en -prijsvorming, weinig bemoedigend, onze slotsom met betrekking tot de uitkomsten van het streven naar concurrentiebeperking van de zijde van ondernemers en arbeiders, kan niet veel gunstiger luiden. Met erkenning van de onmisbaarheid en de ongetwijfeld goede kanten, welke zoowel de ondernemerscombinaties

als de arbeidersorganisaties hebben, moeten wij *Wagemann* bijvalen, wanneer hij constateert: „Die wirtschaftlichen Bindungen sind geradezu mit aus dem Bestreben erwachsen, den Konjunkturschwankungen auszuweichen oder sie gar zu verhindern. Dabei scheint es aber in der Wirtschaft wie in den griechischen Schicksalstragödien zu gehen, wo das Verhängnis gerade durch diejenigen Masnahmen herbeigeführt wird, die es verhüten sollten. Wenn die Konjunkturschwankungen gegenwärtig weit heftiger sind als jemals zuvor, so ist dies vielleicht wesentlich mit auf die Eigenart der gebundenen Ertragswirtschaft zurückzuführen.”¹⁾

Over het bestaande interventionisme van de overheid willen wij kort zijn. Het optreden van den staat en de lagere publiekrechtelijke lichamen op economisch gebied²⁾ laat zich onder tweërlei hoofd brengen: de werkzaamheden gericht op directe, openbare behoeftenvoorziening en de bemoeiingen met het particuliere bedrijfsleven.

De openbare huishouding strekt zich in de moderne, hoog ontwikkelde landen reeds tot zoovele voorzieningen uit, dat een niet gering deel der productieve krachten zich deswege een bepaalde bestemming ziet toegewezen. Voorzoover het rentabiliteitsprincipe daarbij bewust wordt terzijde gesteld, wordt de verdeling en het gebruik dier productieve krachten door andere beginselen beheerscht dan in het particuliere bedrijfsleven het geval is. Tegen dit feit behoeft op zich zelf geen enkel bezwaar te bestaan. Integendeel kunnen hierdoor dringende behoeften, die in de vrije, resp. gebonden „Ertragswirtschaft” niet voor dekking in aanmerking kunnen komen, in het belang der volkswelvaart worden bevredigd en kan ook zijdelings de inkomensverdeling hierdoor gunstig worden beïnvloed. Doch wel mag de eisch worden gesteld, dat ook hier een optimale besteding der productieve krachten met ernst wordt nagestreefd en dat zooveel mogelijk een botsing tusschen hetgeen van overheidswege en hetgeen van particuliere zijde wordt ondernemen, worde voorkomen. In beiderlei opzicht evenwel, schiet de overheid niet zelden tekort. Door de prijspolitiek harer monopolistische bedrijven en door haar loon- en salarispolitiek, die dikwijls sterk onder den invloed staan van fiscale en politieke overwegingen, kan zij zoowel direct als indirect de productie benadeelen. Door haar investeringspolitiek kan zij het euvel der overcapaciteit, dat in het particuliere bedrijfsleven reeds zooveel voorkomt, nog verergeren (men denke hier inzonderheid aan de verkeerspolitiek en het opbouwen van overmatige vervoercapaciteit) en, door gemis aan juiste temporisatie van het doen uitvoeren van openbare investeringswerken, hausse en depressie, in stede van verzwakken, verscherpen.

De bemoeiingen van de overheid met het particuliere bedrijfsleven nemen in de meeste landen gestadig toe. Gaat men het gemeenschappelijke ervan na, dan moet men echter constateeren, dat zij voor het meerendeel de strekking hebben hulp te verleenen aan hetgeen in gevaar verkeert en het bestaande in stand te houden. *A. Philip* typeert dit optreden met het woord „interventionnisme conservateur”, dat hij in drie vormen onderscheidt: het weer vlot maken van in moeilijkheden geraakte ondernemingen, handelspolitieke bescherming en directe interventies op de markt, hetzij door prijsregeling, hetzij door het

¹⁾ Handelend over de „obstacles voulus à la déflation”, zegt *A. Philip* in „La crise et l'économie dirigée” (1935), pag. 56: „Le développement des ententes, conséquence de la disparition du pouvoir de sélection de la concurrence, ne l'a pas remplacée; au contraire, l'économie concertée, en arrêtant certains produits dans la baisse générale, a simplement surajouté de nouveaux déséquilibres aux déséquilibres préexistants et aggravé la situation.” Als voorbeeld noemt hij de gapende prijschaar van de indexcijfers van agrarische producten en van industriele producten in de Ver. St. vóór het optreden van Pres. Roosevelt.

²⁾ Vgl. *P. Douglas*, t.a.p.

³⁾ Vgl. *P. Douglas*, t.a.p.

¹⁾ *E. Wagemann*, t.a.p., pag. 50.

²⁾ Het fiscale en het sociale optreden van de overheid, laten wij, hoe belangrijk dit ook voor het economisch leven moge zijn, om niet te uitvoerig te worden, ter zijde.

aanbod en de vraag met elkaar in evenwicht te brengen.¹⁾ Als vierde vorm zou men hieraan toe kunnen voegen, het remmen van arbeidbesparende rationalisatie, tot behoud van werkgelegenheid. Elk van deze maatregelen kan onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden o.i. te motiveeren zijn. Gezien de destructieve gevolgen, die vrije concurrentie hebben kan, vooral in tijden van depressie, en gezien de onzekerheid of het verlies aan productie en werkgelegenheid, dat een land in een ongeremd liquidatieproces soms plotseling moet lijden, in het resorptieproces volledig zal worden gecompenseerd, achten wij deze vormen van interventionisme niet zonder meer te verwerpen. Maar de overheid kan ook te ver gaan, in stand houden wat in het toekomstige structuurbeeld niet past en daardoor de noodzakelijke aanpassing belemmeren tot schade van het volksinkomen. Wat b.v. het vlot maken van in moeilijkheden geraakte ondernemingen betreft, behoort een onderscheid te worden gemaakt tusschen die, welke technisch en commercieel toch een verloren zaak vertegenwoordigen en die, welke, hoewel intrinsiek gezond, van abnormale schokken en tegenslagen het slachtoffer dreigen te worden. De laatste waren b.v. met crediten te steunen, de eerstgenoemde niet.²⁾ Wat de handelspolitieke bescherming betreft, zal men zich ervoor moeten hoeden, dat het binnenlandsch kostenniveau niet verstart en dat maatregelen, die (hetzij tijdelijk, hetzij blijvend) conserveerend bedoeld zijn, niet tot foutieve investaties prikkelen, waardoor de structuurontwikkeling van het land in verkeerde banen gestuurd wordt. Van marktinterventies, die zich tot prijsregeling beperken, dreigt ten allen tijde het gevaar, dat zij het evenwicht tusschen vraag en aanbod verder verstoren inplaats van herstellen en van maatregelen, die beoogen arbeidbesparende rationalisatie tegen te gaan, dat zij in een land een technischen achterstand veroorzaken, die niet meer kan worden ingehaald. Dat het „interventionnisme conservateur” zich voor deze gevaren voldoende heeft weten te behoeden, — wij zouden het niet durven verdedigen.

Hiermede is echter niet het laatste woord gezegd. Wie ordening afwijst op grond van de in menig opzicht gerechtvaardigde bedenkingen, tegen het in menig land zoo sterk heerschende „interventionnisme conservateur”, wijst een parodie van ordening af. De naïve (of quasi-naïve) beschouwing moge economisch ordening met deze vormen van interventionisme vereenzelvigen, in den zin, waarin dit woord in het zich vormend wetenschappelijk spraakgebruik ingang heeft gevonden, beteekent het geheel iets anders. Het wil zeggen, in de formulering, welke Prof. Mr. F. de Vries onlangs in een voordracht over „Veranderingen in de economische structuur” er van gaf, negatief, „dat er uitwendige en in het stelsel zelf gelegen oorzaken werkzaam zijn, die maken dat het stelsel van het economisch individualisme, steunende op vrije prijsvorming en mededinging als de beslissende regulatoren van het economisch leven niet meer kan worden aanvaard, dat het, voorzoover het ooit bevredigend heeft gewerkt, dit bij de veranderde omstandigheden in steeds mindere mate doet, zoodat van een terugkeer tot dat stelsel geen heil kan worden verwacht” en positief, „dat wij dus moeten gaan in de richting van een meer welbewust geordende productie, van een meer geregelde en beheerschte mededinging en prijsvorming.” Of, om met de woorden te spreken van de schrijvers van het kort geleden verschenen boek over een Engelsch 5-jaar plan (The Next Five Years): „The nation will rightly require of its

Government not a merely passive policy of succouring the victims of a defective economy, but a positive, energetic leadership in constructing a new organisation for collective planning and direction of its economic life”. Staat in de eerste formulering de tegenstelling tusschen ordening en het economisch individualisme op den voorgrond, de laatste geeft ordening haar recht tegenover het „interventionnisme conservateur”. Moge het schijnen, alsof de Engelsche schrijvers zich positief op het standpunt stellen van de volledige, gecentraliseerde „Planwirtschaft”, uit hun nadere uiteenzetting blijkt duidelijk, dat ook zij concurrentie en prijsvorming allerminst op het geheele economisch terrein wenschen uit te schakelen, doch slechts de werkzaamheden en bemoeiingen van den staat, die zij thans meenen te moeten qualificeeren als improvisatie, méér volgens een bepaalde bestek en met behulp van een betere organisatie zouden wenschen te zien verricht en hier en daar uitgebreid, om de productie beter te doen beantwoorden aan de eischen der volkswelvaart. Dit zal naar onze meening gepaard moeten gaan met een inschakeling op verschillend gebied van de economische groeps-organisaties, niet om aan haar de regeling der productie en der prijsvorming op te dragen, maar om in samenwerking met en onder leiding van de overheid de voorwaarden ten scheppen voor hetgeen J. M. Clark genoemd heeft een „fundamentally balanced economy”, d.i. „one in which the business cycle as we know it would have ceased to exist, or would be limited to rather mild fluctuations. It would be a state in which productive powers and productive opportunities would be reasonably well matched, and there would be no great discrepancies between supply and demand, and no great wastes of productive powers for lack of opportunity to use them.”¹⁾

ENKELE TYPEN WERKLOOSHEID EN DE MOGELIJKHEID HARER BESTRIJDING DOOR ORDENING.

Wanneer wij in onze volgende beschouwing enkele typen werkloosheid gaan bespreken en de mogelijkheid van hare bestrijding door ordening, nemen wij het werkloosheidsverschijnsel als symptoom van gemis aan economisch evenwicht. Wij verliezen hierbij niet uit het oog, dat het begrip evenwicht, ook als men het voor practische doeleinden opvat in den ruimen zin, waarin Clark het bezigt, méér omvat dan een redelijk evenwicht op de arbeidsmarkt, maar iets zegt over de besteding van de productieve krachten, w.o. arbeid, in het algemeen. Ook het ordeningsstreven heeft dus ongetwijfeld een ruimer strekking dan bestrijding van werkloosheid, maar dit laatste maakt er een voornaam bestanddeel van uit en kan onder bepaalde omstandigheden zelfs op den voorgrond treden. Uiteindelijk is dit mede afhankelijk van de vraag, wat men bij een concrete gesteldheid, indien het alternatief zich voordoet, voor de volkswelvaart het belangrijkste acht: grooter stoffelijke welvaart of minder werkloosheid.²⁾

Genomen in den boven genoemden zin, n.l. als symptoom van

¹⁾ J. M. Clark, t.a.p. pag. 131.

²⁾ Van een o.i. onjuiste opvatting geeft blijk L. Robbins, wanneer hij schrijft: „The main object of economic policy is not to cure unemployment: it is to increase the social dividend. If by curing unemployment that end is accomplished, well and good. If the cure involves measures inimical to the increase of the dividend its desirability is more dubious”. (Economic Notes on Some Arguments for Protection, in „Economica”, Febr. 1931, pag. 50). R. opereert hier met een begrip volksinkomen, dat zuiver stoffelijk is gedacht en dat wij zeker als doelstelling voor economische politiek niet zouden kunnen aanvaarden.

¹⁾ A. Philip, t.a.p. pag. 58.

²⁾ J. Schumpeter, t.a.p., pag. 368.

verstoord evenwicht, komt niet alle werkloosheid voor bespreking in aanmerking. In de eerste plaats is er altijd een aantal arbeiders bezig van werk te verwisselen en voorts lijkt normaal de aanwezigheid van een zekere arbeidsreserve van marginale kwaliteit, die in geval van nood in het productieproces kan worden ingeschakeld. Deze werkloosheid kan men beschouwen als niet onvereinigbaar met de bovengenoemde conceptie van evenwicht.

In de tweede plaats willen wij buiten beschouwing laten de seizoenwerkloosheid. In haar zien wij wel een onevenwichtigheid, maar eene, waarvan de oorzaak niet gelegen is in een gebrekkig functioneeren van het economisch evenwichtsmechanisme. Bovendien heeft de seizoenschommeling der werkloosheid een korte periode en een betrekkelijk kleine amplitude, die, althans wat ons land betreft, weinig gevoelig is voor de conjunctuur.¹⁾

Belangrijker van uit ons gezichtspunt zijn een tweetal andere werkloosheidstypen, die wij achtereenvolgens zullen behandelen, n.l.:

1. conjuncturele werkloosheid,
2. structurele, w.o. technologische werkloosheid.

1. Als conjuncturele werkloosheid beschouwen wij die werkloosheid, welke het gevolg is van de cyclische schommelingen in de productie, inzonderheid op het gebied der industrie (inclusief de bouwnijverheid), en die, welke daarvan direct kan worden afgeleid. Volgens een recente studie van *W. Woytinski*, gemaakt onder de auspiciën van het Bureau International du Travail, is de geheele vermeerdering van de wereldwerkloosheid sedert 1929 van dit type.²⁾ „In alle landen”, zoo stelt hij vast, „is de haard van deze werkloosheid dezelfde, te weten de industrie. De andere beroepsklassen zijn er pas later en in veel mindere mate door getroffen. De vermindering van de werkgelegenheid gedurende de crisis heeft gelijken tred gehouden met de vermindering van de industriele bedrijvigheid.” Vergeleken met de beide andere, later te bespreken typen werkloosheid, is de conjuncturele werkloosheid dus zonder twijfel verreweg de belangrijkste.

In het licht van de gegeven definitie, kunnen wij dadelijk vaststellen, dat alles wat de cyclische schommelingen in de industriele productie (inclusief de bouwnijverheid) temperen kan, aan de stabiliteit van de werkgelegenheid zal ten goede komen. Hiermede echter is het vraagstuk slechts verschoven. Hoe beperkt men de cyclische schommelingen in de industrie? Het stellen van deze vraag roept voor den geest een onnoemelijk aantal theorieën, welke ter verklaring van dit verschijnsel zijn opgesteld en een reeks van maatregelen, die op grond van deze verklaringen worden aanbevolen. Daarvan een uiteenzetting te geven valt buiten het kader dezer inleiding en buiten ons bereik. Wel achten wij het onvermijdelijk ten aanzien van enkele hoofdzaken, zij het onder alle voorbehoud, ons standpunt aan te geven.

Met betrekking tot de verklaring van het conjunctuurverschijnsel gaat de strijd tegenwoordig in hoofdzaak tusschen de school,

die zich op het standpunt stelt van een zuiver monetaire conjunctuur verklaring en de school, die den meesten nadruk legt op cyclische schommelingen in de investaties, welke laatste dan op haar beurt in verband worden gebracht met hetzij natuurlijke, hetzij psychologische, hetzij institutioneele oorzaken. Eerstgenoemde school ziet in beheersching van de verhouding tusschen geld en goederen het voornaamste middel, dat strekken kan tot beperking der conjunctuurschommelingen, aanhangers der laatstgenoemde zijn eerder geneigd maatregelen ter bevordering van behoud van evenwicht in de goederenproductie zelf, onvermijdelijk te achten, zonder daarmee, in den regel, aan monetaire middelen beteekenis te ontszeggen. Het is bij laatstgenoemde school, dat wij ons in beginsel zouden willen aansluiten.

Komende tot een iets nadere preciseering van ons standpunt, nemen wij voorloopig, in aansluiting bij *D. Robertson*,¹⁾ *W. Röpke*,²⁾ *J. M. Clark*,³⁾ e.a., aan, dat tengevolge van verschillende oorzaken, liggend buiten de geld- en goederencirculatie (maar daarvan niet steeds onafhankelijk), het investeringsproces, geleid door anticipaties op toekomstige winstverwachtingen discontinu verloopt. Voorts, dat in het moderne productie- en distributieproces krachten werken, die de strekking hebben, dat een eenmaal begonnen investeringsexpansie cumulatief verstrekt wordt en dat daaruit de hausse ontstaat. Dat in de hausse het investeringsproces, door credietexpansie bevorderd, wegens gemis aan voldoende automatische reguleurs, welke leiding zouden kunnen geven aan de productie en mede in verband met monopolistische verschijnselen, in over-investaties vervalt, hetgeen aanleiding geeft tot disproportionaliteiten in het productie-apparaat en in de inkomensverdeeling, waardoor het evenwicht tusschen de inkomensbesteding en de samenstelling der productie verstoord wordt. Dat door deze evenwichtsverstoring, welke aan den dag treedt, wanneer het geïnvesteerde kapitaal tot rijpheid is gekomen, de winstvooruitzichten ten aanzien van verdere investaties verminderen en dat een inzettende investeringscontractie, mede door de daarmee gepaard gaande credietcontractie zich cumulatief over het bedrijfsleven uitbreidt, waardoor de depressie ontstaat. Dat het aanpassingsproces in de depressie in de moderne hoogkapitalistische landen hoe langer hoe moeilijker wordt, doordat de gebrekkige werking van het automatische evenwichtsmechanisme en de invloed van de verstarringsverschijnselen zich in een periode van contractie het ernstigst doen gevoelen; en dat hieruit onder ongunstige omstandigheden het gevaar ontstaat, dat de depressie in plaats van den terugkeer tot het evenwicht te brengen, tot een verdere ineenschrompeling van het bedrijfsleven leidt, waardoor zij zeer verscherpt en verlengd wordt.

Met deze uiterst summiere schets, beoogen wij slechts de mogelijke aangrijpingspunten aan te wijzen voor een actieve conjunctuurpolitiek. Op grond van ons schema komen wij nu tot de conclusie, dat als zoodanig in aanmerking komt:

- a. alles wat, zonder te groot verlies aan efficiency, de oorzaken van de discontinuïteit in het investeringsproces kan beperken;
- b. alles wat de tendenz tot overinvesteering in de hausse verminderen kan;
- c. alles wat de noodzakelijke aanpassing in de depressie bevordert en een herstel verhaasten kan.

¹⁾ Vgl. Ir. A. Baars en Dr. H. M. H. A. van der Valk, *Seizoensbewegingen in het economisch leven van Nederland, 1934*. Voor de Ver. Staten: *P. H. Douglas en A. Director, The problem of Unemployment, 1931*.

²⁾ *W. Woytinski, Trois causes du chômage, Genève, 1935, pag. 166*. Met de vaststelling, dat de geheele vermeerdering van de wereldwerkloosheid sedert 1929 van het conjuncturele type is, wordt geenszins de groote beteekenis ontkend van de z.g. exogene oorzaken, die aan deze crisis ten grondslag liggen, noch de nadeelige invloed, die uitgaat van veel interventionistische maatregelen op den duur en de intensiteit der depressie. Daarom juist onderscheiden wij de werkloosheid in deze inleiding niet naar oorzaken, maar naar typen.

¹⁾ *D. Robertson, A Study of Industrial Fluctuations, 1915*.

²⁾ *W. Röpke, Krise und Konjunktur, 1932*.

³⁾ *J. M. Clark, t.a.p.*

ad a. Het eerste punt opent vooralsnog weinig perspectieven voor een beheersing van de conjunctuur. Tot de oorzaken, die aan de discontinuïteit in het investeringsproces ten grondslag liggen, behooren o.a., natuurrampen, oorlogen, schommelingen in de oogstopbrengst, goudvondsten, technische uitvindingen, nieuwe behoeften, veranderingen in den buitenlandschen handel niet veroorzaakt door de binnenlandsche conjunctuur, e.d. Wij kunnen hier in het midden laten of deze verschijnselen „überhaupt” beheerschaarbaar zijn; economische ordening zou slechts op enkele toepasselijk kunnen zijn, b.v. op de voorziening in nieuwe behoeften en op de praktische toepassing van nieuwe uitvindingen. Maar vrijwel alle schrijvers staan sceptisch tegenover de mogelijkheid om zonder in te grijpen in de consumptievrijheid en zonder groot verlies van efficiency hierin te ordenen.

Belangrijker tot op zekere hoogte achten wij de vraag, of de gevoeligheid van een land voor de impulsen, die van bovengenoemde factoren uitgaan, misschien te verminderen is. Wij denken hier inzonderheid aan de impulsen, die door deelneming aan het internationaal verkeer, van het buitenland op een land uitgaan. Men heeft wel eens de stelling verdedigd, dat men in een land, door het te maken tot een relatief afgesloten productie- en consumptiegebied, de golfbeweging der conjunctuur zou kunnen dempen en hieraan een argument ontleend ter verdediging van een autarkische politiek. Over de kracht van dit z.g. stabilisatie-argument in de leer van het protectionisme bestaat o.i. niet veel twijfel. In het algemeen geldt: hoe grooter het productie- en consumptiegebied, hoe meer kans bij wisselende conjunctuur op het optreden van compenserende krachten. *D. H. Robertson*,¹⁾ die groote betekenis toekent als oorzaak van de discontinuïteit in het investeringsproces aan de wisseling der oogstopbrengsten, noemt dienovereenkomstig als eerste middel om deze discontinuïteit te verminderen: „anything which increases the tendency to inter-local and inter-temporal compensation in agriculture”. Dit neemt niet weg, dat in elk land afzonderlijk, een veelzijdige structuur, juist met het oog op de wenschelijkheid van dergelijke compensaties, de voorkeur verdient boven een staat van afhankelijkheid van een of enkele welvaartsbronnen. Daarom kan het gewenscht zijn voor een land met een eenzijdig, voor de wereldconjunctuur zeer gevoelig productie-apparaat, door bescherming de opkomst en instandhouding van nog andere bestaansbronnen te bevorderen, voor welke bescherming in tijden van goede conjunctuur desnoods een zeker offer gebracht kan worden om in tijden van depressie het voordeel te hebben, dat het land over grooter weerstand beschikt.

ad. b. Alles wat de tendenz tot over-investeering in de hausse verminderen kan — beschouwen wij als het kernpunt van een actieve conjunctuurpolitiek. Niet dat wij meenen, dat daardoor de conjunctuurgolf zou kunnen worden teniet gedaan, maar wel dat op deze wijze de cyclische schommelingen in de industrie zouden kunnen worden getemperd. Vrijwel algemeen is men het er thans over eens, dat de tendenz tot over-investeering voornamelijk zetelt in de productie van kapitaalgoederen en van sommige duurzame gebruiksgoederen en dat het feit, dat de voltooiing van deze goederen meestal geruimen tijd in beslag neemt, daarop van grooten invloed is, wegens de moeilijkheid in verband met dat tijdsverloop, het aanbod op de juiste wijze te betrekken op de toekomstige vraag. Dit bezwaar wordt nog versterkt door de groote technische productie-eenheden en door de bestaande concurrentie tusschen de

ondernemers, die bij den opbouw van nieuwe productiecapaciteit onvoldoende voeling met elkaar houden. Hier ontmoeten wij al dadelijk een drietal punten, ten aanzien waarvan mogelijke verbeteringen voor de hand liggen, n.l. betere informatie, zoo mogelijk technische desintegratie en meer samenwerking en coördinatie.

Wij gebruiken met opzet den term „informatie” en niet het woord „prognose”. Ten aanzien van de mogelijkheid van economische prognose zijn wij vooralsnog weinig hoopvol gestemd. Slechts indien men erin slagen mocht de ontwikkeling van het economisch leven veel meer onder bewuste heerschappij te brengen, is daarvan iets te verwachten. Van veel betekenis achten wij daarentegen een ruime kennis omtrent vaststaande, economische en sociale gegevens en vertrouwde met de functioneele betrekkingen, die tusschen de „Wirtschaftselementen” bestaan. Op dit gebied ontbreekt nog zeer veel en is verbetering dringend noodig.¹⁾

Onder technische desintegratie verstaan wij een organisatie van de productie in kleiner technische eenheden. Voorzooover dit te ver-eenigen is met voldoende efficiency, zien wij er niet anders dan voordeelen in. Allereerst wordt de „rijpings”termijn erdoor verkort, hetgeen op zich zelf het voordeel heeft, dat „de toekomstige vraag naderbij komt”, waardoor de kans op foutieve investaties geringer wordt. In de tweede plaats bevordert het de aanpassingsvatbaarheid van het productie-apparaat. En in de derde plaats kan door splitsing in kleine eenheden het investeren meer van een bepaalde periode worden verspreid, waardoor de discontinuïteit in het investatieproces verminderd zou kunnen worden. Het toenemend gebruik van electro- en ruw-olietmotoren opent op dit punt reeds thans enkele mogelijkheden, die misschien voor de toekomst nog groote beloften inhouden. Alles wat in deze richting gaat zou dus kunnen worden aangemoedigd.²⁾

Naast technische desintegratie moet groote betekenis worden toegekend aan commerciële combinatie. „Combination, bij pooling information and prospective markets and so facilitating a common investment policy, may be expected materially to reduce the temptations to over-investment”, schrijft *D. H. Robertson*. Behalve aan een vermindering van de verleiding tot over-investatie, moet hier ook worden gedacht aan de mogelijkheid om in samenwerking een zekere regularisatie van de investeringsbedrijvigheid na te streven. Indien de ondernemers in dit opzicht ruimer leerden zien en zouden begrijpen, dat het tegenwoordige „hollen of stilstaan” bij het investeren met hun gemeenschappelijke belangen in strijd is, daar het de conjunctuurgolving versterkt, zouden zij aan een regularisatie van hun bestellingen van vast kapitaal zeer wel hun medewerking kunnen verleen. Ditzelfde geldt tot op zekere hoogte voor de productie van duurzame gebruiksgoederen, inzonderheid voor den bouw van huizen.³⁾

Na hetgeen wij op een eerdere bladzijde over den invloed van

¹⁾ Vgl. de artikelen van *Dr. W. Valk* over Economische Prognose en van *Prof. Dr. J. Tinbergen* over Desiderata op het punt van conjunctuurstatistiek, in E.S.B. van 27 Febr. 1935 (Conjunctuur nummer).

²⁾ Vgl. *D. H. Robertson*, t.a.p., pag. 242, alsmede van schr. dezes; Moderne structuurveranderingen der industrie in de Vereenigde Staten van Amerika, pag. 17. Men bedenke eens, wat het nu reeds voor een land als de Ver. Staten beteekent, dat vermeerdering van de vervoercapaciteit daar voor een groot deel door productie van auto's in kleine, beheersbare doses geschiedt in plaats van door uitvoering van groote, langademige en moeilijk splitsbare spoorwegopdrachten.

³⁾ Vgl. *J. M. Clark*, t.a.p. pag. 195. De gunstige uitwerking van bouwopdrachten in deze depressie door de Shell Transport and Trading Corporation en andere groote olie-concerns aan de scheepsbouwindustrie gegeven, illustreert onze gedachte.

¹⁾ *D. H. Robertson*, t.a.p., pag. 240.

ondernemerscombinaties hebben opgemerkt, zal het duidelijk zijn, dat wij er de oogen geenszins voor sluiten, dat een versterking van deze combinaties zonder meer, een geneesmiddel zou kunnen blijken te zijn, dat erger is dan de kwaal. Het gevaar dreigt hier vooral van de niet zeldzame neiging om prijsstabilisatie voor te laten gaan boven productiestabilisatie. Door de prijsstijging in de hausse te temperen en de prijsdaling in de depressie te veel te remmen, hebben b.v. de combinaties in de metaal- en bouwindustrie in de Ver. Staten en Duitschland eerder tot een versterking van de investeringsgolf bijgedragen dan tot een verzwakking van deze. Van het standpunt, van waaruit wij het optreden van combinaties in de metaal- en bouwindustrie thans beschouwen, zou een tegengestelde prijspolitiek de voorkeur hebben verdiend. Dit argument behoudt zijn beteekenis ook, indien men erin slagen mocht de schommelingen in het algemeene prijspeil te verminderen. Dit laatste moge aanbevelenswaardig zijn, een stabilisatie van de prijzen in de metaal- en bouwindustrie lijkt stellig ongeraden.¹⁾ Overigens achten wij in het algemeen, gezien den grooten invloed, die er zoowel ten goede als ten kwade, ook op de conjunctuur, van ondernemerscombinaties kan uitgaan, overheidsbemoeiing met deze organisaties onmisbaar. En wel in tweeërlei opzicht; in de eerste plaats om het mogelijk te maken, dat buitenstaanders langs wettelijken weg genoodzaakt worden aan nuttige vormen van samenwerking medewerking te verleen en in de tweede plaats om handelwijzen van combinaties in strijd met het algemeen belang te kunnen tegen gaan.²⁾

Combinatievorming, hoe belangrijk ook als middel om orde en regelmaat te bevorderen op het gebied der investeringsbedrijvigheid, kan nooit haar volle vrucht afwerpen, tenzij het streven in deze richting in de verschillende bedrijfstakken op de een of andere wijze worde gecoördineerd. Of dit het best in den vorm zou kunnen geschieden van oprichting van een Nationale Investerings Raad of door een coördinatie van het bankwezen laten wij thans rusten. Wel willen wij hier nog op de groote beteekenis wijzen, welke een juiste regularisatie van de bouwopdrachten, die door den staat en de lagere publiekrechtelijke lichamen plegen te worden verstrekt, voor de oplossing van het behandelde vraagstuk kan hebben. Alle ons bekende schrijvers over conjunctuurpolitiek zijn het er over eens, dat de overheid goed zou doen haar bouwopdrachten in de hausse zooveel mogelijk te beperken en deze te concentreren in de depressie, wanneer de particuliere opdrachten sterk verminderen. Ook is men het er over eens, dat in de practijk tot nog toe in vrijwel alle landen het omgekeerde is geschied, omdat de publieke opdrachten worden gegeven „wanneer er geld voor is”, zonder te bedenken, dat wanneer het geld er is, men het beter kan reserveeren.³⁾ Toch ligt het voor de hand, dat in de sfeer der publieke huishouding de voorwaarden voor een meer planmatig optreden in dit opzicht in beginsel gunstiger zijn dan in de sfeer van het particulier bedrijfsleven. Men mag dan ook hopen, dat in de toekomst deze mogelijkheid beter zal worden uitgebuit.⁴⁾

Ofschoon wij voor de verklaring van de tendenz tot over-investatie, welke thans het thema onzer bespreking vormt, geneigd zijn groote beteekenis toe te kennen aan gemis aan voldoende automatische reguleurs, welke leiding zouden kunnen geven aan de productie, — welk gemis door de bovengenoemde middelen wellicht in belangrijke mate zou kunnen worden aangevuld, resp verzacht —, miskennen wij den invloed niet, die van een overmatige credietverleening in het algemeen en van een overmatige verleening van investeringscrediet in het bijzonder op de ontwikkeling der hausse uitgaat. Een zekere mate van elasticiteit van het credietsysteem achten wij, gegeven het feit, dat de economische ontwikkeling discontinu verloopt, op zich zelf een voordeel, maar in het bestaande credietsysteem werken, naar het schijnt, tendenzen, die de strekking hebben, dat de credietuitbreiding in de hausse cumulatief versterkt wordt en te gemakkelijk de neiging tot over-investatie volgt, die wij eerder beschreven. Het gevolg daarvan is niet alleen, dat het prijsniveau wordt geïnfleerd, maar tevens, dat er in het productie-apparaat en in de inkomensverdeling disproportionaliteiten ontstaan, waardoor, als het geïnvesteerd kapitaal tot rijpheid komt, het evenwicht tusschen de inkomensbesteding en de samenstelling der productie blijkt te zijn verstoord.

Bij alle verschil van meening over de vraag, in hoeverre aan de genoemde tendenzen in het moderne credietsysteem voor de verklaring der optredende disproportionaliteiten een oorspronkelijke dan wel een afgeleide beteekenis moet worden toegekend, is men het er vrijwel algemeen over eens, dat, wegens gemis aan voldoende automatische reguleurs (*dit* zijn ook de meeste aanhangers der monetaire conjunctuurtheorie geneigd te erkennen) een bewuste regeling van de credietcreatie niet kan worden gemist. Over verdere vraagstukken zijn de meeningen echter verdeeld; als de drie belangrijkste noemen wij, welk richtsnoer men bij die regeling moet kiezen, welke middelen daartoe dienstig zijn en of men met een enkel kwantitatieve regeling van het crediet kan volstaan, dan wel of ook een kwalitatieve regeling noodzakelijk moet worden geoordeeld.

Op de uitvoerige discussies, welke over elk dezer vragen zijn gevoerd, kunnen wij in dit bestek niet ingaan. Naar onze voorloopige meening verdient als richtsnoer voor den omvang der geld- en credietcreatie continuïteit in het algemeen prijsniveau de voorkeur boven stabiliteit van het algemeen prijsniveau of stabiliteit van het inkomensniveau. Het eerste begrip laat o.a. toe, dat het prijsniveau schommelingen vertoont, welke haar oorsprong nemen in veranderingen in de voortbrengingsmoeite, welke het algemeen kostenpeil in een land doen stijgen of dalen. Hierdoor wordt niet alleen verkregen, dat het voor- en nadeel van gunstige en ongunstige veranderingen in de voortbrengingsmoeite van belangrijke groepen goederen meer gelijkelijk wordt verdeeld, maar tevens verbeterd het de kans, dat men met een min of meer gestabiliseerd prijsniveau een zekere stabiliteit in de wisselkoersen zal kunnen combineeren. Overigens sluiten wij ons op dit punt nog het liefst aan bij *J. M. Clark*, wanneer deze zegt: „At present we are not wise enough to choose with certainty between these possible courses. We do not know just what behavior of the price system is most desirable, just what system of regulation can best be used to bring it about, or just what adjustment of personal incomes will best promote the ends in view. Thus we are not mentally prepared for the effective control of the price factor. Nevertheless it must be classed

¹⁾ Vlg. *D. H. Robertson*, t.a.p., pag. 244—246.

²⁾ In dezen zin luiden ook de voornaamste bepalingen van de Wet op het algemeen verbindend en onverbindendverklaren van ondernemersovereenkomsten, die onlangs in werking is getreden.

³⁾ De „reserveeringspolitiek” van *Z. E. Jhr. Mr. D. E. de Geer* in de jaren 1926—1929 maakt hierop een gunstige uitzondering. Toch had men ook ten onzent in die jaren menige overheidsinvestatie beter achterwege kunnen laten.

⁴⁾ Voor een interessante discussie over dit onderwerp, zie *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 162, Juli, 1932.

among the major factors which are at least potentially, and to a considerable extent, controllable".¹⁾

Een belangrijke stap in de richting naar meer continuïteit in het prijsniveau, althans in de hausse, zou, naar onze meening, reeds worden gezet, indien in de kwalitatieve regeling van het crediet verbetering werd gebracht. De wijze van credietverleening van de banken geeft dikwijls nog blijk van eenzijdige belangstelling voor de zekerheid, die ten tijde der credietaanvraag kan worden verschaft en van weinig inzicht in de juistheid van de bestemming, waarvoor het crediet wordt gebezigd. Een betere informatie van en een intiemere samenwerking tusschen de banken zou hieraan belangrijk kunnen tegemoet komen. Zoodoende zou de tendenz tot over-investatie in verschillende bedrijfstakken door de banken kunnen worden geremd, in plaats van bevorderd. Overzien de banken gezamenlijk de geheele credietsituatie en blijven zij niet door onderlinge concurrentie verdeeld, dan kunnen zij wellicht ook in combinatie medewerking verlenen aan de coördinerende taak, die voor een juiste regularisatie van de investeringsbedrijvigheid noodig is.²⁾

ad. c. Ofschoon de beste bestrijding van de depressie ongetwijfeld bestaat in het temperen van de hausse, blijft er voor een afzonderlijke depressiepolitiek o.i. drieërlei taak over, n.l. een conserveerende, een (positief en negatief) katalyserende³⁾ en in een later stadium een activeerende taak.

Aangezien zich in de depressie het reorganisatie- en liquidatieproces moet voltrekken, dat noodig is om het tijdens de hausse verstoorde evenwicht in het productie-apparaat en in de inkomensverdeling te herstellen, moet het volstrekt onjuist worden geacht een depressie-politiek te voeren, die het normale aanpassingsproces zou kunnen verhinderen. Daarom meenen wij met *Schumpeter*, dat een algemeene en ongedifferentieerde credietverruiming en alle inflationistische politiek, althans vóór de noodzakelijke aanpassing is tot stand gekomen, zeer nadeelige gevolgen kunnen hebben, daar dergelijke maatregelen „jenes Masz von Auslese, das der Depression immerhin zugeschrieben kann, vernichten und die Volkswirtschaft mit den unsichtbaren Kosten des Fortschleppens des Unangepassten und Lebensunfähigen belasten." Er is echter ook een andere credietpolitiek denkbaar, n.l. eene, die tusschen gezonde en ongezonde verschijnselen in het liquidatieproces onderscheid maakt en op de been houdt wat aan de laatste ten slachtoffer dreigt te vallen. Hiervoor is, het kan niet worden ontkend, een veelomvattend en scherp inzicht in de inwendige en uitwendige structuur en in de ontwikkelingskansen van het economisch leven van een land onmisbaar. Bij voldoende coördinatie van kennis blijken echter in concrete gevallen reeds thans in den regel gezonde en ongezonde depressieverschijnselen (wij spreken hier inzonderheid over de conjuncturele depressie) van elkaar te onderkennen. Van een nauwer samenwerking tusschen accountants, economen en bankiers ware vooral ten opzichte van dit punt nog veel vooruitgang te verwachten.

¹⁾ J. M. Clark, t.a.p., pag. 200. Vgl. ook Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart, De waardevastheid van het geld (Afscheidscollege, Rotterdam).

Over het vraagstuk: stabilisatie van het prijsniveau vs. stabilisatie van de wisselkoersen, zie van schrijver dezes: De toekomst onder monetaire politiek, 1935.

²⁾ Vgl. The Future of Monetary Policy, 1935, Royal Institute of International Affairs.

³⁾ Deze term is ontleend aan den titel van een tweetal artikelen van Prof. Dr. N. J. Polak in E.S.B. van 7 en 13 Jan. 1932.

Naast een conserveerende taak, die dus noodzakelijk is om het geen gezond is tegen de excessen en de soms verkeerde selectie van het depressieproces te beschermen, dient echter ook een katalyserende taak te worden verricht, daar de gebrekkige werking van het automatisch prijsmechanisme en de invloed van verstarringsverschijnselen zich in een periode van contractie steeds ernstiger doen gevoelen. Als zoodanig komen in aanmerking onderscheidene maatregelen, die dienstig kunnen zijn om het aanpassingsproces daar, waar het te langzaam gaat te versnellen en daar, waar het te snel gaat, dit te vertragen. Wij denken hierbij niet alleen aan prijsreguleerend optreden, ofschoon ook dit soms, vooral met het oog op het evenwicht in de inkomensverdeling niet kan worden gemist, maar ook aan maatregelen, die er op gericht zijn om relatief te sterk uitgebreide productietakken te doen inkrimpen en een vlotte afschrijving op geïnvesteerde kapitalen te bevorderen. Meer nog dan in de hausse bij de bestrijding van den opbouw van overcapaciteit, zal in de depressie bij de vervulling van deze taak, een sterke disciplineering van de industrie noodzakelijk zijn en overheidsbemoeiing met het combinatiewezen voorwaarde voor eenig welslagen zijn. Zoowel het gevaar voor uiteenvallen als de kans op het voeren van een averechtsche politiek zijn in de depressie groter dan in de hausse. Ook hier blijkt dus de onmisbaarheid van een geordende samenwerking tusschen de overheid en de organisaties van het bedrijfsleven in het algemeen belang.

Als derde noemden wij een activeerende taak. Onder ongunstige omstandigheden toch blijkt de bedrijvigheid zich in de depressie niet meer automatisch te herstellen, althans niet dan na zeer diepe inzinking en ernstige vertraging. De oorzaak hiervan schuilt naar onze voorloopige meening niet alleen in de moeilijke aanpassing van het kostenpeil aan het verlaagde prijspeil, — dan zou men misschien nog met katalyserende maatregelen kunnen volstaan, — maar vooral in het feit, dat het in deze crisis moeilijker blijkt te zijn geworden het kostenpeil omlaag te brengen zonder daardoor een verlies aan consumptieve koopkracht te veroorzaken dat kleiner is dan de prijsdaling der consumptiegoederen, die door de kostendaling mogelijk wordt. De oorzaak van dit verschijnsel zou, behalve in de sterke vermindering van den internationalen handel, misschien ook kunnen worden gezocht in een tijdelijke vertraging van de mogelijkheid kostenbesparende verbeteringen in de productie aan te brengen, na het enorme tempo, waarin dit in de aan de crisis voorafgaande jaren is geschied (zoodat kostenverlaging meer dan vroeger van loondaling afhankelijk zou zijn), of in het falen van de compenseerende krachten, die vroeger een vrij snelle resorptie van door rationalisatie uitgeschakelde arbeidskrachten in het productieproces te weeg brachten (in welk geval kostenverlaging nog wel degelijk in relatief voldoende mate door rationalisatie zou kunnen worden verkregen, doch slechts ten koste van een vermeerdering der technologische werkloosheid, d.i. een geringer totaal loonbedrag). Welke de oorzaak ook moge zijn, — het feit staat vast, dat vele landen in deze depressie met de moeilijkheid hebben te kampen gehad of nog hebben te kampen voor het bedrijfsleven een nieuwe rentabiliteitsbasis te vinden en dat pogingen om door het bevorderen van aanpassing zonder meer uit de „slump" te geraken, den toestand eerder verergerd dan verbeterd hebben.

Onder dergelijke omstandigheden nu, wanneer de zelfregenererende krachten in het bedrijfsleven blijven sluimeren en de investeringsbedrijvigheid (niet alleen voor nieuwbouw, maar ook voor vervanging en modernisering) zelfs niet door een lagen rentevoet

tot nieuw leven is te prikkelen,¹⁾ moet de activeering der productieve krachten uitgaan van de overheid. Uitvoering van publieke werken en steunverleening aan particuliere bouw- of vernieuwingsplannen kunnen hierbij hand in hand gaan. Voor de financiering daarvan kan naar onze meening zonder bezwaar een beroep worden gedaan niet alleen op het beschikbare spaarfonds van particuliere beleggingen, maar ook op het credietscheppend vermogen van het bankwezen. Combinatie van een politiek van investeringsexpansie met een politiek van credietexpansie is, naar ons toeschijnt, de beste wijze om onder omstandigheden als werden geschetst (waarbij wij aannemen, dat de noodzakelijke reorganisaties en liquidaties reeds hebben plaats gehad) een sleepende depressie te overwinnen.²⁾

2. Onder structureele werkloosheid verstaan wij die werkloosheid, welke het gevolg is van duurzame veranderingen in de productie- en afzetverhoudingen, waaronder in een land gewerkt wordt. Aangezien dergelijke veranderingen doorlopend plaats vinden, zal men ten allen tijde aan zekere mate van dit type werkloosheid aantreffen. Geschieden deze veranderingen geleidelijk en op niet te groote schaal, dan draagt de werkloosheid, die zij veroorzaakt in den regel een zeer tijdelijk karakter; het arbeidsaanbod heeft dan gelegenheid zich aan de ontwikkeling van de vraag naar arbeid aan te passen. Anders is het evenwel, als min of meer plotseling en op groote schaal bestaande werkgelegenheid verloren gaat, zonder dat zich elders een eenigszins equivalente vraag naar arbeid blijkt te ontwikkelen. De oorzaken hiervan kunnen verschillend zijn; wij noemen de voornaamste. a. Het kan zijn dat bepaalde bedrijfstakken zich tegenover snel opkomende buitenlandsche concurrentie niet langer kunnen staande houden terwijl het resorptieproces ten aanzien der vrijgekomen productieve krachten vertraagde werking vertoont; b. het kan zijn, dat de algemeene ruilverhouding tusschen een land en het buitenland zich in ongunstigen zin gewijzigd heeft, zonder dat in het betreffende land de noodige aanpassing van prijzen en inkomens zich voltrekt, waardoor duurzame werkloosheid ontstaat; c. ook kan de reden liggen in arbeidsbesparende rationalisatie of verdringing van een meer arbeidsintensief bedrijf door een meer kapitaalintensief bedrijf, zonder voldoende werking der natuurlijke compensatie tendenzen.

Bij deze 3 gevallen tekenen wij het volgende schetsmatig aan. ad. a. De oorzaak van de vertraagde resorptie kan liggen aan de zijde van den arbeid ten gevolge van locale gebondenheid en moeilijke omscholing. Alles wat deze remmen verminderen kan, zal de resorptie bevorderen. De oorzaak kan ook liggen in onvoldoende ondernemingsinitiatief of in onvoldoende rentabiliteitsvooruitzichten bij de bestaande loonhoogte voor in aanmerking komende nieuwe bedrijfstakken, die den vrijgekomen arbeid zouden kunnen opnemen, ook zonder dat het algemeene prijs- en kostenpeil tegenover het buitenland te hoog is. Is het eerste het geval, dan ware dit initiatief te prikkelen door research, voorlichting, event. crediethulp en andere faciliteiten. Is het tweede het geval en acht men loonsverlaging ongewenscht, dan zou men kunnen overwegen wat de voorkeur verdient: den ouden bedrijfstak bescherming te verleenen, de nieuwe bedrijfstakken te steunen (met loontoeslagen of bescher-

ming), of de werklozen in den steun op te nemen. Wat het meest juiste is, hangt af van de concrete omstandigheden.

ad. b. Is een te hoog prijs- en inkomenspeil de oorzaak van duurzame werkloosheid, dan zijn de volgende remedies denkbaar: 1. directe aanpassing van loonen en prijzen; 2. verhooging van de productiviteit van den arbeid (alles wat de efficiency van het bedrijfsleven bevorderen kan, valt steeds toe te juichen); 3. devaluatie. Vooral ten behoeve van het onder 2 genoemde, kan ordening van het bedrijfsleven zeer wenschelijk zijn.

ad. c. Er is alle reden te veronderstellen, dat bij toepassing van een goede conjunctuurpolitiek in de hausse het gevaar voor technologische werkloosheid nauwelijks te vreezen is. Het gemis aan compensatie, dat in enkele landen tijdens de hausse te constateeren viel, moet veeleer worden toegeschreven aan overmatige investaties, gepaard met hooge monopolieprijzen en een achterblijven van het loon bij de stijging der arbeidsproductiviteit. Bestrijding der technologische werkloosheid kiese zoo min mogelijk den vorm van het remmen van de rationalisatie, (d.w.z. anders dan als een gevolg van een regularisatie der investaties) doch zij er op gericht een eventueel gebrekkige werking van de automatisch compenseerende krachten te verbeteren en eventueel op verkorting van arbeidstijd.

Ik geef thans gaarne het woord aan Prof. Lieftinck om zijn schriftelijke inleiding mondeling nog nader toe te lichten.

Mondelinge inleiding van den heer Prof. Mr. P. LIEFTINCK:

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren,

Ik moge beginnen met U, Mijnheer den Voorzitter, dank te zeggen voor de vriendelijke inleidende woorden, die U wel tot mij heeft willen richten en er mijn vreugde over uit te spreken, dat ik in de gelegenheid word gesteld, voor dit gezelschap een nadere toelichting te geven op de inleiding, die U van mij hebt ontvangen.

Ik moet U zeggen, dat, nu ik hier sta om dit onderwerp nader toe te lichten en om straks in het debat mijn standpunt te verdedigen, mij wel eenige schroom bevangt. Want wanneer ik in de zaal rondkijk, dan besef ik, dat hier een gezelschap aanwezig is, dat over zoo groote practische ervaring omtrent het bedrijfsleven beschikt, dat het inderdaad wel eenige stoutmoedigheid vereischt, als jong hoogleeraar een onderwerp te behandelen, dat zoo nauw met het bedrijfsleven samenhangt. Anderzijds verheug ik mij echter toch bijzonder op de gedachtenwisseling, die straks zal volgen, omdat juist Uw groote practische ervaring U in staat zal stellen, recht te zetten wat ik misschien in jeugdige onbezonnenheid heb ontwikkeld. Ik mag dus wel een beroep op U doen om mij Uw kritiek niet te sparen.

Wanneer ik dan kom tot een nadere toelichting van mijn inleiding, dan zou ik op den voorgrond willen stellen, dat ik het niet noodig heb geacht, in dezen tijd met cijfers te adstrueeren, dat ons economisch leven in heel veel opzichten in een ernstigen ziekte-toestand verkeert. Dat weet U allen voldoende. Men zou daaraan natuurlijk door het produceeren van cijfers wat meer reliëf kunnen geven, maar ik meen te kunnen volstaan met te constateeren, dat de methode blijkbaar nog niet is gevonden, welke het mogelijk maakt, de productiekrachten, waarover de wereld zoo rijkelijk beschikt, in

¹⁾ Vgl. Prof. Dr. H. Frijda, De stand van de rente en de verbetering van de conjunctuur, in E.S.B. van 27 Febr. 1935 (Conjunctuur nummer).

²⁾ Vgl. W. Röpke, t.a.p. pag. 121—124; The Future of Monetary Policy, pag. 81—96; van schr. dezes, De toekomst onzer monetaire politiek.

het belang van de welvaart der bevolking tot volle ontplooiing te brengen en zoodanig te besteden, dat het door ieder gevoelde welvaartstekort tot de kleinst mogelijke proporties wordt teruggebracht. Het is noodig, er op te wijzen, dat een volledig gebruik van alle productiekrachten en van alle beschikbare arbeidskrachten niet het ideaal kan zijn. Dit is het duidelijkst te illustreeren met het feit, dat er altijd productiekrachten zijn, die wij liever niet zouden gebruiken. Het komt er dan ook niet op aan, dat een maximale besteding van alle productiekrachten wordt bereikt, maar een optimale en wel in dezen zin, dat men zoekt naar een evenwicht tusschen hetgeen wij bedrijfshuishoudkundig kunnen noemen: kosten en resultaat en, ruimer gesteld, tusschen offer en behoeftenbevrediging. Het gebruik van tal van productiekrachten kan immers een zoodanig offer vergen, dat het gewenscht ware, daartoe niet over te gaan, omdat de behoeftenbevrediging, die daarvan genoten kan worden, toch eigenlijk niet opweegt tegen de zwaarte van het arbeidsoffer. En dit geldt niet alleen voor den factor arbeid, maar ook voor de stoffelijke productiekrachten, waarover een land beschikt. Natuurlijk liggen er ook in ons land nog tal van productiekrachten braak, b.v. een deel van onzen bodem, maar het komt er niet op aan, dat daarvan een maximaal gebruik wordt gemaakt, dat dus elk stukje grond ten volle wordt benut, maar wel, dat het optimum van volkswelvaart wordt bereikt. Wij moeten dit vooral niet te individueel interpreteren, dus niet uitsluitend het individuele offer, dat moet worden gebracht, stellen tegenover de individuele behoeftenbevrediging. Wij moeten dit in ruim verband zien. Wij moeten ons afvragen, of het gewenschte evenwicht is bereikt tusschen de offers, die de gemeenschap, waartoe wij behooren — ons volk — moet brengen of bereid is te brengen en de behoeftenbevrediging, die ons geheele volk zou kunnen verkrijgen. Wanneer wij het vraagstuk zoo stellen, dus in het oog vatten wat wij verstaan onder het bereiken van een optimum en anderzijds de kwestie niet individueel beschouwen, maar met het oog op de geheele volksgemeenschap, dan nog moet de conclusie luiden, dat dit optimum bij verre na niet is bereikt, zeker niet in de westersche landen. Terwijl er een geweldig productieapparaat aanwezig is en nieuwe productiecapaciteit zonder te groote offers zou kunnen worden geschapen, verkeert de wereld in dezen toestand, dat millioenen, ja tientallen millioenen menschen met dringende behoeften, bereid en in staat om het werk te verrichten, noodig om de goederen voort te brengen, die deze behoeften zouden kunnen bevredigen, de gelegenheid daartoe missen. Zelden werd een zoo groot gemis aan evenwicht tusschen vraag en aanbod van productiekrachten geconstateerd als in dezen tijd.

Wanneer wij van deze constatering uitgaan, die, naar ik meen, wel door niemand zal worden bestreden, dan komen wij te staan voor het groote vraagstuk: hoe uit deze situatie te geraken, hoe daarin verbetering te brengen. Als ik het wel zie, zijn er in principe slechts twee richtingen, die men kan inslaan. Men kan terugkeeren tot het uiterste individualisme, zooals dat in de vorige eeuw met bepaalde restricties heeft bestaan, d.w.z. men kan voorstander zijn van het afschaffen van elk ingrijpen in het economisch leven, niet alleen door de overheid, maar ook door de organisaties, zoo wel van arbeiders als van ondernemers en vertrouwen stellen in de werking der vrije economische krachten, in de werking van de wet van vraag en aanbod, van de vrije prijsvorming en de vrije concurrentie. Men kan verwachten, dat, wanneer die krachten inderdaad in volle vrijheid kunnen doorwerken, het evenwicht in het economisch leven zal worden hersteld. Dit standpunt, mijne heeren, hoort

men nog zeer dikwijls verdedigen en het zou mij niet verwonderen, als er ook onder U velen zouden zijn, die, hoewel zij de beteekenis van tal van ingrijpende maatregelen en pogingen tot samenwerking in het bedrijfsleven waardeeren, toch van meening zijn, dat dit alles in laatste instantie beter zou kunnen vervallen en die zouden willen terugkeeren tot den toestand van vrije concurrentie en prijsvorming, omdat zij meenen, dat daarvan alle heil is te verwachten. Een zeer indrukwekkend pleidooi voor dezen koers is onlangs gehouden door den Engelschen economist Robbins. In zijn werk „The great depression” heeft deze economist op onnavolgbare wijze den terugkeer tot de vrije prijsvorming bepleit. Ook in Oostenrijk wordt dit standpunt met veel klem verdedigd door een economist als Mises. Ook in ons land vinden wij veel voorstanders daarvan. Tot mijn genoegen is een der warmste voorstanders van dit standpunt hier aanwezig, nl. de heer Koopmans, dien ik in een uitvoerige noot heb geciteerd en die in een zeer bekwaam artikel in E.S.B. dit standpunt heeft bepleit ten aanzien van buitenlandsche concurrentie, vooral van de landen, die op een veel lagere levensstandaard staan dan de west-europesche volken.

Nu heb ik mij in mijn inleiding in de eerste plaats tot taak gesteld, aan te toonen, dat het inslaan van den weg, die terugvoert naar het individualisme, toch niet het beloofde en verwachte resultaat kan opleveren en ik zou met een enkel woord nog nader willen adstrueeren, waarom naar mijn meening langs dien weg het gewenschte economisch evenwicht niet kan worden bereikt.

In het economisch leven is sinds het kapitalisme als productieform (dus niet als stelsel), — waaronder ik versta: de productie ondernemingsgewijs, met groote kapitalen, gericht op rendabiliteit en, vooral den technischen kant daarvan in het oog vattend, de productie met groote, vaste bedrijfsinstallaties voor een wereldmarkt, die zeer weinig overzichtelijk is, waaromtrent althans weinig is te voorspellen, — is ingetreden, de werking der vrije economische krachten aan zeer veel beletselen onderworpen, die samenhangen met tijdelijke verstarringen. Zoo heeft men het feit, dat tal van contracten van langen duur zijn, dat de productie-omweg dikwijls zeer lang is, dat, wanneer men berekent, hoe groot een te stichten bedrijf moet zijn, men zijn schattingen soms voor eenige jaren tevoren moet maken. Deze tijdelijke verstarringen hebben dus tengevolge, dat, als men eenmaal een bepaalden koers heeft ingeslagen, men niet zoo gemakkelijk terug kan. Anderzijds zijn er ruimtelijke verstarringen, die hierin bestaan, dat een zeer groot deel van het productie-apparaat slechts één bestemming kan dienen dan wel slechts met hooge kosten voor een andere bestemming kan worden aangewend, maar vooral ook in de onmogelijkheid om de vast geïnvesteerde kapitaalsgoederen ruimtelijk te verplaatsen. Bij de geweldige vergrooting van het technisch productie-apparaat is met betrekking tot dit punt een belangrijk economisch probleem gerezen, dat zich privaat-economisch vooral openbaart in de groote moeilijkheid om de vaste kosten te allen tijde te dekken. In dit gezelschap behoeft ik op dit punt zeker niet te insisteren. Het is U allen voldoende bekend, dat — zooals, naar ik meen, Ir. Kessler het eens heeft gezegd in een vergadering der Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek — „het zwarte spook van de vaste kosten ons voortdurend bespringt”. Deze situatie, die niet alleen aangrijpt bij het geweldige technische apparaat, maar ook bij de specialisatie van den arbeid, ten aanzien waarvan wij hetzelfde probleem zien optreden, zij het in mindere mate, — nl. in de moeilijkheid om arbeiders „om te scholen” en te vervangen —

maakt het geheele probleem van de werking der vrije economische krachten ontzaglijk veel moeilijker.

Dit springt dadelijk in het oog, wanneer wij ons bezinnen op de moeilijkheden, die men ontmoet, wanneer een bedrijfstak in een periode van reorganisatie en inkrimping verkeert, terwijl misschien een nieuwe productiemogelijkheid zou kunnen worden aangegrepen. Als de bestaande handelsbelemmeringen, waaraan ook ons handelsverkeer is onderworpen, in het bijzonder de contingenteeringen, werden opgeheven, zouden tal van bedrijfstakken niet langer kunnen bestaan. In die bedrijfstakken zouden de productiekrachten tot werkloosheid gedoemd worden en daartegenover zouden deze dan, volgens de klassieke beschouwing der individualistische school zeer spoedig, althans na wrijvingen en een overgangstijd, tengevolge van de vrije werking der economische krachten, weer worden ingeschakeld in nieuwe bestemmingen. Nieuwe bedrijven zouden opbloeien, passend in het nieuwe wereldbeeld, waarin ons land een eigen plaats inneemt. Voltrekt zich dit reorganisatie- en inkrimpingsproces nu in werkelijkheid, wanneer wij de economische krachten vrij laten werken? Ik meen, dat wij zeker kunnen zeggen, dat het met een ontzaglijke vertraging werkt, als het al niet geoorloofd is te zeggen, dat de reorganisatie en de inkrimping misschien op zeer langen termijn achterwege blijven.

Nu is het bij onderwerpen als deze natuurlijk gewenscht te onderscheiden tusschen de ontwikkeling op korten en die op langen termijn. Zij, die voorstanders zijn van de vrije werking der economische krachten, stellen zich gewoonlijk op het standpunt, dat zij gaarne toegeven, dat dergelijke veranderingen zich op korten termijn niet zoo gemakkelijk voltrekken, maar dat dit op langen termijn wel het geval is. Nu ben ik van meening, dat het werken met het begrip „op langen termijn” eensdeels wel beteekenis heeft, maar anderdeels toch ook wel zijn bezwaren. Ik wijs in het bijzonder daarop, omdat dit naar mijn meening het kernpunt der beschouwing raakt. De individualistische school stelt zich vrijwel doorlopend op het standpunt, dat deze ontwikkeling zich „on the long run” in gunstigen zin moet voltrekken, wanneer men de werking der economische krachten haar vrijen loop laat. Maar toen Keynes eens een pleidooi hoorde, dat hierop neerkwam, dat het gunstige effect „on the long run” zou worden bereikt, zeide hij: „On the long run we are all dead!” Ik geloof, dat dit in het oog moet worden gehouden. Elke generatie heeft naar mijn meening voor eigen bestaan te strijden, daarbij natuurlijk niet uit het oog verliezend, dat er naar alle waarschijnlijkheid nog komende generaties zullen zijn. „The long run” heeft het groote gevaar, dat wij niet weten, hoe lang die „run” zal zijn en welke zeer nadeelige gevolgen er misschien in dat tijdsverloop over het bedrijfsleven zullen komen. Ik wil daarom allerm minst betoogen, dat het onjuist zou zijn, ook de „long run” beschouwing in het oog te vatten. Ongetwijfeld moet men zoo ruim leeren zien, dat men niet bij de oogenblikkelijke reacties blijft staan, maar ook de ontwikkeling op langen termijn in het oog vat. Dit moet dan ook naar mijn meening het algemeene richtsnoer zijn, het richtpunt, waarop men zich afstelt. Wanneer men het economisch leven leiding geeft, zal men zooveel mogelijk sturen in de richting van dat eindpunt, omdat men, als men daarvan al te veel afwijkt, het economisch leven dikwijls scheef trekt en van het optimum van volkswelvaart ver verwijderd zou blijven. Ik beschouw dus de „long run-beschouwing” in dezen zin als waardevol, dat zij de richting kan aangeven, waarin men op den duur moet gaan en waarin het economisch leven zal moeten worden geleid. Dat wil

echter niet zeggen, dat wij die leiding in alle opzichten zullen moeten volgen en de werking der economische krachten ten volle haar loop moeten laten om dat resultaat binnen zoo kort mogelijken tijd te bereiken. Dit immers zou tot groote rampspoeden kunnen leiden. Dat het inderdaad tot rampspoeden kan leiden wordt m.i. duidelijk, als men zich realiseert wat er gebeurt, als men een dergelijk reorganisatie- en liquidatieproces geheel aan zichzelf overlaat. Dat de marginale bedrijven, wanneer de prijzen zoover dalen, dat de kosten niet meer worden gedekt, successievelijk afvallen en het aanbod zich langzamerhand weer aanpast aan de vraag — deze ideale toestand zal zich misschien in bepaalde bedrijfstakken, waarin vaste kapitalen nog niet zulk een groote rol spelen, voordoen maar in het algemeen mag dit niet worden beschouwd als de normale gang van zaken in het tegenwoordige productieproces. Integendeel, het zal in heel veel gevallen, vooral in bedrijfstakken met groote vaste kosten, die werken voor een weinig elastische vraag, voorkomen, dat het productie-apparaat zich aanvankelijk niet aanpast, dat tal van bedrijven in het leven zullen worden gehouden, die eigenlijk overbodig zijn geworden, waarin de productiekrachten de optimale bestemming niet meer kunnen bereiken. Er zou dus een afvloeiing van productiekrachten moeten plaats vinden, maar dit geschiedt niet, want men werkt door, zolang er maar iets meer wordt gedekt dan de variabele kosten. Zelfs zijn er bedrijfstakken, waarin onder de geschetste omstandigheden in plaats van een tendenz tot inkrimping der productie, een uitbreiding der productie optreedt, zooals we duidelijk hebben gezien in onze agrarische bedrijven. De boer verwachtte b.v., dat, indien zijn veestapel maar toenam, hij een grootere geldelijke opbrengst zou kunnen genieten en terwijl de prijzen zoo laag waren, dat de veestapel eigenlijk sterk moest worden ingekrompen, is deze in de crisisjaren integendeel nog in vrij sterke mate uitgebreid. Die toestand op zichzelf wordt dikwijls als economisch niet zoo uitermate nadeelig beschouwd. Men zegt dan, dat de groote massa der consumenten in die omstandigheden dan toch het voordeel geniet van een ruimen overvloed van goederen tegen zeer lage prijzen. Waarom zou het dus noodig zijn, de productie volgens de regelen der kunst in te krimpen? Ik meen, dat men daarbij toch twee dingen over het hoofd ziet of laat ik liever zeggen: drie. Het eerste punt, dat misschien zeer theoretisch lijkt, maar dat toch in de praktijk zijn beteekenis heeft, is, dat, indien in een bepaalden bedrijfstak de kosten niet meer worden gedekt, dit een economische indicatie is, dat daar een teveel aan productiekrachten is samengetrokken en dat deze een beter resultaat zouden kunnen opleveren, indien zij elders werden aangewend. Het feit op zichzelf, dat de kosten niet meer worden gedekt, wijst er dus op, dat een deel der productiekrachten zou moeten afvloeien. Maar in de tweede plaats: wanneer een geheele bedrijfstak — met uitzondering misschien van een heel enkel bedrijf, dat toevallig een monopoliepremie geniet — tengevolge van overproductie in een toestand van onrendabiliteit verkeert, dan kan dit misschien langen tijd blijven doorgaan, tot de reserves zijn opgeteerd, maar op een bepaald moment stort zulk een bedrijfstak ineen. Wanneer b.v. in ons land de agrarische bedrijven niet zouden zijn gesteund, zou er naar mijn meening inderdaad een ineensstorting van den landbouw in den letterlijken zin des woords hebben plaats gehad. Dat wil niet zeggen, dat er dan geen land meer zou zijn bebouwd en dat er geen vee meer zou zijn gehouden, maar men zou dit hebben beperkt tot de eerste behoeften van de boeren zelf. Van een krachtig landbouw b e d r i j f, zooals wij thans ge-

lukkig nog kennen, zou op den duur waarschijnlijk heel weinig zijn overgebleven. We zien dat in sommige bedrijfstakken ook in het buitenland. Ik denk speciaal aan de steenkolenindustrie in Engeland, waar het verschijnsel zich niet met die scherpte voordoet, maar waar toch een groote bedrijfstak in een toestand van onrendabiliteit of van zeer geringe rendabiliteit verkeert, waardoor die bedrijfstak hoe langer hoe meer achteruitgaat. Dit brengt mij tevens tot het derde punt: Niet alleen, dat het gevaar van een complete ineenstorting dreigt, maar bovendien — en dit lijkt mij zeer belangrijk — al zou men deze kunnen tegenhouden, dan nog gaat zulk een bedrijfstak geleidelijk achteruit, omdat het niet meer mogelijk zal zijn, voldoende kapitaal aan te trekken om de outillage op peil te houden en behoorlijke loonen te betalen, zoodat een dergelijke kwijnende bedrijfstak, die aan overproductie lijdt, tengevolge kan hebben, dat het geheele district waar hij is gevestigd daarvan de uiterst nadeelige gevolgen ondervindt. Dat men het tweede geval, nl., dat een geheele bedrijfstak ten onder gaat, in de praktijk niet zoo heel dikwijls ontmoet, hangt ten nauwste samen met het feit, dat uit het vrije bedrijfsleven zelf in zulk een situatie dikwijls pogingen worden aangewend om langs den weg van samenwerking de verhouding tusschen productie en behoeften weer in evenwicht te brengen. Wanneer men dus mocht tegenwerpen, dat dit in de praktijk niet gebeurt, dan is mijn antwoord: Inderdaad en het is heel gelukkig, dat dit maar zelden gebeurt. De oorzaak daarvan is echter niet, dat de vrije wetten der prijsvorming dit ongunstige resultaat voorkomen. Integendeel, het economisch leven wordt door samenwerking der ondernemers in een andere richting geleid dan bij vrije prijsvorming het geval zou zijn geweest en dit voorkomt het optreden van een dergelijk ongunstig gevolg.

Genoeg over het liquidatieproces. Een enkel toelichtend woord over den gang van zaken in het resorptieproces, het proces van opzuiging der vrijkomende productiekrachten in andere bestemmingen. Ook dit geschiedt onder de tegenwoordige omstandigheden niet zoo automatisch als de theorie ons wil doen gelooven. Dat er altijd ondernemers klaar staan, die tegen een geringe vergoeding en wanneer zij slechts geringe loonen behoeven te betalen, arbeidskracht met kapitaal zullen samenbrengen en nieuwe bedrijven zullen stichten, mag waar zijn. Op den zeer langen duur zou er in dien zin misschien wel het een en ander gebeuren. Onder de tegenwoordige omstandigheden — en ik denk daarbij niet alleen aan de tegenwoordige crisismoments, waarin het productieproces langzamerhand is geraakt — gegeven dus de structuur van het moderne productieproces en de scherpe internationale concurrentie op de betrekkelijk beperkte wereldmarkt, die wij nog bezitten, ben ik van meening, dat het opzuigingsproces van vrijkomende productiekrachten in het productie-proces niet meer in zoodanige mate plaats heeft, dat wij daarop volkomen zouden kunnen vertrouwen. Zeer belangrijk is in dit verband ook het feit, dat voor het stichten van rendabel werkende ondernemingen in tal van bedrijfstakken een zeer groot kapitaal moet worden geïnvesteerd. Gegeven de groote onzekerheid, of een dergelijke onderneming zal slagen, baart het geen verwondering, dat ontzaglijk veel weerstand moet worden overwonnen, alvorens die opzuiging van productiekrachten in feite plaats vindt. Ik heb dit in een noot bij mijn inleiding willen illustreren door te wijzen op de moeilijkheden, die moeten worden overwonnen om op dit oogenblik in Nederlandsch Indië tot de oprichting van een textielindustrie te komen. In ons Twente is de toestand zoodanig, dat een herstel der productie aldaar op de oude

capaciteit waarschijnlijk nooit meer behoeft te worden verwacht. Men vatte dus het denkbeeld op, in Indië een eigen textielindustrie te stichten; misschien slagen wij er in, de Japansche concurrentie het hoofd te bieden en een deel onzer investatie dus in Nederlandsch Indië te doen plaats vinden. Maar, mijne heeren, welk een moeilijkheden zijn er thans te overwinnen om een gecompliceerde industrie als de textielindustrie in een bepaald gebied te starten! U heeft ongetwijfeld het zeer leerzame en mooie rapport gelezen, dat de commissie, die zich belast heeft met het onderzoek van dit vraagstuk, heeft uitgebracht en het zal U duidelijk zijn geworden, dat de gedachte, dat een nieuwe bedrijfstak maar zoo gemakkelijk kan worden opgericht, toch niet meer van dezen tijd is. Men heeft daar de moeilijkheid, dat een groot kapitaal, waarschijnlijk van f 20.000.000.— à f 25.000.000.— noodig zal zijn om een eenigszins behoorlijke textielindustrie te stichten. Men heeft dus ook het geweldige risico van die kapitaalinvestatie. In de tweede plaats heeft men het ontzaglijke gevaar, dat, wanneer eenmaal een groep daar een onderneming is begonnen en de poging gelukt, een andere groep onmiddellijk een bedrijf daarnaast zal oprichten, waardoor de markt ook daar, zelfs door eigen landgenooten, zal worden bedorven. Men moest dus trachten, tot een modus te komen, die voldoende zekerheid verschaft, dat, indien men het initiatief zou nemen, de vruchten van dat initiatief niet door anderen zouden worden geplukt. Daarbij komt nog de groote moeilijkheid, dat men niet weet, of men de buitenlandsche concurrentie op den duur inderdaad het hoofd zal kunnen bieden, zoodat men de medewerking moet hebben van banken, transportondernemingen, van de Regeering, kortom van invloedrijke lichamen en instanties, opdat een dergelijk initiatief niet tot de onmogelijkheden zal behooren. Dit is naar mijn meening een sprekend voorbeeld. Niet in alle bedrijfstakken zal de moeilijkheid zóó groot zijn, maar dit geval geeft toch wel een beeld van de moeilijkheden, die zich in het moderne economisch leven voordoen bij het resorptieproces der productiekrachten, die vrij komen tengevolge van de verschuiving in internationale verhoudingen.

En nu is naar mijn meening het geheele vraagstuk nog veel gecompliceerder geworden, omdat wij niet alleen te maken hebben met de vrije prijsvorming, die in vele opzichten defecten vertoont, maar omdat ook particulieren pogingen hebben gedaan — die dikwijls slaagden — om de prijsvorming te beheerschen. Zeer groote sectoren van het economisch leven hebben al lang geen vrije prijsvorming meer. Daar is zij door organisatie een gebonden prijsvorming geworden. Dit geldt zoowel voor de arbeidsmarkt, waar de arbeidersorganisaties grooten invloed oefenen op de loonhoogte als, in niet minder sterke mate, op het gebied van de industrie en het transportwezen in bepaalde landen, waar de ondernemers in den vorm van kartels en trusts tot aaneensluiting zijn gekomen en sterken invloed oefenen op de richting, waarin de productiekrachten zullen worden aangewend en op de prijzen, waartegen de goederen zullen worden verkocht. Ik ontken allermint de gunstige gevolgen, die deze ontwikkeling ons heeft gebracht. Ik meen, dat hier een zeer gezonde reactie van het bedrijfsleven moet worden geconstateerd, een reactie tegen de schadelijke werking van de vrije concurrentie. Daartegenover staat echter, dat tengevolge van de vorming dezer combinaties, zoowel van de ondernemers als van de arbeiders, de prijsvorming in vele opzichten in een richting wordt gestuurd, die allermint garandeert, dat het optimum van volkswelvaart in een land wordt bereikt. Dit doet zich in zeer sterke

mate gevoelen in een tijd van aanpassing naar omlaag, een tijd, waarin de prijzen op een lager niveau moeten worden gebracht. Welke moeilijkheden zich dan voordoen ten opzichte van de loonbepaling is U allen voldoende bekend en ten aanzien van de prijzen van producten van gekartelleerde industrieën is de moeilijkheid al even notoir. Maar niet alleen in een tijd van aanpassing naar omlaag, ook in een tijd van welvaart, van hausse, is het allerminst zeker, dat het ingrijpen in de vrije prijsvorming van de zijde van ondernemers en arbeiders tot gunstiger resultaten leidt dan in geval van vrijheid van prijsvorming. Dit doet zich vooral sterk gevoelen ten aanzien van de ondernemerscombinaties, die in een tijd van hausse dikwijls de neiging hebben, de prijzen niet zoo hoog op te voeren als de markt zou kunnen verdragen, een verschijnsel, dat zich vooral voordoet in de industrie der groote grondstoffen (ijzer en staal) en in de bouwnijverheid. Tengevolge van het achterblijven der prijzen bij het economisch mogelijke ontstaat een prikkel tot vergroting van het productie-apparaat in de hausse, die dikwijls tot disproportionaliteiten in het economisch leven aanleiding geeft, waarop een scherpe crisis en depressie moeten volgen.

Wat de arbeidersorganisaties aangaat ben ik van meening, dat in bepaalde landen duidelijk het verschijnsel aanwijsbaar is, dat de loonen tijdens de hausse niet zijn gestegen in evenredigheid tot de stijging van de productiviteit van den arbeid en dat diensgevolge de consumptieve koopkracht der bevolking niet is gestegen in evenredigheid tot de uitbreiding der productie, zoodat ook daar disproportionaliteiten zijn opgetreden.

Behalve deze inwerkingen op de prijsvorming van de zijde van ondernemers- en arbeidersorganisaties, waarbij ik niet te lang kan stilstaan, is er door de overheid al ontzaglijk veel invloed op de prijsvorming geoefend en wel in de eerste plaats in dezen zin, dat ongeveer een kwart van het volksinkomen in de moderne West-Europese landen wordt besteed door de overheid. Als U de cijfers bestudeert, zult U vinden, dat in tal van moderne landen als Duitschland, Engeland, Zweden, de Vereenigde Staten, een zeer groot deel der productieve krachten rechtstreeks in dienst der overheid staat. Het is U ook voldoende bekend, dat het rendabiliteitsbeginsel door de overheid niet in alle opzichten wordt nageleefd en dat een deel van de beschikbare productiekrachten dus aan andere bestemmingstendenzen onderhevig is dan het private deel er van. Dit brengt natuurlijk, wanneer het ongecoördineerd gebeurt, allerlei spanningen teweeg. Niet alleen, dat een belangrijk deel der productiekrachten rechtstreeks van overheidswege een bestemming ontvangt, de bemoeiingen der overheid met het particuliere bedrijfsleven zijn reeds sinds jaren en vooral sedert den wereldoorlog in zeer sterke mate toegenomen. In zeer vele gevallen bestonden die bemoeiingen van de overheid met het particulier bedrijfsleven — ook als ik nu de sociale en de fiscale maatregelen uitdrukkelijk terzijde laat — in het in stand houden van het bestaande, in het voorkomen, dat bepaalde bedrijfstakken ten onder gingen of in een toestand van onrendabiliteit geraakten. Deze politiek zouden wij met het woord van Philip, dat ik in de inleiding heb aangehaald, „interventionnisme conservateur” kunnen noemen.

Dit uit zich in vier vormen:

1. in het in stand houden van bepaalde ondernemingen, die anders ten onder zouden gaan;

2. in handelspolitieke bescherming, wat een minder individualistische vorm van steunverleening is;
3. in een indirecte interventie op de markt, b.v. in ons land in zeer sterke mate op de markt der landbouwproducten;
4. in maatregelen tot het remmen van arbeidbesparende rationalisatie.

Dit laatste verschijnsel heeft in ons land zijn intrede gedaan of staat er zijn intrede te doen met betrekking tot de sigarenindustrie.

Tal van deze maatregelen zijn naar mijn meening onder de gegeven omstandigheden onvermijdelijk en wel juist op grond van het feit, dat het liquidatieproces en het resorptieproces in vele gevallen falen. Dat neemt echter niet weg, dat het gevaar zeer groot is, dat bij dit ingrijpen der overheid, wanneer het gebeurt op de wijze, waarop het tot dusverre is geschied, het economisch leven allerminst naar een optimum wordt gevoerd.

Wanneer wij dus trachten, een overzicht te verkrijgen van de krachten, die in het economisch leven werken, dan vinden wij daar eensdeels de vrije prijsvorming, die in heel veel opzichten defecten vertoont, anderzijds de gebonden prijsvorming door ondernemers-overeenkomsten en arbeidersorganisaties en in de derde plaats een prijsvorming, die min of meer willekeurig door de overheid wordt bepaald. Natuurlijk niet geheel willekeurig — ook de overheid moet rekening houden met vraag en aanbod — maar toch zonder zich te richten op het rendabiliteitsbeginsel. Anderzijds treffen wij een overheidsingrijpen in de prijsvorming aan, althans ten deele, met het oog op het behoud van het bestaande.

Dat deze toestand uitermate ongewenscht moet worden genoemd, zal, geloof ik, niemand bestrijden. Wat is nu de ordeningsgedachte? De ordeningsgedachte houdt in, dat in dit geheel meer orde wordt gebracht, niet dus, dat met elk van deze verschillende soorten van prijsvorming, met al deze verschillende methoden om aan de productiekrachten een bestemming te geven wordt gebroken teneinde daarvoor één bepaalde wijze van besteding dier krachten in de plaats te stellen — b.v. een „Planwirtschaft” — maar dat men nagaat, op welk gebied de vrije prijsvorming nog kan werken en ze daar laat werken, waar zij gebonden moet worden en ze daar bindt, waar zij beter geheel door de overheid kan worden vastgesteld en daar de overheid het laatste woord laat spreken. Het doel is dus, in plaats van de bestaande improvisatie op dit gebied een ordening te doen treden van uit een bepaald gezichtspunt, n.l. uit het gezichtspunt van het algemeen volksbelang en uit dit oogpunt, met de verschillende methoden en middelen, die ons ten dienste staan, het beste resultaat na te streven. En dit is naar mijn meening niet een bloote wenschelijkheid, maar een volstrekte noodzakelijkheid, omdat de keuze niet gaat tusschen vrije prijsvorming en ordening, maar omdat de keuze, waarvoor wij op het oogenblik staan, is: improvisatie of ordening.

Wat moet nu het doel zijn van die ordening? Naar mijn meening het nastreven van een „balanced economy”, een economisch evenwicht, een economisch leven, waarin, zooals ik met de woorden van Clark zou willen zeggen „the business cycle as we know it „would have ceased to exist, or would be limited to rather mild „fluctuations. It would be a state in which productive powers and „productive opportunities would be reasonably well matched, and „there would be no great discrepancies between supply and „demand, and no great wastes of productive powers for lack of „opportunity to use them.”

Wanneer wij nu voor de taak komen te staan om de ordeningsgedachte toe te passen op het werkloosheidsvraagstuk, dan meen ik, dat wij goed doen met gemakshalve de werkloosheid te beschouwen als een symptoom van gemis aan economisch evenwicht en na te gaan, op welke wijze dit evenwicht langs den weg van ordenend optreden beter zou kunnen worden gewaarborgd. En dan valt het onderwerp naar mijn meening, wanneer wij vormen van zuiver tijdelijke werkloosheid op kleine schaal ecarteeren en ook de seizoenswerkloosheid buiten beschouwing laten, logisch in twee deelen uiteen, nl. in het vraagstuk der conjunctureele werkloosheid en dat van de structureele werkloosheid.

Welk gedeelte van de bestaande werkloosheid een structureel en welk gedeelte een conjunctureel karakter draagt, is naar mijn meening onmogelijk te zeggen. Ik heb den indruk, dat in ons land, vooral van de zijde der overheid, wel eens te veel de nadruk wordt gelegd op het structurele karakter der onevenwichtigheid en te weinig plaats wordt ingeruimd aan de gedachte, dat wij hier toch ook met een zeer belangrijk conjunctuurverschijnsel te maken hebben. Ik wil niet zeggen, dat ik de structurele invloeden en onevenwichtigheden ontken. Allermint. Ik ben van meening, dat deze uitermate belangrijk zijn. Maar structurele veranderingen hebben altijd plaats gevonden, dan eens wat meer, dan eens wat minder. Op dit oogenblik zijn zij ongetwijfeld van een belangrijke orde van grootte, maar dat neemt niet weg, dat toch ook op dit oogenblik nog een zeer belangrijke invloed uitgaat op het bedrijfsleven van een zuiver conjuncturele depressie. Ik ben van meening, dat dit ook duidelijk blijkt uit het feit, dat de particuliere investeringsbedrijvigheid, die een zeer belangrijke indice is van den toestand der conjunctuur, niet alleen in ons land, maar in vrijwel alle westerse landen uitermate gering is. Wanneer wij nu alleen of in hoofdzak te maken hadden met een structuur-omwenteling, dan zou het dus zeer begrijpelijk zijn, dat de investeringsbedrijvigheid in bepaalde landen zeer gering zou zijn, maar dat zij in de landen, waarheen de bedrijvigheid zich verplaatst, sterk zou toenemen. Nu is het inderdaad waar, dat in verschillende oostersche landen een belangrijke opbloei en investeringsbedrijvigheid vallen waar te nemen, maar dat neemt niet weg, dat een toestand als die, waarin wij nu verkeerden, nl. dat in West-Europa de particuliere investeringsbedrijvigheid vrijwel tot nul is gereduceerd, volkomen abnormaal is, een toestand, die zich alleen voordoet in een ernstige conjunctuur-depressie. Ik ontken ook allermint de wisselwerking tusschen de conjunctuurdepressie en de structuurinvloeden, maar ik ben van meening, dat toch zeker gezegd kan worden, dat een zeer groot deel van de bestaande werkloosheid op rekening van conjunctuurverschijnselen moet worden gesteld. En dit is naar mijn meening ook niet verwonderlijk, omdat de hausse, die aan deze depressie voorafging een zeer scherp en ook in vele opzichten abnormaal karakter heeft gedragen.

Wanneer wij nu nagaan, wat op het gebied der conjunctuurwerkloosheid zou kunnen worden gedaan langs den weg van ordenend ingrijpen, dan meen ik, dat wij dadelijk kunnen constateeren, dat alles wat de schommelingen in de conjunctuur verminderen kan, ook aan de stabiliteit van de werkgelegenheid ten goede moet komen, zoodat het vraagstuk van de bestrijding der conjunctuurwerkloosheid zich verschuift naar dat van het beheerschen van de conjunctuur, althans — beheersching der conjunctuur is naar mijn meening een te veeleischend en pretentieus woord — naar het temperen van de conjunctuurschommelingen. Nu heb ik

in mijn inleiding getracht, enkele aangrijpingspunten aan te wijzen, die naar mijn meening een mogelijkheid bieden om de conjunctuurschommelingen zooveel mogelijk te temperen. Ik heb deze in een drietal punten aangeduid door te zeggen, dat als zoodanig in aanmerking zou komen alles wat zonder te groot verlies aan efficiency de oorzaken van de discontinuïteit in het investeringsproces kan beperken, ten tweede wat de tendenz tot over-investeering in de hausse verminderen kan, ten derde alles wat de noodzakelijke aanpassing in de depressie bevorderen en het herstel verhaasten kan. Door zooveel nadruk te leggen op de beheersching, althans beïnvloeding, van het investeringsproces ben ik mij bewust, een standpunt te hebben gekozen in den strijd over de verklaring van het conjunctuurverschijnsel. Ik wijs nl. de zuiver monetaire conjunctuurtheorie af, de theorie dus, die meent, dat het conjunctuurverschijnsel een zuiver monetair phenomeen zou zijn, dat zijn verklaring zou vinden in credietexpansie en -contractie en in de wijze, waarop het crediet in het productieproces wordt aangewend. Ik ben van meening, dat aan den monetairen factor inderdaad een belangrijke beteekenis toekomt, maar naar mijn overtuiging toch niet die beteekenis, die de monetaire conjunctuurtheorie daaraan hecht. Ik meen nl., dat de beteekenis van den monetairen factor veel meer van secundaire aard is, dat dit een factor is, die de hausse stimuleert en den grooten omvang, dien de hausse dikwijls aanneemt, mogelijk maakt, maar dat het niet de oorspronkelijke factor is, die tot de schommelingen in de economische bedrijvigheid aanleiding geeft. Op dit punt al te lang te insisteren lijkt mij op dit moment niet gewenscht, omdat mij dit zou voeren tot een uitvoerige uiteenzetting omtrent de meest gewenschte conjunctuurbeschouwing. Maar ik geloof ook niet, dat het zoo strict noodzakelijk is, hier met veel argumenten het standpunt te verdedigen, dat ik ten aanzien van de conjunctuurverklaring meen te moeten innemen, omdat men het er toch wel algemeen over eens is, dat, als wij diepere oorzaken even laten rusten, de discontinuïteit in het investeringsproces en de tendenz tot over-investeering in de hausse en tot onder-investeering in de depressie de meest op den voorgrond tredende, dichtst aan de oppervlakte liggende verschijnselen zijn, waarvan groote invloed uitgaat op de conjunctuur en omdat ik van meening ben, dat wij, ook zonder tot overeenstemming te komen over dit groote twistpunt in de conjunctuurtheorie, ons misschien toch wel zouden kunnen vereenigen op grond van het program, vervat in de drie punten, die ik op blz. 25 van mijn inleiding heb genoemd en die ik zooeven nog eens heb voor-gelezen.

Dat tal van buiten het economisch leven liggende verschijnselen, als natuurrampen, oorlogen, schommelingen in de oogstopbrengsten, goudvondsten grooten invloed hebben op de discontinuïteit in het investeringsproces, wordt, naar ik meen, ook niet bestreden. Al dergelijke verschijnselen zijn de eerste oorzaken, die tot discontinuïteit in de investeringsbedrijvigheid aanleiding kunnen geven. De mogelijkheid om deze factoren te beheerschen acht ik zeer gering. In deze richting is, naar ik meen, alleen eenige mogelijkheid aanwezig ten aanzien van het gebruik maken van technische vindingen. Het zou misschien mogelijk zijn, op dit punt een zekere beheersching toe te passen om den invloed, die daarvan op het verloop der investeringsbedrijvigheid uitgaat, te beperken. Ik ben echter van meening, dat dit tevens een zoodanige rem op den vooruitgang zou kunnen blijken, dat daarmede groote voorzichtigheid zou moeten worden betracht. Hetzelfde geldt voor het ingrijpen in

de consumptievrijheid. Belangrijker is daarom naar mijn meening de vraag, of het mogelijk zou zijn, het economisch leven van een land minder vatbaar te maken voor de impulsen, die van dergelijke verschijnselen uitgaan. Inderdaad ben ik van meening, dat in die richting reeds een eerste aangrijpingspunt zou kunnen worden gezocht voor de conjunctuurbeheersing, nl. door te streven naar een evenwichtige economische structuur, waardoor de slagen niet zoo eenzijdig aankomen en het geheele economische leven niet door één bepaalden invloed zoo sterk kan worden getroffen. Het aangrijpingspunt eener actieve conjunctuurpolitiek moet echter naar mijn meening worden gezocht in de tendenz tot over-investeering in de hausse, die naar mijn meening in nauwen samenhang staat met de grootte van de moderne, technische productie-eenheden en met de concurrentie tusschen de ondernemers bij den opbouw van het productie-apparaat. Om hierin verbetering te brengen zou misschien een drietal middelen dienstig kunnen zijn, nl.:

1. betere informatie;
2. technische desintegratie;
3. samenwerking en coördinatie.

Om mijn inleiding niet te lang te maken zal ik bij deze punten in deze mondelinge toelichting niet uitvoerig stilstaan. Ik meen, dat wat ik daarover in mijn inleiding heb geschreven, voldoende duidelijk is en ik zou hiervan dan ook willen afstappen om meer tijd over te houden voor het debat.

Met een enkel woord zou ik echter nog willen stilstaan bij het derde aangrijpingspunt voor de conjunctuurbeheersing, nl. alles wat de noodzakelijke aanpassing in de depressie bevorderen en het herstel verhaasten kan. De beste bestrijding van de depressie is naar mijn meening het temperen van de hausse, omdat de depressie in heel veel opzichten de reactie is op de hausse en op de disproportionaliteiten, die in de hausse zijn ontstaan. Daar wij nu eenmaal in de depressie zijn — en ik verheel mij niet, dat wij nog wel heel dikwijls in een depressie zullen komen te verkeerem, zeker in een land als het onze, waar ten opzichte van de beheersing der opgaande conjunctuur zoo heel weinig positiefs zou kunnen worden gedaan — ben ik van meening, dat een weloverwogen politiek tot bestrijding van de depressie op dit oogenblik zeker het meest actueel is. Nu ben ik van meening, dat ten opzichte van de bestrijding der depressie drieërlei taak op den voorgrond treedt:

1. een conserveerende taak;
2. een positief en negatief katalyseerende taak;
3. in een later stadium een activeerende taak.

Conserveerend in dezen zin, dat in het liquidatieproces — en een depressie is voor een groot deel toch eigenlijk niet anders dan een liquidatieproces — tal van bedrijven, die in het nieuwe structuurbeeld ongetwijfeld nog zouden passen, tengevolge van den algemeenen achteruitgang van de bedrijvigheid in groote moeilijkheden geraken, terwijl zij toch volkomen in aanmerking komen om te worden gesauveerd. Daarom ben ik van meening, dat in de depressie, vooral in een depressie, zoo scherp en langdurig als de huidige, een zeer belangrijke conserveerende taak voor de overheid is weggelegd. Ik meen daarmee niet in strijd te komen met de afwijzing van het „interventionnisme conservateur”. Mijn bezwaar daartegen is, dat het zoo heel dikwijls ongecoördineerd gebeurt, dat het dikwijls een improvisatie is. Er is daarnaast echter op dit oogenblik alle plaats voor een positief conservatisme, voor het behoud van

deelen van ons productie-apparaat, die in de toekomst ongetwijfeld nog op hun plaats zullen zijn. En zelfs wanneer wij daaromtrent in onzekerheid verkeerem lijkt het mij ongewenscht, deze deelen van het productie-apparaat ten prooi te laten aan de huidige economische stormen en niets in het werk te stellen om ze te behouden. Dus een belangrijke conserveerende taak, maar dan zooveel mogelijk gericht op de ontwikkeling „on the long run” en niet bij wijze van improvisatie, maar van uit een bepaald gezichtspunt, nl. van uit het gezichtspunt der volkswelvaart en vooral niet van uit het gezichtspunt van bepaalde groepsbelangen.

Naast een conserveerende taak een katalyseerende taak, waaronder ik versta het versnellen van de aanpassing daar waar zij te traag verloopt en een vertraging van de aanpassing daar waar deze te snel verloopt. Dat er vele gevallen zijn, waarin de prijs-aanpassing veel te traag geschiedt, is, naar ik meen, weinig bestreden en dat er alle aanleiding kan zijn om op bepaalde gebieden de prijs-aanpassing te versnellen, ook daaromtrent bestaat, naar ik meen, weinig twijfel. Hier zal het dus de taak der overheid moeten zijn, het economisch leven in evenwicht te houden, opdat de aanpassing zich zoo harmonisch mogelijk zal voltrekken.

Maar in de derde plaats — en dit is naar mijn meening vooral in het tegenwoordig stadium der depressie een heel belangrijk punt — een activeerende taak. Wanneer wij blijven staan bij een aanpassing naar omlaag en wanneer de bemoeienis der overheid zich zou beperken tot het bevorderen van die aanpassing, dan zullen er naar mijn meening in het economisch leven krachten werken, die deze aanpassing cumulatief zullen doen zijn, die den achteruitgang, het afzakken naar een lager niveau, cumulatief zullen versterken. Dit zou leiden tot een ineenschrompeling van het economisch leven, die ons zou voeren naar een peil, dat aanzienlijk lager is dan noodzakelijk is en moet worden aanvaard. In een depressie kan het economisch leven nl. geraken in een neergaande spiraal, waarin de bedrijvigheid hoe langer hoe meer afneemt en wanneer het economisch leven in een depressie in dit stadium geraakt, is naar mijn meening het moment aangebroken, waarop de overheid een veel sterker activeerende factor moet worden in het economisch leven dan zij onder meer normale omstandigheden behoeft te zijn.

Activeerend in dezen zin, dat de overheid alles in het werk stelde om de productiekrachten, die braak liggen, in nuttige richting aan het werk te zetten en vooral om de circulatie zooveel mogelijk te bevorderen. Wij zijn in het algemeen nogal bang voor het woord „inflatie” en daarom is het maar gelukkig, dat men een ander woord daarvoor in de plaats heeft weten te stellen, dat minder gevaarlijk klinkt, nl. het woord „reflatie”. Dan hebben wij het gevoel, dat men alleen een terugkeer tot een beteren toestand bedoelt. Ik ben gaarne bereid, het woord reflatie in dit verband te gebruiken, vooral ook, omdat ik heel goed inzie, dat inflatie uitermate gevaarlijk kan zijn. Wanneer echter de circulatie in het economisch leven hoe langer hoe trager plaats vindt en de hoeveelheid geld en crediet, die in gebruik is, die circuleert, eveneens, dan kan er een moment komen, waarop het voor de gezondheid van het economisch leven uitermate gewenscht is, dat er nieuwe aandrang wordt uitgeoefend op den omvang en de snelheid van de circulatie van geld en crediet. Wanneer men hiervoor het woord „reflatie” gebruikt, dan geloof ik, dat dit de gedachte, die hieraan ten grondslag ligt, ook het best tot uitdrukking brengt. De doelstelling hiervan is dus, tengevolge van een stimuleering van het gebruik der productiekrachten en van den omloop van het ruilmiddel in het economisch

leven een nieuwe activiteit teweeg te brengen, waardoor het proces van ineenschrompeling zou kunnen worden gestuit en zoo mogelijk omgezet in een expansionistische beweging.

Ten slotte nog een heel enkel woord over het verschijnsel der structuurwerkloosheid. De structuurwerkloosheid, die dus het gevolg is van het feit, dat er zich verschuivingen hebben voorgedaan in de afzet- en productieverhoudingen, die nog niet zijn opgevangen door het economisch leven zelf, waardoor de vrijgekomen arbeidskrachten nog niet de bestemming hebben gevonden in het productie-apparaat, vormt op dit oogenblik zeker ook een belangrijken factor in het werkloosheidsverschijnsel. De oorzaken daarvan kunnen, globaal gesproken, drieërlei zijn. Het kan zijn, dat bepaalde bedrijfstakken zich tegenover snel opgekomen buitenlandsche concurrentie niet langer hebben kunnen staande houden, terwijl het resorptieproces ten aanzien van de vrijgekomen productiekrachten een vertraagde werking vertoont. In dat geval zou het naar mijn meening mogelijk zijn, het resorptieproces te stimuleeren. Waar het initiatief angstig op een afstand blijft en misschien ook niet over de noodige kapitalen beschikt om tot nieuwe investatie te geraken, kan het gewenscht zijn, dat in dat opzicht van overheidswege de behulpzame hand wordt geboden, dat geprikkeld wordt tot research en dat hulp wordt verleend langs den weg van voorlichting, credietverleening en andere faciliteiten om de opkomst van nieuwe bedrijven zooveel mogelijk te bevorderen, ter vervanging van de oude, weggevalen bedrijven. Het kan ook zijn, dat de structuurwerkloosheid wordt veroorzaakt doordat de algemeene ruilverhouding tusschen een land en het buitenland zich in ongunstigen zin gewijzigd heeft, in dien zin nl., dat het geheele prijs-, kosten- en inkomensniveau in een land te hoog is geworden om te kunnen concurreeren met het buitenland en dat tengevolge daarvan vooral de exportindustrieën niet meer in staat zijn, aan een voldoende aantal arbeidskrachten emplot te verschaffen. Wanneer deze toestand zich voordoet, dan meen ik, dat er drieërlei wegen openstaan. Ik ben van meening, dat deze situatie zich op het oogenblik in ons land inderdaad voordoet, nl. dat ons kosten- en inkomensniveau te hoog is om te kunnen concurreeren met het buitenland. De eerste weg is die van de directe aanpassing van loonen en prijzen. Dat is dus de katalyseerende werking naar omlaag, waarbij de aanpassing van loonen en prijzen naar omlaag wordt versneld om te komen op het meest gewenschte niveau. Ik heb er echter al op gewezen, dat, wanneer het ingrijpen zich hiertoe zou beperken, het gevaar dreigt van het intreden eener steeds voortgaande ineenschrompeling van het economisch leven en van een steeds verdere vertraging van de circulatie. Als deze weg wordt gekozen, is het dus noodzakelijk, deze politiek te completeeren door een politiek van activeering van de economische krachten, door een politiek van reflatie. In de tweede plaats zou het mogelijk zijn, langs den weg van een verhooging van de productiviteit van den arbeid het bestaande prijzen- en inkomensniveau economisch te rechtvaardigen. Wanneer men nl. de productiviteit van den arbeid zoodanig weet op te voeren, dat het mogelijk wordt, de bestaande loonen en inkomens te handhaven, dan zou dit natuurlijk in alle opzichten de meest gewenschte methode zijn. Het was vóór den oorlog ook in menig opzicht zoo, dat ons loon- en inkomensniveau zeer gunstig afstak bij het buitenland, tengevolge van onze kapitaalrijkdom en rationalisatie van de productie. Wanneer men langs dien weg verbetering zou kunnen aanbrengen, dan verdient deze m.i. verre de voorkeur. En al zou langs dien weg niet het

gewenschte resultaat te bereiken zijn, dan zou toch niets mogen worden verzuimd om de positie van ons land op deze wijze te verbeteren. In de derde plaats staat de weg van devaluatie open, een punt, waarop ik in dit verband liever niet zou willen ingaan.

Ten slotte is het mogelijk, dat structuurwerkloosheid zich voortdoet tengevolge van technologische veranderingen doordat betrekkelijk snel en op groote schaal een vervanging van menselijke arbeidskracht door machines plaats heeft. In meen, dat dit ook in de hausse, die aan deze depressie voorafging, een factor van betekenis is geweest. Het feit, dat er in de Vereenigde Staten vóór 1929, zelfs op het hoogtepunt van de hausse, een vrij belangrijke werkloosheid heerschte, wordt naar mijn meening niet ten onrechte voor een deel toegeschreven aan de vervanging van menselijke arbeidskracht door machines. Het is echter mijn meening, dat de meest gewenschte weg om dit euvel te bestrijden niet is het tegengaan der technische verbeteringen, zeker niet tijdens de hausse. Ik maak dus een kleine restrictie voor het geval er in een depressie, wanneer er in bepaalde bedrijfstakken toch al groote werkloosheid heerscht, vervanging van menschen arbeid door machines op groote schaal plaats heeft. In dat geval kan het naar mijn meening een goede politiek zijn, ook een goede economische politiek, dien overgang te temporiseeren, dus van de plotselinge omzetting een geleidelijke te maken. Vooral in de hausse acht ik het echter uitermate gevaarlijk, zoo niet ongewenscht, den technischen vooruitgang te belemmeren. Ik ben ook van meening, dat er niet zoo heel veel bezwaar tegen kan bestaan, den technischen vooruitgang ten volle ten goede te doen komen aan de economische ontwikkeling, mits men er maar voor zorgt, dat die technische vooruitgang niet geprikkeld wordt door ongewenschte factoren, als door overmatige credietverleening en dikwijls door een op den duur onge-rechtvaardigde credietpolitiek. Wanneer dus de technische vooruitgang niet door kunstmatige middelen wordt versneld, m.a.w. geen gelegenheid krijgt om zich verder te ontwikkelen dan in overeenstemming is met een gezonde credietpolitiek, dan meen ik, dat de technische vooruitgang ten volle tot zijn recht moet komen. Daarbij is het naar mijn meening ook van zeer veel belang, dat met name in de hausse de loonen eveneens stijgen, althans niet achterblijven bij de stijging van de productiviteit van den arbeid, omdat wij anders ook in de verhouding tusschen de consumptieve koopkracht en de aangeboden hoeveelheid goederen allicht een disproportionaliteit zien ontstaan.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik met deze toelichting kan volstaan. Ik waardeer het bijzonder, dat de vergadering mij de gelegenheid heeft gegeven om mijn inleiding nog te verduidelijken en ik hoop, dat de discussie, die hierop zal volgen, in alle opzichten aan de bedoeling zal beantwoorden. Ik mag den aanwezigen nog wel zeer in het bijzonder verzoeken, vooral op grond van hun groote ervaring en hun bijzondere kennis van de dessous van het bedrijfsleven mij goed op de vingers te tikken, opdat wij beiden van deze inleiding profijt kunnen trekken.

(Applaus)

De VOORZITTER:

Ik mag Prof. Lief tinck voorloopig wel dank zeggen voor de heldere uiteenzetting, die hij ons heeft gegeven. Na de pauze zal ik gaarne gelegenheid geven om met den inleider van gedachten te wisselen.

Alvorens echter thans de vergadering te schorsen deel ik U mede, dat de heer Ratté, Wethouder der gemeente Rotterdam en als zoodanig Burgemeester en Wethouders dier gemeente vertegenwoordigend, ons de eer wil aandoen, de vergadering toe te spreken. Ik geef hem daartoe gaarne het woord.

De heer J. B. J. RATTÉ, Wethouder van Rotterdam:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Het Gemeentebestuur waardeert het in hooge mate, dat de 26ste Accountantsdag in Rotterdam wordt gehouden. Misschien zal een arglistige criticus, indien deze aanwezig is, vragen: Wat interesseert het 't Gemeentebestuur van Rotterdam, wat er op den 26sten Accountantsdag wordt verhandeld? Er valt in Rotterdam niet veel meer „na te rekenen”, noch bij het Gemeentebestuur, noch in een groot deel van het bedrijfsleven! Ik wil dan ook zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat de belangstelling van het Gemeentebestuur in den arbeid van den Accountantsdag niet is gelegen in de waardeering van den simplen, eenvoudigen arbeid van U en Uw vakgenooten, maar veel meer uitgaat naar de groote taak, welke op U en Uw vakgenooten in de komende jaren komt te rusten. Het pleit voor het begrip voor actualiteit bij Uw organisatie, dat een van de meest brandende vraagstukken — ook voor een stad als Rotterdam — op dit oogenblik bij U een onderwerp van beraadslaging uitmaakt. Men begaat wel eens de vergissing te meenen, dat uitsluitend zij, die een gequalificeerde verantwoordelijkheid dragen, de aangewezenen zijn om hun gedachten te vormen en te uiten over de groote maatschappelijke, sociale en economische vraagstukken. Niets is minder waar, Mijnheer de Voorzitter. Wij leven in een tijd, waarin het politieke instinct en de koopmans-feeling niet langer het compas kunnen vormen, waarop onze stad en haar bedrijfsleven uitsluitend kunnen varen. De deskundigen, de technici komen, naarmate het apparaat van het bedrijfsleven fijner bewerktuigd wordt, steeds meer in de positie, dat hun stem van groote, zelfstandige beteekenis wordt. Daarbij, Mijnheer de Voorzitter, heeft Uw organisatie, die als het ware de representante van de technici op dit gebied is, een groote en grootsche taak en ik heb het vertrouwen, dat Uw organisatie deze taak op voortreffelijke wijze zal vervullen.

Ik heb zooeven Prof. Lieftinck een betoog hooren houden eigenlijk over de coördinatie van het geheele bedrijfsleven en het leven der overheid. Hij heeft een geschakeerd pleidooi gehouden voor beperking hier en uitbreiding daar, wel voorbereid en wetenschappelijk verantwoord. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat ook degenen, die hier het woord moeten voeren, de overwegingen van Prof. Lieftinck ter harte moeten nemen en dat ik een goed voorbeeld van „ordening” zal geven, wanneer ik dit korte woord namens het Gemeentebestuur zeer geordend en beperkt houd. Ik besluit met U zijn beste wenschen voor het slagen van dezen Accountantsdag over te brengen.

(Applaus)

De VOORZITTER:

Ik dank den heer Ratté zeer voor dit blijk van belangstelling.

Ik schors thans de vergadering gedurende 10 minuten. Ik zal

het zeer op prijs stellen, als de heeren, die met Prof. Lieftinck in debat wenschen te treden, zich inmiddels bij mij willen opgeven.

De vergadering wordt te 12 uur 's middags geschorst.

De VOORZITTER heropent te 12.15 n.m. de vergadering en geeft het woord aan Mr. J. G. Koopmans, Secretaris van de Nederlandsche Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel.

De heer Mr. J. G. KOOPMANS:

Mijnheer de Voorzitter, geachte aanwezigen, *)

Vergunt mij allereerst, met een enkel woord uiting te geven aan mijn waardeering voor de mij geboden gelegenheid om als gast in deze vergadering het woord te voeren.

Wie het betoog van Prof. Lieftinck met aandacht heeft gevolgd, zal begrijpen, dat de inleider het voor een debater verre van gemakkelijk heeft gemaakt om zijn conclusies vanuit het standpunt van het economisch liberalisme te bestrijden. Immers wij hebben in Prof. Lieftinck weliswaar een voorstander van de ordening ontmoet, maar, naar wij allen zullen moeten erkennen, een zeer gematigd voorstander, die in ruime mate tegemoetkomt aan vele der bezwaren, welke door anderen worden gevoeld tegen ieder ruw ingrijpen in het zoo subtiële mechanisme van vraag en aanbod. Prof. Lieftinck vereenzelvigt zich naar mijn gevoelen dan ook slechts in zeer geringe mate met de groote meerderheid van hen, die zich gaarne als de ordenaars „par excellence” opwerpen, en ook zij, die van huis uit op een meer individualistisch standpunt staan, zullen zich daarom niettemin met zeer groote gedeelten van zijn betoog kunnen vereenigen. Ik denk hierbij vooral aan de afwijzing door den inleider van het zgn. „interventionnisme conservateur”, waardoor de mogelijkheid wordt geopend tot een vèrgaande overeenstemming met diegenen, die zelfs door de ervaringen der huidige depressie nog niet alle vertrouwen in de werking van het vrije marktmechanisme hebben verloren.

Daar het al tamelijk laat is geworden, zie ik mij gedwongen tot eenige beperking, en zal dus onmiddellijk komen tot het ééne argument van Prof. Lieftinck, waarop ik hier meer in het bijzonder zou willen ingaan en dat een van de beide pijlers vormt, waarop zijn kritiek op het vrije marktmechanisme in hoofdzaak berust. Ik bedoel het argument, dat is uitgewerkt op pag. 8 e.v. van het praeadvies, en dat wij hedenmorgen ook nog eens mondeling door den inleider hebben hooren toelichten; nl. dat het vrije marktmechanisme faalt in geval van productieprocessen, waarbij de vaste kosten een naar verhouding belangrijk element der totale productiekosten vormen, vooral wanneer bovendien de vraag naar het product onelastisch is.

Het betreft hier een argument, dat wij in den laatsten tijd ook van verschillende andere zijden hebben vernomen; ik denk hierbij zoowel aan de talrijke discussies, waartoe het wetsontwerp op de verbindendverklaring van ondernemersovereenkomsten aanleiding heeft gegeven, als vooral ook aan de nu ca. een jaar geleden uit-

*) Het debat van Mr. Koopmans is, in verband met den beperkten tijd, niet geheel uitgesproken, doch ter wille van de duidelijkheid hier geheel afgedrukt.

gesproken intreedende van den inleider van heden. Ik geloof niet, dat het noodig is nog andere plaatsen te noemen, om te mogen constateeren, dat speciaal deze gedachtengang onder de voorstanders der ordening in den laatsten tijd vrijwel gemeengoed is geworden.

Al ware het alleen om het gevaar te vermijden, dat dit argument op den duur tot een gemeenplaats wordt, die min of meer gedachte-loos wordt nagepraat, geloof ik dat het zijn nut kan hebben om nog eens rustig en zakelijk na te gaan, waarin dit „falen” van het vrije marktmechanisme nu eigenlijk precies bestaat. Ik zou mij dan in het bijzonder willen afvragen, of de onregelmatigheden in de prijsvorming, die in het door den inleider gestelde geval — naar ook door mij niet wordt ontkend — plegen op te treden, bij nadere beschouwing niet blijken bij het herstel van het economisch evenwicht niettemin hun eigenaardige en onmisbare functie te vervullen, waarvan het gevolg is, dat zelfs deze schijnbaar alleen maar storende factoren niet zonder gevaar voor het geheel kunnen worden uitgeschakeld. Op de controverse, welke Prof. Lieftinck hierbij heeft opgeworpen, nl. die tusschen evenwichtsherstel op langen en op korten termijn, zal ik zoo meteen nog met een enkel woord terugkomen.

Allereerst moet ik echter nog een mogelijk misverstand wegnemen omtrent de strekking van mijn tegenwerpingen. Inleider heeft mij nl. in een noot op blz. 5 van zijn praeadvies, die hij hedenmorgen ook nog mondeling heeft toegelicht, genoemd als een zeer consequent verdediger van het individualistische standpunt. Uit hetgeen ik zooeven heb gezegd, zou wellicht kunnen worden afgeleid, dat ik mij met deze qualificatie — compliment of verwijt al naar men het wil opvatten — kan vereenigen. Toch is dit slechts ten deele het geval. Ik wil hier integendeel met allen nadruk vooropstellen, dat voor mij — evenals, naar ik meen te begrijpen, voor den inleider — het pro of contra van het vrije marktmechanisme *niet* is een vraag van doelstelling „an und für sich”, gebaseerd op eenige maatschappij-philosophische ideologie. Integendeel zie ik, met den inleider, de vraag van de meerdere of mindere gebondenheid van het economisch leven in beginsel niet anders dan als een vraag van *doelmatigheid*, te beoordeelen in verband met de meerdere of mindere mate waarin een en ander bijdraagt tot de verwezenlijking van een economisch optimum. Juist omdat ik dit uitgangspunt met den inleider gemeen heb, bestaat er, naar mij dunkt, een mogelijkheid om ons verschil in conclusie langs den weg der redeneering te overbruggen.

Dat ik, vooral sinds mijn door Prof. Lieftinck aangehaalde artikel in de Economisch-Statistische Berichten van November 1934, min of meer de reputatie geniet van een hyper-individualistisch standpunt, is, naar ik meen, in hoofdzaak hieraan toe te schrijven, dat ik tot dusverre als criterium voor de meerdere of mindere doelmatigheid van een economisch stelsel strikt meen te moeten vasthouden aan het *welvaartsideaal* van de zoogenaamde liberale economie: d.i. de grootst mogelijke behoeftenbevrediging voor den consument, d.w.z. (ook hier deel ik nog het uitgangspunt van Prof. Lieftinck) de „consumeerende gemeenschap”; m.a.w. dat ik onder alle omstandigheden de consumptie als doel en de productie als middel blijf zien en daarom ook nooit het „bedrijfsbelang” kan erkennen als een zelfstandig en in beginsel gelijkwaardig belang naast of eventueel tegenover dat van de consumeerende gemeenschap. Verder dan dit uitgangspunt gaat mijn „individualisme” echter in beginsel niet; slaagt men er in, mij overtuigend te bewij-

zen, dat volgens dit criterium het gestelde welvaartsdoel beter door een gebonden dan door een vrij ruilverkeer kan worden benaderd, dan ben ik in beginsel bereid, ter bereiking hiervan elken vorm van ordening te aanvaarden die daartoe op doelmatige wijze kan bijdragen. Mijn bezwaar tegen het betoog van verreweg de meeste orderings-voorstanders is echter, dat zij — en hier meen ik ook voor den inleider van heden geen uitzondering te moeten maken — vrijwel steeds niet alleen andere *middelen* tot verwezenlijking van hetzelfde welvaartsdoel voorstaan, *maar bovendien ook een andere doelstelling bepleiten*. Althans de praktijk van hun voorstellen komt maar al te dikwijls hierop neer, dat zij, implicite of explicite, datgene wat in mijn gedachtengang middel is en behoort te blijven — het belang van het bedrijf als zoodanig — tot een gelijkwaardig doel verheffen. Het beste bewijs daarvoor zie ik hierin, dat, wie bij zijn beoordeeling van vraagstukken van economische politiek het „primaat van de consumptie” vooropstelt, tegenwoordig reeds daardoor alleen de kans loopt om zich a.h.w. het etiket van *hyper-individualisme* opgeplakt te zien, nog voordat hij zich met een woord over de middelen tot verwezenlijking van het gestelde welvaartsdoel heeft uitgesproken!

De voorstanders der orderingsgedachte zullen hier natuurlijk tegenover stellen, dat er in den grond beschouwd geen tegenstelling tusschen bedrijfsbelang en consumentenbelang bestaat, voornamelijk om deze reden, dat ook de consumenten op den duur slechts bij een rendabel bedrijf gebaat kunnen zijn en dat het tenietgaan van een bedrijf door overmatige concurrentie voor hen gelijk staat met het slachten van de kip, die de gouden eieren moet leggen. In het algemeen, d.w.z. bij een normalen evenwichtstoestand der maatschappij, kan ik dit zonder bezwaar toegeven; maar de vraag is juist, hoe het met deze verhouding tusschen bedrijfsbelang en consumentenbelang gesteld is, wanneer eenmaal — door welke oorzaak ook — het prijs- en productie-evenwicht en daarmee de rentabiliteitsbasis van het bedrijf verstoord is, dat wil dus zeggen, *of ook onder dergelijke omstandigheden de zoogenaamde „sanering” van het bedrijf geacht mag worden samen te vallen met het aan het consumentenbelang getoetste economisch optimum*. Juist aan de hand van het zooeven door mij genoemde argument van het toegenomen vaste-kosten-element in de productie laat het conflict, dat hier tusschen bedrijfsbelang en consumentenbelang kan rijzen — en tevens de motieven, waarom in een dergelijk geval m.i. het eerste voor het laatste moet wijken — zich zeer duidelijk demonstreeren.

Ik herhaal nog even het schematische beeld van de voor het bedrijf noodlottige situatie: aan den eenen kant een onelastische vraag naar het product, aan den anderen kant een voortbrengingswijze, waarbij de kosten van het vaste, onherroepelijk geïnvesteerde kapitaal een naar verhouding groot bedrag uitmaken in vergelijking tot de variabele kostenelementen, zoodat men de typische lijn ziet ontstaan van sterk afnemende kosten per eenheid product bij toenemende productie, daarentegen van stijgende kosten bij dalenden productieomvang. Het evenwicht tusschen vraag en aanbod is hier, zooals bekend, tamelijk labiel en indien door uitwendige oorzaken een verschuiving in de vraag optreedt, kan dit zeer licht tot een situatie leiden, waarbij een nieuw evenwicht alleen tot een hooger prijs per eenheid te bereiken zou zijn. Daarentegen werkt de ongelimiteerde concurrentie, althans in eerste instantie, juist in tegengestelde richting; nl. zoodanig, dat de prijs potentieel tot op de grens van de variabele kosten daalt en in het geheel geen remune-

ratie meer laat voor de vaste kosten, waardoor het geheele apparaat — *inclusief het gedeelte, dat bij den evenwichtstoestand in functie zou kunnen blijven* — waardeloos wordt.

De gebruikelijke redeneering is nu, dat het in een dergelijk geval gewenscht is, het teveel aan productie-capaciteit zoo snel mogelijk te elimineeren, zoodat een punt wordt bereikt, waarop de prijs voor den dan mogelijken afzet wederom de kosten dekt; d.w.z. niet alleen de variabele kosten, maar bovendien ook een evenredig deel der vaste kosten, c.q. berekend op basis van vervangingswaarde. Van dat oogenblik af kan dan — aangenomen dat de structuur van de vraag niet opnieuw door externe oorzaken verandert — het bedrijf weer regelmatig doorwerken en kan ook, alnaarmate de nog werkende capaciteit wordt gebruikt en afgeschreven, deze uit de opbrengst van het bedrijf regelmatig worden vernieuwd. Stelt men daartegenover de werking der ongelimiteerde concurrentie, dan ziet men, dat het bedrijf gedurende geruimen tijd „noodlijdend” zal blijven, dat de prijs van het product boven de variabele kosten slechts een deel der vaste kosten — in het ongunstigste geval zelfs uitsluitend de variabele kosten — zal goedmaken, dat een regelmatige aanvulling van het productie-apparaat onmogelijk wordt, en dat de reserves van het bedrijf zullen worden opgeteerd aan een voortgezette, door de „ordenaars” als hoogst oneconomisch beschouwde, overproductie.

Het is, kan men zeggen, het „klassieke geval”, waarin de roep om ordening wordt aangeheven en waarin een monopolistisch of gekartelleerd bedrijf dan ook zeker niet zal aarzelen om een deel der overtollige capaciteit uit te schakelen teneinde aan de rest zijn waarde te hergeven: een procédé dat men, naar mijn meening zeer euphemistisch, met den naam van „saneering” pleegt aan te duiden. Wat hier de „ordenaars” in het algemeen willen — en indien ik hem goed begrijp, geldt dit ook voor den inleider van heden — is dan ook in den grond niet anders dan om daar, waar een zoodanige monopolie-positie niet van nature gegeven is, deze door kartelleering, al dan niet met overheidshulp, in het leven te roepen en zodoende langs den kortsten weg te komen tot een nieuwen evenwichtstoestand tusschen vraag en aanbod.

Ik zeide zooeven, dat ik voor een dergelijke handelwijze het woord „saneering” als een euphemisme beschouw. Inderdaad is dat zoo; want ofschoon ik uiteraard niet wil ontkennen, dat bij het laten „uitzielen” van een dergelijken toestand langs den weg der vrije concurrentie het herstel van een *duurzaam* evenwicht en van een volgens de gebruikelijke criteria rendabel bedrijf langer zal uitblijven, ben ik niettemin van meening, *dat bij den roep om „saneering” in een dergelijke situatie eenzijdig het bedrijfsbelang en niet dat van de maatschappij als geheel, gezien als de „consu-meerende gemeenschap”, op den voorgrond wordt gesteld*. Ik waag het dan ook om, zelfs voor een dergelijk geval, tegenover de hier geschetste gangbare opvatting de stelling te verdedigen, dat het schijnbaar noodlottige verloop, hetwelk bij handhaving der vrije concurrentie optreedt, niettemin voor de maatschappij als geheel genomen in beginsel het optimale verloop is, waarbij ik er van uitga, dat op het moment waarop men voor de keuze tusschen ordenen of „uitzielen” staat, *het feit der overcapaciteit eenmaal gegeven en — krachtens de gestelde hypothese — onherroepelijk is*. Immers is dit laatste niet zoo, dan zal ook in een vrije maatschappij het verloop anders en voor het bedrijf reeds vanzelf minder ongunstig zijn.

Zeer zeker wil ik niet ontkennen, dat het feit van de overcapa-

citeit op zichzelf ook voor de maatschappij als geheel beschouwd een euvel is, al moet men ook dit niet al te zeer overschatten: het is dit nl., indien en voorzover bij den opbouw van die overcapaciteit „waste” heeft plaats gevonden, d.w.z. aanwending van grondstoffen, kapitaal en arbeidskracht in een richting, die bij een beter vooruitzien van de economische ontwikkeling niet zou hebben plaats gehad. Ware de vraagverschuiving te voorzien geweest, en had de productie hiermede bij voorbaat rekening gehouden, dan zou de maatschappij als geheel genomen daarmede dus inzooverre stellig gebaat zijn geweest. Inzooverre kan ik dan ook meer gevoelen voor ordenend ingrijpen *tijdens de hausse*, zooals Prof. Lieftinck dit verderop in zijn betoog heeft geschetst. Maar wanneer de fouten eenmaal gemaakt zijn en de „waste” als zoodanig onherstelbaar tot het verleden behoort, dan ontstaat een geheel nieuwe situatie, waarbij de pleitbezorgers eener zoogenaamde „saneering” er naar mijn meening goed aan zouden doen, zich het nuchtere Engelsche spreekwoord voor oogen te houden: „It is no use crying over spilt milk.”

Wat men in een dergelijk geval dan wél moet doen, wordt eveneens door een Engelsche zegswijze kort en krachtig uitgedrukt, nl.: „try to make the best of it”. En het beste, van het standpunt van de maatschappij als geheel beschouwd, is ongetwijfeld om, indien de „overmatige” productiecapaciteit er eenmaal is, daar althans ten behoeve van de gemeenschap der consumenten „uit te halen wat er in zit”, d.w.z. om *met behulp van die capaciteit voort te produceren, zoolang nog de variabele kosten gedekt worden*. Voor de individuele bedrijven moge dit — zoowel bij retrospectieve calculatie als bij calculatie op den grondslag van vervangingswaarde — „werken onder kostprijs” beteekenen, *voor de maatschappij als geheel is de „kostprijs” onder de aangenomen omstandigheden inderdaad niet hooger dan de alsnog te maken variabele kosten*, en is dus de ook door de „ordenaars” zoozeer gewraakte tijdelijke sterke uitbreiding van de productie, waartoe in een dergelijk geval het voortbestaan der vrije concurrentie leidt, althans in eerste instantie *juist datgene, wat onder de gegeven omstandigheden het netto-verlies voor de gemeenschap tot een minimum reduceert*. Maatschappelijk gezien gaan de vaste „kosten” eerst weer een rol spelen, wanneer eenmaal het productieapparaat zoover versleten of opgebruikt is, dat de vraag aan de orde komt, of en in hoeverre aanvulling of vernieuwing noodig is. Maar op dat oogenblik zal ook bij vrije concurrentie de prijs reeds het dieptepunt hebben overschreden, en zal de vervangingswaarde van het productieapparaat vanzelf reeds weer een actieve rol in de prijsbepaling gaan spelen. Inzooverre zie ik dus in het aanpassingsproces, zooals dit zich bij vrije concurrentie voltrekt, niets wat in principe in strijd is met een maatschappelijk optimaal verloop.

Het eigenaardige is hierbij, dat in dit opzicht juist bij den door mij bepleiten vorm van aanpassing eerder kan worden gesproken van het zoeken naar een evenwicht *op korten termijn*, terwijl daarentegen de door Prof. Lieftinck aanbevolen orderingsmethode gericht is op het zoo spoedig mogelijk verwezenlijken van een *duurzaam* evenwicht. In zooverre acht ik het dan ook niet juist, dat de door mij verdedigde opvatting alleen „on the long run” zou kunnen gelden. Integendeel erken ik ten volle, dat men langs den door mij aangegeven weg *niet* op den kortst mogelijken termijn een toestand bereikt, die — afgezien van nieuwe van buiten komende evenwichtsverstoringen — *blijvend* kan worden gehandhaafd; het verloop van de aanpassing is in mijn gedachtengang essentieel *niet*

continu maar *discontinu*, omdat de lijn als het ware een „knik” vertoont op het oogenblik, dat de slechts eenmalig gegeven overcapaciteit is opgebruikt. Maar dit feit op zichzelf rechtvaardigt naar mijn meening allermint het streven naar een geforceerde continuïteit, wanneer deze slechts kan worden bereikt door het offeren van een quantum behoeftenbevrediging, dat bij aanvaarding der discontinuïteit ontwikkeling wél kon worden verkregen.

Nu wil ik natuurlijk niet ontkennen, dat zich in de werkelijkheid verschillende complicaties voordoen, tengevolge waarvan het verloop bij vrije concurrentie, ook bij aanvaarding van het door mij gestelde criterium, in vele gevallen niet zoo „glad” zal zijn als ik het hier schetste. Immers behalve de in den aard der situatie zelve liggende discontinuïteit kunnen en zullen ook nog andere storende factoren optreden, waaronder vooral het bekende verschil in financieel uithoudingsvermogen tusschen de afzonderlijke ondernemingen van belang is. Toch geloof ik, dat ook deze factor niet moet worden overschat, omdat deze m.i. tot werkelijk oneconomische consequenties alleen leidt wanneer — hetgeen naar mijn meening zeker niet veelvuldig zal voorkomen — de bedrijven met de krachtigste financiële reserves de „Preisschleuderei” zoo ver drijven, dat zij zelfs dan nog met produceeren voortgaan, wanneer *ook hun variabele kosten* niet meer worden gedekt. Immers eerst bij het overschrijden van deze grens wordt, maatschappelijk gezien, de „waste” vergroot inplaats van, binnen de grenzen van het mogelijke, vermindert.

Zoolang wij daarentegen aannemen, dat deze grens niet wordt overschreden, is het van het standpunt der maatschappij als geheel beschouwd vrijwel onverschillig te achten of de stropen, die het gevolg zijn van de „Fehlinvestierung”, ten slotte worden gedragen door den ondernemer zelf of door zijn crediteuren. Dat ook bij faillissement of liquidatie van de onderneming de productiecapaciteit als zoodanig veelal niet wordt geëlimineerd, maar integendeel door derden tegen een lagen prijs wordt opgekocht — zooals Prof. Lieftinck dit terecht op blz. 9 van zijn inleiding uiteenzet — kan in mijn gedachtengang natuurlijk allermint als een euvel worden aangemerkt. Integendeel ben ik in zeker opzicht zelfs geneigd aan deze methode van voortzetting der productie de voorkeur te geven boven de voortzetting door den aanvankelijken ondernemer, nl. omdat men hierbij de grootste kans heeft om tot een zuivere kostprijs-calculation te geraken, waarbij zoowel de storende invloed van uit het verleden stammende rentelasten als de psychologische rem van de herinnering aan „historische” kostprijs-elementen is uitgeschakeld.

Een laatste tegenwerping dient nog te worden weerlegd: indien het inderdaad onverschillig is of het bedrijf zelf dan wel de crediteuren de stropen dragen, is het dan, zoo zou men kunnen vragen, niet eveneens onverschillig of deze op de consumenten worden afgewenteld door een prijsverhooging, die anderzijds het voordeel biedt, dat zij de rentabiliteit van het bedrijf in stand houdt, het opteren van de reserves voorkomt en de continuïteit van het toekomstige productieproces bevordert? De tegenwerping schijnt overtuigend, is het bij nader inzien echter niet. Zij zou slechts dan juist zijn, indien het inderdaad alleen ging om de vraag, wie een verlies *van eenmaal vaststaanden omvang* heeft te dragen: maar, naar ik hoop U te hebben aangetoond, is dit in werkelijkheid juist niet het geval. De hoofdzaak is veeleer, dat de zoogenaamde „saneering”, indien deze wordt geforceerd op een vroeger moment dan waarop zij van nature wordt bereikt, slechts kan worden verkregen door

het vervangen van de prijsvorming in concurrentie door een monopolistische prijsvorming, welke niet alleen een verschuiving van lasten op andere personen, maar *bovendien* een onnoodige en onge-rechtvaardigde beknotting van het onder de gegeven omstandigheden bereikbare totale maatschappelijke welvaartssaldo medebrengt.

Ten slotte nog een tweetal punten ter overweging voor hen, die het zgn. „eenzijdige” consumentenbelang niet als uitsluitend richtsnoer voor de economische politiek wenschen te erkennen. In de eerste plaats, dat voortzetting van de productie met het overmatige apparaat niet alleen de hoeveelheid product vergroot, maar tevens ook medehelpt om *werkgelegenheid* in stand te houden, die door „saneering” op de gebruikelijke wijze onnoodig zou worden afgesneden. En in de tweede plaats, dat deze vorm van saneering het evenmin te onderschatten gevaar medebrengt, dat juist in het vóórtijdig weder rendabel maken van het bedrijf op de basis van vervangingswaarde een prikkel kan zijn gelegen om met het aanvullen van het productieapparaat reeds weder een aanvang te maken, nog voordat de bestaande overcapaciteit is versleten of opgebruikt. Als iedere monopoliepositie zal ook die, welke „slechts” saneering beoogt, de tendenz vertoonen om zichzelf onmisbaar te maken, en een voortdurende waakzaamheid blijven vereischen tegen het optreden van outsiders. Ik heb mij, naar ik hoop, gehouden aan het verzoek van den Voorzitter om in deze economische discussie geen opmerkingen van politieke aard te maken. Wanneer ik hiervan thans even mag afwijken, dan is het om te zeggen, dat het m.i. allermint een toeval is, dat de wet op de verbindendverklaring van ondernemersovereenkomsten, nog vóór deze in werking is getreden, reeds is gevolgd door de aankondiging van het ontwerp eener vestigingswet.

Wil dit alles nu zeggen, dat er in de geschetste situatie naar mijn meening in het geheel geen plaats is voor ordenend ingrijpen, hetzij door de bedrijfsgenooten onderling, hetzij met steun van de overheid, Mijnheer de Voorzitter, ik zou zeker niet zoo ver willen gaan om dit te beweren, en indien ik dit al zou willen doen, dan zou mijn bewijsvoering vrij wat uitvoeriger moeten zijn. Maar wat ik wél hoop te hebben aangetoond is, dat een dergelijk ordenend ingrijpen *gericht behoort te zijn op een essentieel ander doel dan datgene wat men gemeenlijk onder „saneering” pleegt te verstaan*. Ratio-neele ordening zou veeleer moeten trachten om het discontinuïteit aanpassingsverloop, dat ik U schetste, en dat door storende factoren — zooals bijvoorbeeld uit het verleden stammende rentelasten — in de vrije concurrentie niet steeds ten volle wordt verwezenlijkt, *nog consequenter door te voeren*, en zou dus principieel als richtsnoer moeten nemen het door de „ordenaars” zoozeer verfoeide geval waarbij het overmatige productieapparaat tegen een liquidatieprijs in handen van een opkoper en „onderkruiper” overgaat. Overmatige vrees voor die onderkruipers behoeft waarlijk niet te bestaan, daar hun economische „levensduur” van nature steeds zeer beperkt zal zijn.

Het feit, dat de voorstanders der ordening deze consequenties in het algemeen niet aanvaarden, bewijst m.i. slechts, dat zij in feite veel minder ver afstaan van de door Prof. Lieftinck gewraakte vormen van het „interventionnisme conservateur”, als deze en anderen dit veelal willen doen voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter, ik vrees, dat ik reeds te veel van het geduld van deze vergadering heb gevergd en zal dus eindigen. Ik heb mij in hoofdzaak tot één enkel argument uit het betoog van

Prof. Lieftinck beperkt, en zou gaarne nog hebben gesproken over enkele andere punten, speciaal over de interessante quaestie, die hij aan het slot van de reeds genoemde noot op pag. 5 opwerpt; t.w., of de zorg voor een gelijkmatige inkomensverdeling alleen van sociaal of wel daarnaast ook van direct economisch belang is. Ik meen echter, dat deze vraag ons te ver buiten het eigenlijke onderwerp van hedenmorgen zou voeren om deze vergadering in het bijzonder te kunnen interesseeren. Laat mij daarom eindigen zooals ik ben begonnen, nl. met de verzekering, dat er, ondanks mijn kritiek, zeer groote gedeelten in het betoog van Prof. Lieftinck zijn, waarmee ik mij ten volle kan vereenigen, speciaal ook voor zoover betreft het tweede gedeelte van zijn inleiding, waarin hij zijn desiderata inzake een „katalyseerende” en eventueel een „activerende” functie der overheid ontwikkelt. Ik hoop, dat andere sprekers in deze vergadering nog de gelegenheid zullen vinden om aan deze zijden van het betoog van den inleider — waarbij overigens naar mijn meening ruimere problemen worden aangeroerd dan die, welke men in den regel onder „ordering der productie” pleegt te verstaan — meer recht te doen wedervaren.

De VOORZITTER:

Ook ik moet de orderingsgedachte toepassen. Ik kan den debaters nu slechts een spreektijd van 5 minuten toestaan.

De Heer Drs. E. S. OFFRINGA:

Mijnheer de Voorzitter, geachte Vergadering,

Daar ik van verschillende kanten uit deze zaal geroep hoor om duidelijker te spreken, daar men klaarblijkelijk noch Prof. Lieftinck noch Mr. Koopmans duidelijk heeft kunnen volgen, zal ik mijn best doen om wat harder te spreken dan mijn beide voorgangers. Jammer genoeg heb ik dezelfde klacht van niet alles te hebben kunnen verstaan, te meer daar ik, vooral Mr. Koopmans' betoog niet hebben kunnende volgen, toch begrepen heb, dat het zeer belangwekkend is, wat hij naar voren gebracht heeft.

Mijnheer de Voorzitter, zeer geachte Prof. Lieftinck,

Aan U en Uw bestuur allereerst mijn hartelijken dank, dat ik dezen Accountantsdag weer mag bijwonen; het is mij een zeer groot genoegen.

Ik zal nu zoo kort mogelijk zijn en tevens mijn best doen, verstaanbaar te spreken.

Ik heb het zeer belangwekkende referaat van Prof. Lieftinck in mijn studeerkamer met groote aandacht gelezen, doch was niet van zins er over te spreken van deze plaats, daar ik het beter vind, gezien de nieuwe gezichtspunten en de toelichting, mij over een en ander rustig te bezinnen; ik zal daarom dit referaat veel beter nog moeten bestudeeren.

Dat ik niettemin hier toch sta is, omdat ik een enkel ding gaarne zou onderstrepen en een kleine inlichting gaarne van Prof. Lieftinck zelf van deze plaats zou hooren.

Wanneer Prof. Lieftinck spreekt van menschen, die het weer „on the long run” willen vinden, dan ben ik het met hem eens, en meen, dat het bij ons in Holland en vooral ook bij de Accountants, nu maar eens uit moet zijn met het „on the long run system”. We shall be dead before long if we go on „running long”!

Door alle nauwkeurig lezen en bestudeeren van couranten-artikels, brochures enz., het zien en spieden in het werkelijke leven, zet zich in iemands ziel, hoe dan ook, toch langzamerhand iets vast. Wat zich bij mij heeft vastgezet, is misschien wel erg subjectief, ook niet bepaald positief, misschien wel erg aan den negatieven kant, het spijt mij, dit te moeten zeggen. Maar hoevelen met mij vergaat het eender!

Daar staan om het ziekbed van de in-zieke wereld rijen van doctoren, ieder komend met een welgemeend advies, het een al beter(?) dan het ander.

De Heeren Accountants — ik maak hiervan geen beschuldiging — willen ook vaak adviseeren, maar dit is zeker, zij komen uit den aard van hun werk het meest met de zieke in aanraking, zij zijn het, die meer dan anderen, die denken en adviseeren, de narigheid van dag tot dag mee maken.

Al die Academici, met waardeering alweer voor hun goed bedoelen, studeeren, vergelijken, substraheeren, en ik weet niet wat al meer.

Na lezing van Prof. Lieftinck's inaugureele oratie, van wat hij meer op monetair gebied te berde bracht, en nu van zijn mooie referaat, ben ik tot de vaste overtuiging gekomen, dat hij voor de jonge studenten in Rotterdam absoluut „the right man in the right place” is.

De Accountants echter komen, ik zeide het reeds meer, met de narigheid van het leven in aanraking, en vragen: „Wat moet er gebeuren?” Ik weet, dat de groote meerderheid van U sceptisch gestemd is: wie onzer weet het eigenlijk wèl? Ik vrees zeer, dat er nog een veel erger en veel meer diep gaand zuiveringsproces zal moeten volgen. Als God het niet verhoedt, staat misschien binnen veertien dagen Europa nogmaals in vuur en vlam.

De VOORZITTER: Denkt U aan den tijd?

De Heer Drs. OFFRINGA:

Dat zal, naar te vreezen staat de ruïne zijn, en — als er later dan nog wat overblijft, zal dat den Accountants een taak geven. (Gelach)

De Accountants zijn pientere menschen, zij zullen zich aan de dan geschapen toestanden weten aan te passen. Gelukkig hebben we hier in het vaderland een stel knappe Accountants, goed onderlegd en nuchter. We zullen hopen, dat de wereld nog niet geheel zal behoeven te verdwijnen. Dan zullen de Accountants allerwege leidend en organiseerend moeten optreden en komt er vooral voor de jongeren onder ons een taak. Wij zullen eerst verbaasd zijn, verbaasd en terneergeslagen, maar de wereld zal toch herleven, en onze Accountants zullen weten te vinden de nuchterheid, die dan noodig is, een nuchterheid geleerd door de voortdurende aanraking met het bedrijfsleven.

Mag ik ten slotte aan Prof. Lieftinck een vraag stellen?

Wij moeten het er allen over eens zijn, dat wij, ondanks onze groote kennis, onze groote ervaring, het met ons Westersche bedrijfsleven niet tot een optimum hebben kunnen brengen, integendeel, dat het bij ons, met al onze goede bedoelingen, om te genezen en op te richten, een „utter failure” is geworden. Prof. Lieftinck heeft zich voorzichtig uitgedrukt; hij zegt: *althans* in de Westersche landen. Ik mag zeker hier wel even een ietwat vreemdsoortige comparativus maken; denkt U dan, dat het optimum zou worden

kunnen bereikt in nog *westerscher* landen? Ik kan moeilijk gelooven dat de Referent aan het Oosten denkt, bv. aan Japan met zijn dollen-dumperij. Misschien is er echter speelruimte voor iets anders, iets „westerschers”. Misschien mogen we hieromtrent iets van U hooren.

De Voorzitter hamert.

De heer Drs. OFFRINGA:

Ik ben klaar. Ik mag nog wel even zeggen, dat ik zeer hoop, dat we, met vrije prijsvorming bv., niet weer verzeilen in de wateren van de klassieke en van de Manchesterschool, daarmee moet het werkelijk toch eens uit zijn. En wat den HOMO ECONOMICUS betreft, wij moesten maar zien, dat we hem dood kregen! (Gelach)

Ik dank U zeer, Mijnheer de Voorzitter!

(Applaus)

De Heer I. ROET Jzn.:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Ook ik heb met zeer veel belangstelling van het referaat van Professor Lieftinck kennis genomen. In het bijzonder valt mijn aandacht op hetgeen de geachte Inleider op pag. 27 geschreven heeft, n.l.

„Van veel beteekenis achten wij een ruime kennis omtrent „vaststaande, economische en sociale gegevens en ver- „trouwdeheid met de functionele betrekkingen, die tusschen „de „Wirtschaftselementen” bestaan. Op dit gebied ont- „breekt nog zeer veel en is verbetering dringend noodig.”

Bij de mondelinge toelichtingen heeft de inleider nog terecht opgemerkt: „Het gaat niet om de improvisatie, doch om ordening”.

Mijnheer de Voorzitter,

De economische wetenschap is sinds een aantal jaren met een nieuwe loot verrijkt, welke de naam gekregen heeft van bedrijfs-huishoudkunde. Nu blijkt deze bedrijfshuishoudkunde over een veel mooier waarnemings-instrument te kunnen beschikken dan haar moeder, de sociale economie. Immers, de private economie heeft zich kunnen ontwikkelen, mede dank zij het waarnemings-instrument, dat zij bezit in den vorm van de administraties van de Overheid en het particuliere bedrijf.

Ook hedenmiddag zal door de inleiding van collega Van Doorne nog eens in het bijzonder de aandacht vallen op het vele, dat bereikt kan worden door middel van uniformiteit in deze privaathuishoudelijke administraties.

De sociale economie daarentegen kent in hoofdzaak alleen z.g. „Wirtschaftselemente”, zooals indexcijfers en andere in statistische overzichten vervatte gegevens, welke overigens geheel los van elkander staan en dus onderling niet aansluiten; ook omvat zij slechts een gering deel van al hetgeen in het sociaal economische leven omgaat.

Indien men als particulier met dergelijke gegevens het beheer van een groot concern zou moeten voeren, dan ben ik bang, dat hiervan niet veel terecht zou komen. Het is wel zonderling, dat men met dergelijke geheel ontoereikende gegevens meent te kunnen volstaan, bij de veel en veel meer omvattende en oneindig meer ingewikkelde „economische ordening”.

Het staat dan ook vast, dat de sociale economie dringend behoefte heeft aan een waarnemings-instrument, dat zoo mogelijk equivalent is aan dat der bedrijfshuishoudkunde.

Heeft de laatste voldoende aan boekhoudingen, waarin de bedrijfshandelingen van de huishoudingen *zelve* worden geadmini- streerd, de sociale economie heeft *daarenboven* tenminste nog noodig een administratie van hetgeen zich *tusschen* de huishoudingen afspeelt.

Deze twee, de *binnen-* en de *tusschen*-huishoudelijke administratie tezamen — ik zou deze de *gemeenschaps*-administratie willen noemen — zullen in de toekomst het waarnemings-instrument der sociale economie moeten vormen.

Ik kan hier niet ingaan op de techniek dezer administraties. Alleen dit:

In de administraties der huishoudingen komen uiteraard de tusschen-huishoudelijke transacties óók voor, doch slechts éézijdig belicht, aangezien bij elke transactie steeds 2 partijen betrokken zijn en iedere partij de transactie, slechts van zijn kant uit bezien, administreert. Nu zou men zich in theorie kunnen indenken, dat een beeld van al deze transacties zou zijn te verkrijgen, door samenvoeging van alle administraties. In de praktijk komt hiervan natuurlijk niets terecht, niet alleen door het enorme aantal der samen te voegen administraties, maar vooral, omdat in de praktijk de administraties niet op elkander aansluiten. Een periodiek overzicht op korten termijn, want dát vooral is noodig, zou uiteraard langs dezen weg heelemaal uitgesloten zijn.

Er zal dus een meer centraal gecoördineerd systeem gevonden moeten worden, waarbij de tusschen-huishoudelijke gegevens zoo- veel mogelijk langs automatische weg worden verkregen. Zónder een dergelijk systeem van gemeenschaps-administratie mist de sociale economie haar eigenlijke waarnemings-instrument en is dan ook elke „informatie” — om het zoo juist gekozen woord van den geachten Inleider te gebruiken — onvolledig. Inderdaad zal dus, zonder dit waarnemingsinstrument nooit of tenimmer een doelmatige economische ordening kunnen worden bereikt.

Nogmaals: het gaat hier niet om improvisatie doch om ordening. *Wil men dus tot een doelmatige economische ordening komen, dan zal de administratieve ordening aan de economische ordening v o o r a f moeten gaan!*

Dit zeer moeilijke probleem uit te werken acht ik van urgent belang en het is de taak der accountancy dit pionierswerk te verrichten.

(Applaus)

De heer I. C. J. VAN MAANEN:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte Vergadering,

Ik heb een paar woorden te zeggen. Ik heb niet de eer te behooren tot de leden Uwer vereeniging en daarom ben ik zeer dankbaar voor de introductie, mij zeer welwillend verstrekt. Ik maak Uw secretaris mijn compliment. Ik heb er om getelegrafeerd en den volgenden dag had ik ze al.

Ik ben een man van de praktijk. Ik heb getracht, gewone zaken-menschen mee te krijgen, omdat het onderwerp, dat Prof. Lieftinck op zoo uitnemende wijze heeft behandeld, ons raakt of binnenkort zal raken. Daarom in hoofdzaak ben ik ook hier gekomen. Ik zou op een enkel punt willen wijzen. Prof. Lieftinck heeft in het laatste deel van zijn toelichting gezegd, dat de ordening vooral niet

moet leiden tot bevordering van groepsbelangen. Ik geloof, dat dit gevaar inderdaad aanwezig is, niet alleen het gevaar, dat het bedrijfsbelang wordt bevorderd, maar zelfs het belang van een bepaalde onderneming. Als ik mij een geval in de praktijk voorstel, nl. dat in een groep van bedrijven een overwegende macht in handen is van enkelen of van één onderneming en ik stel mij dan bedrijfsordening voor en de wettelijke regeling der ondernemersovereenkomsten, dan ontstaat er een cirkelgang, niet alleen wat de prijsvorming betreft, maar ook wat de quotaregeling aangaat en de contingenteering. Deze laatste kunnen wij niet missen en het is dan niet denkbeeldig, dat een dergelijk bedrijf een politiek van dumping gaat voeren, teneinde bij de quota-regeling het Rijk cijfers te kunnen toonen, die tengevolge zullen hebben, dat het een zeer groot kwantum toegewezen krijgt. Daardoor verkrijgt het ook een overwegenden invloed op de prijsregeling, waardoor alle andere ondernemingen vrijwel in den hoek worden geduwd. Ik acht dat zeer practisch. Ik heb kennis genomen van de regeling voor de sigarettenindustrie en ik vind die prachtig, maar of zij in werkelijkheid ook zoo mooi is, weet ik niet. Ik kan in dat bedrijf niet achter de schermen kijken. In elk geval geloof ik, dat deze bezwaren niet denkbeeldig zijn. Ik meen ook, mij niet te vergissen, als ik zeg, dat de inleider dezer vergadering tot Voorzitter van de voorlichtingscommissie van den Economischen Raad is benoemd. Ik meen dus aan het juiste adres te zijn om hiernaar te informeren.

De heer Prof. Mr. P. LIEFTINCK: Het is hier geen brievenbus!

De heer VAN MAANEN: Dat begrijp ik, maar wij, mannen van de praktijk, nemen de gelegenheid te baat om dit naar voren te brengen.

Overigens dank ik den heeren zeer.

(Applaus)

De heer H. R. REDER:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte Vergadering,

Als ik aan het einde van dezen morgen nog even het woord vraag, alvorens de inleider het laatste woord zal spreken, dan doe ik dat, omdat ik anders straks het onbevredigende gevoel zou hebben, dat niet uit onzen kring een woord van waardeering is geuit voor het werk, dat Prof. Lieftinck te onzen behoeve heeft gedaan. Hij heeft ons in zijn mondelinge inleiding eenige malen gevraagd, iets mede te deelen uit onze eigen ervaring, teneinde de wetenschappelijke economen te helpen met het materiaal, dat te onzer beschikking staat en ik ben van meening, dat uit de vergadering toch de mededeeling moet komen, hoe wij tegenover deze kwestie staan.

Als iets mij aantrekt in de inleiding van Prof. Lieftinck, dan is het wel dit, dat zij een volkomen geruststellende — ik mag wel zeggen: weldadige — erkenning bevat van de moeilijkheden der problemen, die in dit verband rijzen. Nu in den tegenwoordigen tijd in zoovele opzichten met alles genezende middelen wordt geschermd, kan men zeker waardeering hebben voor het recapitulerende werk, dat Prof. Lieftinck voor ons heeft gedaan en voor de wijze, waarop hij nog eens heeft onderstreept, hoe moeilijk de problemen zijn, die de economen van den wetenschappelijken kant benaderen, maar die wij dagelijks in onze beroepsuitoefening van den anderen kant zien. Wij zien het leger van vragen, in het referaat verwerkt, van den anderen kant op ons afstormen. Ik geloof, dat ik

namens U allen spreek, als ik zeg, dat wij in de praktijk voor dezelfde moeilijkheden staan als de wetenschappelijke economen. In vele gevallen moeten wij ruiterlijk erkennen, dat wij den weg niet zien.

Wij hebben tijdens de ontwikkelingsperiode van ons beroep het mogelijke gedaan in de richting, die mijn collega Roet zooeven heeft aangeduid, teneinde het waarnemingsapparaat, dat in dit verband zoo buitengewoon belangrijk en onmisbaar is, te vervolmaken en om er voor te zorgen, dat in de bedrijven de beslissingen, die dikwijls van groote beteekenis zijn, worden genomen op grond van behoorlijk gefundeerde gegevens en het toevalselement tot zoo klein mogelijke proporties wordt teruggebracht. Wij hebben ons in den ontwikkelingsgang van ons beroep — en dit is misschien het beste aanknoopingspunt met Prof. Lieftinck — een plaats veroverd, naar ik meen terecht, bij de samenwerking der bedrijven. Wij kunnen de goede zijde van de samenwerking tusschen producenten en koopliden zien en daaraan zelfs, dank zij de positie, die wij innemen, tot op zekere hoogte richting geven. Want het is door den heer Roet volkomen juist gezegd: eigenlijk ligt het zwaartepunt in deze geheele materie voor ons in het verzorgen en het voortdurend verbeteren van het materiaal, op grond waarvan men zijn beslissingen neemt, niet alleen in het bedrijf zelf, maar zeker ook aan de regeeringstafel, waar men hoe langer hoe meer gedreven wordt in de richting van ingrijpen en dat dikwijls moet doen op grond van gegevens, die daarvoor niet voldoende zijn. Hier, Prof. Lieftinck, ligt onze taak! Als er een stem uit deze vergadering moet opgaan, moet zij er op wijzen, dat onze taak ligt in het verzorgen van het belangrijke element bij de samenwerking tusschen de bedrijven, dat bestaat uit: de statistiek, de research. Welke bezwaren men ook tegen de kartels en trusts kan inbrengen, het blijft een verbazend groote stap in de goede richting, dat men daardoor bewust en met volkomen overtuiging komt tot de uitwisseling van gegevens, die voor het vormen van een gefundeerd oordeel onmisbaar zijn. Wij hebben in deze richting in de latere jaren een groote ervaring verkregen en mogen constateeren, dat de noodzakelijkheid van uitwisseling van gegevens tusschen bedrijfsgenoten in toenemende mate wordt erkend.

En toch stuit men altijd nog op ernstige moeilijkheden, voortvloeiende uit de groote ingewikkeldheid van het economisch apparaat, uit het betrekkelijk kleine afzetgebied, dat men in ons landje heeft, en uit de invloeden, die van buiten af daarop inwerken. Dit heeft mij geleerd, dat men bij elke conclusie omtrent ordening, bij elk voorschrift in zake ingrijpen en bij elken maatregel van dien aard de uiterste voorzichtigheid moet betrachten, omdat de consequenties dikwijls heel anders zijn dan men aanneemt.

Ik wil niet geacht worden, tegenstander van ordening te zijn, wij moeten erkennen, dat ingrijpen, ook van officieele zijde, dikwijls onvermijdelijk is. Ik vraag echter — een vraag, die van onzen kant, naar ik meen, volkomen gerechtvaardigd is — dat men dit met de uiterste voorzichtigheid doet en geen middel onbeproefd laat om de gegevens te verkrijgen, op grond waarvan men zijn oordeel zou kunnen verstevigen en de richting met meer kennis van zaken kan zoeken. Wij, accountants, zijn met ons materiaal beschikbaar. Ieder, die de overheid in deze richting moet helpen, om de maatregelen voor te bereiden en uit te voeren, kan over ons beschikken. Het materiaal is gelukkig veel beter dan het vroeger was, maar men moet toch altijd erkennen — hier kom ik gaarne terug op hetgeen de heer Roet heeft gezegd — dat er in deze richting nog naar ver-

betering moet worden gestreefd. Ook daarbij kan de overheid ons in heel veel opzichten van dienst zijn.

Ik sta hier onvoorbereid, maar ik wilde deze vergadering toch niet laten beëindigen zonder dat deze stem uit onzen kring was gehoord. Ik hoop, dat Prof. Lieftinck daarin in elk geval het bewijs zal zien, dat hij zijn uitnodiging aan ons niet vergeefs heeft gedaan en dat het vraagstuk bij ons in zijn vollen omvang leeft.

(Applaus)

REPLIEK VAN DEN INLEIDER.

De heer Prof. Mr. P. LIEFTINCK:

Mijnheer de Voorzitter, Mijne Heeren,

Ik zou willen beginnen met mijn dank uit te spreken voor de stemmen, die uit de vergadering zijn opgegaan naar aanleiding van mijn inleiding. Ik geloof, dat ik de andere heeren niet tekort doe, wanneer ik in het bijzonder dank breng aan den heer Koopmans, die wel het diepst op mijn inleiding is ingegaan en mij inderdaad voor een vraagstuk heeft gesteld, waarvoor ik gaarne nog een oogenblik Uw aandacht zou willen verzoeken.

Het standpunt van den heer Koopmans is, als ik hem goed heb begrepen, dit, dat in een situatie, waarin het economisch evenwicht eenmaal is verstoord, waarin eenmaal onherroepelijke investaties hebben plaats gevonden, terwijl het evenwicht daardoor ook in dezen zin is gestoord, dat er een relatieve overproductie in den bedrijfstak heerscht, zoodat het evenwicht tusschen vraag en aanbod niet kan worden gehandhaafd op een peil, waarop het kapitaal nog een behoorlijke rente afwerpt, het in het belang der volkswelvaart is, de productie voort te zetten en deze niet in te krimpen, zoolang de productie-outillage nog in staat is, waardevolle goederen voort te brengen.

Nu meen ik, dat wij in zooverre niet zoo heel ver van elkaar staan, dat ik in de eerste plaats erken, dat aan het consumentenbelang het primaat toekomt. Ik geloof echter, dat wij al dadelijk heel voorzichtig moeten zijn met te constateeren en uit te spreken, dat het consumentenbelang op den voorgrond moet staan, want hier kunnen wij naar mijn meening zeker niet ontkomen — op dit punt zelfs misschien het minst van alle — aan de onderscheiding tusschen het consumentenbelang op korten en op langen termijn. Ik hoop, dat men het zal verontschuldigen, dat ik deze onderscheiding nu toch weer op den voorgrond stel, terwijl ik die elders als relatief heb aangewezen. Maar hier gaat het ten slotte om het richtsnoer. Het betreft hier de richting, waarin het economisch leven moet worden geleid. Ik heb juist gezegd, dat ik ten opzichte van dit punt aan de „long run”-beschouwing groote waarde toeken. Het consumentenbelang kan inderdaad naar mijn meening op zeer korten termijn meebrengen, dat een dergelijke productie wordt voortgezet, maar „on the long run” dreigen er naar mijn meening dan toch wel zeer groote gevaren. Het merkwaardige is, dat de heer Koopmans bij de bestrijding van het standpunt der ordenaars toch meer te velde is getrokken tegen de min of meer populaire beschouwingen, die daarover worden ten beste gegeven dan dat hij in het bijzonder is ingegaan op de argumenten, die ik in mijn inleiding heb aangevoerd. Want wat waren mijn argumenten voor de stelling dat men in een dergelijk geval het liquidatieproces niet

den vrijen loop moet laten. Wat de directe gevolgen betreft was mijn argument, dat het gevaar dreigt, dat, hoewel gedurende eenigen tijd de productie op volle capaciteit wordt voortgezet, op een bepaald moment een plotselinge schaarschte zal optreden. Als de reserves in den geheelen bedrijfstak zijn opgeteerd, wordt de productie stilgelegd en dan schiet men het doel zeer aanzienlijk voorbij. Dat was het eerste punt. Het tweede was, dat er, vóór het zoover is, in een dergelijken bedrijfstak een bedenkelijke technische achteruitgang kan optreden, aangezien er in onvoldoende mate kapitaal kan worden aangetrokken, in de eerste plaats om die deelen van het productie-apparaat, die kunnen worden gehandhaafd, op peil te houden en in de tweede plaats om de noodige omzetting en reorganisatie van het productie-apparaat tot stand te brengen. Wanneer wij ons goed voor oogen stellen, hoe de situatie kan zijn — en vooral in bedrijfstakken, die blootstaan aan buitenlandsche concurrentie ook zal zijn — dan zal het dit wezen, dat, wanneer een dergelijke bedrijfstak, die aan buitenlandsche concurrentie blootstaat, zijn concurrentievermogen langzamerhand verliest, terwijl dit bij een grondige reorganisatie gehandhaafd zou kunnen blijven, een dergelijke bedrijfstak niet meer in staat is, kapitaal aan te trekken om zich te saneeren, om de bedrijfsoutillage op peil te houden en om over te gaan tot een andere en betere productie. Dan zal hij tengevolge van de buitenlandsche concurrentie hoe langer hoe meer worden teruggedrongen en op een bepaald moment moeten verdwijnen of zich beperken tot de min of meer beschermde binnenlandsche markt. Wordt echter een dergelijke bedrijfstak met overheidshulp, door tijdelijke of desnoods door duurzame bescherming in de gelegenheid gesteld, zich te reorganiseeren en weer een gezond lid te worden van het productie-apparaat, dan zal, naar ik meen, het gevaar van een plotselinge schaarschte niet optreden en zal een dergelijke bedrijfstak technisch op een voldoende hoog peil kunnen worden geplaatst om de buitenlandsche concurrentie het hoofd te kunnen bieden.

Over het gevaar eener plotselinge schaarschte wil ik nog iets zeggen. Dat gevaar is niet zoo denkbeeldig. Het maakt den indruk, alsof ik werk met een theoretisch gevaar, terwijl het in werkelijkheid niet zulk een vaart zal loopen. Het kan echter zijn, dat binnenlandsche bedrijven hoe langer hoe meer te lijden krijgen van buitenlandsche concurrentie, niet meer in staat zijn, die concurrentie het hoofd te bieden en dan door een buitenlandschen trust of concern worden overgenomen. Het is het geval, dat ook de heer Koopmans inderdaad als juist erkent, nl. dat dergelijke bedrijven in de handen van andere eigenaren overgaan. Dan dreigt het groote gevaar, dat een Nederlandsch, een nationaal bedrijf in handen komt van een buitenlandsch monopolie. Dan zijn wij, wat de prijsvorming betreft, nog veel meer afhankelijk van de monopolistische macht van dat buitenlandsche concern dan wanneer wij zelf met een zekere bescherming de concurrentiepositie van een dergelijke onderneming trachten intact te houden. Vooral het verschijnsel van de buitenlandsche dumping, dat gepaard gaat met buitenlandsche kartelvorming, geeft dit vraagstuk nog een specialen kant, omdat het doel van een buitenlandsch concern dikwijls is, een bepaald Nederlandsch bedrijf dood te concurrenceeren. Wanneer dat gelukt is, heeft men de markt in handen en kan men de prijzen stellen, zooals men wenscht. Dat is de complicatie, die hier optreedt en die aan het vraagstuk misschien een ander aspect geeft dan de heer Koopmans in eerste instantie bedoelde. Ik wil daarop echter wijzen, omdat het m.i. ook van bijzondere beteekenis is.

Mocht de heer Koopmans niet overtuigd zijn door dit directe argument, welnu, ik heb ook eenige indirecte argumenten aangevoerd, die van niet minder beteekenis moeten worden geacht. Nu wil ik er wel op wijzen, dat men dit vraagstuk vooral niet te geïsoleerd moet beschouwen. Men moet zich niet voorstellen, dat dit nu wel voor een speciale onderneming kan gelden, maar dat deze dan maar moet worden opgeofferd. Zoo is het vraagstuk niet, mijne heeren! Natuurlijk kan een dergelijk geval zich voordoen, maar het geval, waarop ik vooral doelde — en daarop heb ik bij de bespreking der indirecte gevolgen ook gewezen — is dit, dat een dergelijke situatie ook kan optreden in een groot deel van het Nederlandsche bedrijfsleven: den landbouw, het vervoerbedrijf, de industrie, onze havens. En wanneer men het vraagstuk in dit licht ziet, moet het duidelijk zijn, dat het niet zoo eenvoudig is als de heer Koopmans het voorstelt, als hij het geval beschouwt in het licht van een of enkele bedrijven, want als wij het zoo zien, dat een geheel onderdeel van het bedrijfsleven slachtoffer kan worden, dan treden de indirecte gevolgen op, die van veel grooter gewicht zijn. Dan kan het zijn, dat tengevolge van buitenlandsche concurrentie ons geheele landbouwbedrijf in een toestand van onrendabiliteit zou geraken, dat dit geen kapitaal meer zou kunnen aantrekken, dat dus ook zijn arbeidsvoorwaarden hoe langer hoe slechter moeten worden en dat daardoor het evenwicht tusschen inkomen uit arbeid en uit kapitaal, dat in een land moet aanwezig zijn, verstoord wordt. Ik ben dus van meening, dat het vraagstuk, als wij het in ruimer verband zien en in het oog vatten, dat geheele deelen van het productie-apparaat kunnen worden getroffen, het er heel anders gaat uitzien dan wanneer wij slechts een enkelen bedrijfstak beschouwen.

Ik wil er nog op wijzen dat een belangrijk deel van het betoog van den heer Koopmans hierin bestond, dat, wanneer het een bepaalde onderneming betreft, de productiekrachten, die verplaatsbaar en vervangbaar zijn, zullen blijven werken, zoolang de grenswaarde der productiefactoren kan worden betaald, zoodat dergelijke productiefactoren dus niet zullen afvloeien dan wanneer er elders gelegenheid bestaat om ze productief te werk te stellen.

Laten wij dit eerst bekijken voor één enkele onderneming en daarna voor den geheelen bedrijfstak.

In het geval van de enkele onderneming moet ik dadelijk de tegenwerping maken, dat de opmerking niet geheel opgaat, omdat de factor arbeid, reeds lang voor het loon zoover gedaald is, dat de arbeid niet meer dan zijn grenswaarde ontvangt, zal hebben geweigerd, mede te werken. Dan zal er dus werkloosheid ontstaan. Het is dus niet waar, dat de productiefactoren — in het bijzonder de arbeid — zoolang zullen blijven werken tot zij elders een gunstiger bestemming vinden. Neen, de arbeid zal zich uitschakelen en braak liggen. Nu weet ik wel, dat de heer Koopmans zal zeggen: dat komt doordat men de prijsvorming van den arbeid niet vrijlaat, door de invoering van den werkloozensteun. Ook zonder werkloozensteun is het echter volmaakt ondenkbaar, dat in een dergelijk geval het loon zou dalen tot de economische grenswaarde, omdat de arbeid dan zou staken en langs indirecten weg een betere verhouding van het loon en andere prijzen zou eischen. Het gevaar zou dan dreigen van een algemeene werkstaking. Nu kan men zeggen, dat dit geen economisch betoog is. Het is m.i. echter een werkelijkheidsbetoog.

Bekijken wij dit punt nu voor een geheelen bedrijfstak, dan geldt nog veel minder hetgeen de heer Koopmans heeft gezegd omtrent

het afvloeien der productiefactoren. Dat zou een enorme verschuiving van productieve krachten beteekenen. Wat moet er gebeuren als de bodem niet meer rendabel is? Waar moeten de wel verplaatsbare productiefactoren in den landbouw dan naar toe? Daarvoor moet dan toch eerst emplooi zijn. Wij moeten dit zien in verband met de moeilijkheden van het resorptieproces. Wanneer dit ook faalt of veel te langzaam werkt, dan gevoelen wij onmiddellijk, dat de constructie, dat de productiefactoren niet zullen wegvloeien, wanneer zij niet elders een betere bestemming vinden, niet strookt met de werkelijkheid. Op groote schaal zullen productiekrachten braak komen te liggen en niet afvloeien naar andere bestemmingen. Dan wordt de vraag dus niet: moeten wij ze hier handhaven, terwijl zij elders misschien een beter resultaat zouden kunnen bereiken, maar: moeten wij ze hier handhaven of braak laten liggen? Het alternatief wordt dan dus anders.

Een ander argument is, dat de aanpassing op groote schaal van het productie-apparaat van een land aan de wet der vrije prijsvorming kan meebrengen, dat de structuur van een land zeer eenzijdig wordt. Wij hebben dat gezien in Engeland, waar men op het gebied van den landbouw vrije prijsvorming heeft toegelaten, vóór de landbouwprotectie er haar intrede deed, met het gevolg, dat het bedrijfsleven daar een zeer eenzijdige structuur kreeg. In dat land, dat veel industrie bezit, is dat geen bezwaar, maar in andere landen kan dat wel degelijk tot groote bezwaren aanleiding geven. En als ik nu alles zou toegeven wat ik bestreden heb, en aannemen, dat bij vrije prijsvorming wel een volledige besteding der productiekrachten werd verkregen, dan zou zulk een land zoozeer kunnen blootstaan aan conjunctuurinvloeden en structureele verschuivingen, dat het groote nadeel van sterke gevoeligheid daarvoor zou opwegen tegen het oogenblikkelijke voordeel der vrije structuurontwikkeling en dan moet men het voordeel van een grooter weerstandsvermogen op den langen duur verre laten gaan boven het oogenblikkelijke voordeel, dat misschien zou worden bereikt.

Ik kom thans tot de opmerkingen der andere debaters.

Ik richt mij in de eerste plaats tot den heer Offringa, die vroeg, wat ik bedoelde met de woorden: „althans in de westersche landen”. Hij vermoedt, dat ik niet de oostersche landen op het oog had en vroeg dus, of ik nog „westerscher” landen bedoelde. Ik zei het in dit verband, dat het optimum, dat moet worden nagestreefd, althans in de westersche landen niet wordt bereikt. Nu ben ik van meening, dat dit optimum in de oostersche landen toch wel iets dichter wordt benaderd en dat zich daar niet het verschijnsel voordoeft van het op groote schaal braak liggen van productiekrachten, die vroeger ingeschakeld waren. Men kan over de Japansche dumping denken zooals men wil. Ik geloof niet, dat zij voor dat land zulk een groot nadeel is. Men kan daarover intusschen denken zooals men wil, maar te ontkennen valt niet, dat daar de productiekrachten heel veel meer worden ingeschakeld, en heel veel meer worden gebruikt dan in de westersche landen op het oogenblik het geval is. Het kan zijn, dat dit een tijdelijk verschijnsel is en dat ook in Japan de terugslag zal komen, maar dat wil ik buiten beschouwing laten. Er is naar mijn meening wel degelijk een verklaring voor het feit, dat in de oostersche landen de verschuiving van de productiekrachten van de ééne bestemming naar de andere een voldoende verloop heeft. Dat komt nl. doordat de verstarringsverschijnselen zich daar lang niet in dezelfde mate voordoen als in de westersche landen. Het zijn juist die verstarringsverschijnselen, die de aanpassing zoozeer bemoeilijken en er toe leiden, dat zij in vele

gevallen achterwege blijft, hetgeen leidt tot uitschakeling van productiekrachten uit het productieproces. Ik had dus niet „meer westerse” landen op het oog, maar inderdaad de oostersche.

Wat betreft de opmerkingen van den heer Roet kan ik er mede volstaan, mij geheel bij hem aan te sluiten, met uitzondering echter van één punt. Ik ben het geheel met hem eens, dat er een volkomen ontoereikendheid is wat betreft de sociaal-economische gegevens, dat het waarnemingsinstrument, dat te onzer beschikking staat, in heel veel opzichten tekort schiet, vooral daar waar het de gegevens betreft, die de „gemeenschapsadministratie” — zooals hij ze genoemd heeft — zou moeten verstrekken, dus de binnen- en tusschenhuishoudelijke administratie. De huishoudelijke administratie wordt beter verzorgd. Daarvoor zorgen de heeren ook voor een belangrijk gedeelte. In het algemeen is echter de tusschenhuishoudelijke administratie nog te weinig verzorgd. Dat kan ik dus volkomen toegeven. Ik ben van meening, dat in dit opzicht veel kan worden verbeterd, als ons statistisch apparaat wordt uitgebreid. Ik ben het er echter niet mede eens, dat de administratieve ordening aan de economische moet voorafgaan. Wanneer dat waar zou zijn, zouden wij rustig moeten wachten met de economische ordening tot er geld beschikbaar wordt gesteld voor de administratieve ordening en dat zou heel lang kunnen duren! Daarom meen ik, dat wij met onze economische ordening niet kunnen wachten tot de administratieve ordening er is. Ik meen, dat wij zooveel mogelijk gelijk op moeten marcheeren, dat wij moeten beginnen met de economische ordening, met behulp van alle gegevens, die wij daarvoor kunnen verzamelen en dat de drang der noodzakelijkheid dan wel zal doen gevoelen, dat de administratieve ordening in vele opzichten tekort schiet en geleidelijk moet worden uitgebreid. Ik geloof dus niet, dat ik de stelling kan aanvaarden, dat wij moeten wachten met de economische ordening tot de administratieve ordening is tot stand gekomen, vooral niet, omdat men eerst door zich praktisch met dat vraagstuk bezig te houden en met de praktische moeilijkheden te worstelen leert inzien, welke administratieve ordening gewenscht is. Men kan niet in het wilde weg administratief gaan ordenen. Dan kan het zijn, dat men gegevens verzamelt, die niet ter zake dienen en andere over het hoofd ziet, die onmisbaar zijn. Men moet zooveel mogelijk streven naar administratieve ordening, maar met de economische ordening mag men niet wachten tot de administratieve voltooid is.

De heer Van Maanen heeft het woord gesproken, dat in dezen kring zeker niet kon en mocht achterwege blijven. Hij heeft gewezen op het groote gevaar, dat ordening leidt tot bevordering van het groepsbelang. Ik ben dat geheel met hem eens en meen dan ook, dat de ordening met de uiterste voorzichtigheid moet worden gehanteerd en zooveel mogelijk objectief moet geschieden. Ik zeg uitdrukkelijk: „zooveel mogelijk”, omdat het absolute ook op dit gebied wel moeilijk bereikbaar zal zijn. Voor alles moet echter bij de praktische ordening het gemeenschapsbelang op den voorgrond staan en ik ben het er dan ook geheel mede eens, dat men de ordening daarom ook — tenminste, als zij dit ten doel heeft — niet kan overlaten aan het bedrijfsleven. Het bedrijfsleven bestaat niet uit mensen, die slechter zijn dan andere mensen; in het geheel niet. Het bestaat echter wel uit mensen, die moeten vechten voor het bestaan van hun ondernemingen. Als zij de kans krijgen, die te bevoordeelen, maken zij daarvan natuurlijk gebruik. Daarom zal de bescherming van de gemeenschap tegen de gevaren der ordening een element van de ordening moeten zijn en zij zal

daarom naar mijn meening moeten geschieden door de overheid in nauwe samenwerking met het bedrijfsleven. Niet alleen door de overheid, want dan komt er niets van terecht; niet alleen door het bedrijfsleven, want dan loopt het gemeenschapsbelang gevaar.

Ik waardeer het zeer, dat de heer Reder op mijn uitlokkende vraag is ingegaan en er op heeft gewezen, welke moeilijkheden zich voor de practiseerende accountants voordoen, wanneer zij ten aanzien van dit vraagstuk tot een taak worden geroepen. Het heeft mij niet verwonderd te hooren, dat U dezelfde moeilijkheden ontmoet als de economist, want tenslotte ligt ons werk niet zoo heel ver uiteen. Ik ben van meening, dat het voor een economist onmogelijk is, dicht bij de realiteit te blijven, tenzij hij een nauwe voeling houdt met bedrijfshuishoudkundige vraagstukken en dat het voor den bedrijfseconoom en zeker voor den accountant heel goed is, wanneer hij oog heeft voor en kennis neemt van de vorderingen der economische wetenschap. Daarom waardeer ik het zoo bijzonder, dat wij elkaar in dit gezelschap mochten ontmoeten. Dat de heer Reder er op wees, dat een van de meest op den voorgrond tredende dingen, die zich bij den bedrijfseconoom ten aanzien van het vraagstuk der ordening opdringen, is, dat daarbij de uiterste voorzichtigheid moet worden betracht, kan ik geheel onderschrijven. Ik sluit mij daarbij geheel aan. Terecht heeft de heer Reder gezegd, dat de consequenties van ingrijpen niet altijd zijn te voorzien. Wat dit betreft staat de ordening niet zoo heel ver boven de vrije bedrijfsuitoefening door de ondernemers. Integendeel, zou ik willen zeggen. De ondernemer met initiatief en inzicht heeft dikwijls een feeling, die hem de meerdere doet zijn wat dit betreft, maar daarom meen ik ook inderdaad, dat het gewenscht is, het particulier initiatief voldoende vrijheid te laten om zich te ontplooien, mits dit maar gebonden wordt aan de eischen, die het algemeen belang stelt. Ik zou het uitermate betreuren, wanneer ordening zou leiden tot beknotting van het particulier initiatief.

Ik dank U.

(Langdurig applaus).

De VOORZITTER:

Ik ben er van overtuigd, dat ik namens U allen spreek, wanneer ik prof. Lieftinck hartelijk dank zeg voor hetgeen hij ons heeft gegeven. Ik geloof, dat deze vergadering absoluut voldoet aan het doel, waarvoor zij is bijeengekomen. Wij accountants — het is al eenige malen in het midden gebracht — komen regelmatig in aanraking met vraagstukken, die in de eerste plaats bedrijfseconomische vraagstukken zijn, maar toch alle een sociaal economischen grondslag hebben. Zooals Prof. Lieftinck terecht heeft gezegd, is het voor ons dan ook absoluut noodzakelijk, daarvan zooveel mogelijk op de hoogte te blijven en in aanraking te komen met hen, die de economie meer theoretisch beoefenen dan wij dat kunnen. Het is dan ook altijd de bedoeling geweest, voor dat doel iemand uit te noodigen, die ons op de hoogte kan stellen van de resultaten zijner studie over dergelijke kwesties. Wanneer zulk een onderwerp van zuiver objectief en zakelijk standpunt belicht wordt als het kenmerk is van alle ware wetenschap — zooals wij het dezen ochtend zoowel van den inleider als van de debaters hebben gehoord — dan beantwoordt dat geheel aan het doel, dat wij ons hebben gesteld en gaan wij hier vandaan, wat wijzer, wat dieper bezonken en met wat meer inzicht in de maatschappij, waarin wij

te werken hebben. Ik dank U hartelijk. Ik hoop, dat de aanwezige gasten met evenveel genoegen hebben geluisterd als de leden van het Instituut en dat U ook onze bijeenkomst van hedenmiddag zult bijwonen om ook de verdere debatten te hooren. (Applaus).

Het is wat later geworden dan wij dachten. Ik schors dus de vergadering tot 2.30.

De vergadering wordt te 1.40 n.m. geschorst.

MIDDAGZITTING.

De VOORZITTER heropent te 2.40 n.m. de vergadering en stelt aan de orde de behandeling van het onderwerp: „Uniformiteit in jaarrekening, boekhouding en kostprijsbepaling.” Spreker vervolgt dan:

U zult allen begrepen hebben, dat, nu in de ochtendzitting de ordening in haar geheel is besproken, een van de eerste vragen, die zich bij ons voordeden, deze was, of misschien ook in ons eigen beroep en meer in het bijzonder in de boekhouding, ordening zou moeten worden gebracht. De heer Van Doorne is zoo vriendelijk geweest, deze vraag te bestudeeren en heeft onderstaande Inleiding uitgebracht.

UNIFORMITEIT IN JAARREKENING, BOEKHOUDING EN KOSTPRIJSBEPALING

INLEIDING VAN DEN HEER F. F. VAN DOORNE.

Sinds de opheffing der gilden heeft het bedrijfsleven in alle beschaafde landen der wereld gedurende geruime tijd zich vrijwel op een algeheel ongebonden wijze kunnen ontwikkelen. Practisch de enige wetten waaraan het had te gehoorzamen waren de ijzeren economische wetten, gebaseerd op het economisch principe, met de geringst mogelijke opofferingen een maximaal resultaat te bereiken.

Onder de vrije werking van de prikkel van het eigenbelang ontstonden echter geleidelijk uitwassen, die als schadelijk voor de harmonische ontwikkeling van de samenleving werden beschouwd. Teneinde deze uitwassen te bestrijden kwamen eerst aarzelend, later in sneller tempo in een groot aantal landen wettelijke maatregelen tot stand, waaraan het bedrijfsleven onderworpen werd. Hoever deze wettelijke maatregelen moesten gaan echter was en bleef steeds een strijdvraag, en het zal dit wel steeds blijven, zolang niet de overgrote meerderheid van de tot een bepaald Staatsverband behorende burgers een zelfde mening zal zijn toegedaan omtrent de taak van de Overheid ten aanzien van het bedrijfsleven.

Intussen betreft het overgrote deel van de tot voor kort door de Overheid getroffen maatregelen slechts de bescherming van bepaalde groepen burgers tegen de misstanden, welke het gevolg zijn van de ongebreidelde werking van het eigenbelang. Zonder daarbij een onderzoek in te stellen naar de motieven, welke daartoe hebben geleid kan worden geconstateerd, dat er in de laatste jaren, veel meer dan voorheen, maatregelen worden genomen en

worden verlangd, waarbij de Overheid de gehele samenleving binnen een bepaald Staatsverband tracht te beschermen tegen de gevolgen van de ongebreidelde werking van het eigenbelang ten aanzien van de omvang en de richting van de productie.

Reeds lang voordat de overheid genoopt werd maatregelen te nemen ten aanzien van omvang en richting van de productie, hadden de ondernemers aan den lijve ondervonden, dat de ongebreidelde werking van de prikkel van het eigenbelang in vele gevallen een ongunstige invloed had op de rentabiliteit der ondernemingen in het algemeen.

Deze ondervinding heeft hen er toe geleid, zelfs reeds in de tweede helft van de vorige eeuw, te trachten door afspraken of samenwerking deze bezwaren althans gedeeltelijk op te heffen teneinde aldus te komen tot een grotere rentabiliteit voor hunne ondernemingen.

Dat bij deze ondernemers-afspraken het algemeen belang in vele gevallen slechts matig werd gediend, kan blijken uit de omstandigheid, dat verschillende landen meenden, wettelijke maatregelen tegen dergelijke overeenkomsten te moeten nemen. In de Verenigde Staten van Amerika ontstond zelfs een uitgebreide zgn. anti-trustwetgeving, met welke wetgeving in de Amerikaanse literatuur over ons onderwerp terdege rekening wordt gehouden.

Men vat alles wat met dit regelend, ordenend streven in betrekking staat samen onder de benaming *ordering*, en het valt niet te ontkennen, dat dit onderwerp heden ten dage wel zeer de publieke belangstelling op zich concentreert.

Het is min of meer in verband met deze belangstelling, dat de keuze van het in de middagvergadering te behandelen onderwerp is gevallen op een samenspreking omtrent de mogelijkheden tot, en de doelmatigheid van, uniformiteit in comptabele en bedrijfs-economische aangelegenheden.

Immers, wanneer men bedenkt, dat bij absolute concurrentieverhoudingen tussen de ondernemers onderling de tegenstelling van belangen zo groot is, dat deze zelfs kan ontaarden in bepaaldelijk vijandige verhoudingen, dan is het duidelijk dat bij dergelijke scherpe tegenstellingen samenwerking te enenmale onbestaanbaar is, en waar een streven naar uniformiteit nu eenmaal uit den aard der zaak principieel samenwerking veronderstelt, is het duidelijk dat een streven naar uniformiteit onder die omstandigheden bij de ondernemers zelve niet aanwezig kan zijn.

Omgekeerd veronderstelt elke ordening een zekere mate van samenwerking, zodat uit de eenmaal gegeven samenwerking de gedachte aan en de mogelijkheid tot een streven naar uniformiteit vanzelf naar voren moet komen. Dat overigens de ordening zelve een behoefte schept aan uniforme bedrijfseconomische gegevens, en als gevolg daarvan aan uniformiteit in comptabele aangelegenheden, is evenzeer duidelijk.

II. HET STREVEN NAAR UNIFORMITEIT IN HET ALGEMEEN.

Wanneer men om zich heen ziet, dan kan men constateren, dat de samenleving blijkbaar op zeer veel gebieden behoefte heeft aan uniformiteit. Er zijn gebieden waar dit zo eenvoudig en voor de hand liggend is, dat men zich deze bijna niet anders zou kunnen denken, zoals uniforme spoorwijdte in het internationale spoorwegverkeer, de York-Antwerp-rules in het Zee-assurantiebedrijf, en na voldoende inburgering zal dit vermoedelijk eveneens het geval zijn

met het geunificeerde wissel- en chequerecht. Daarnaast is standaardisatie en normalisatie ingevoerd of aanbevolen op tal van gebieden waar de voordelen voor de leek, die er van kennis neemt, niet zo voor het grijpen liggen, doch waar deze bij nadere beschouwing blijkt tot grote rationalisatie te hebben geleid of te kunnen leiden. Wij denken hier b.v. aan de reeds vrij ver doorgevoerde standaardisatie in het bouwbedrijf en de normalisering van papierformaten e.a.

Zien wij derhalve op velerlei gebied een streven naar eenvormigheid optreden, zo dringt zich vanzelf de vraag op, waarom op het gebied van de administratie der onderneming, ondanks de reeds in talloze bedrijfstakken principieel aanwezige tendenz tot samenwerking, niet op zulke eclatante resultaten kan worden gewezen.

De vraag is reeds te beantwoorden nadat men de gebieden waarop uniformiteit tot dusver is bereikt, de revue heeft doen passeren: het zijn onderwerpen welke men zo vaak in het maatschappelijk verkeer heeft te hanteren, dat uniforme formuleringen tot belangrijke besparing van tijd en risico's leiden, dan wel zaken welke in het ruilverkeer een hoogst belangrijke plaats innemen, zodat onderlinge uitwisselbaarheid aan het goed een grotere gebruiksmogelijkheid geeft.

En hier ligt naar onze mening ook het kardinale punt, n.l. dat de administratie, in ruime zin, geen object is, dat in het ruilverkeer een zo belangrijke plaats inneemt, doch dat ze veel meer wordt beschouwd te zijn een gebruiksobject voor de onmiddellijk bij een bepaalde onderneming betrokkenen. Wanneer deze van hun administratie verkrijgen wat zij menen nodig te hebben, is hun dat voldoende, en hebben zij geen enkel motief gevonden om te streven naar uniformiteit.

Deze opvatting is naar onze mening onjuist, en wij zijn er van overtuigd, dat men dit hoe langer hoe meer zal gaan beseffen; ze is historisch volkomen te verklaren, en uit de hedendaagse historie is ook de contraire opvatting geboren.

Wij hebben ons tot voornaamste taak gesteld, in dit referaat onze stelling te bewijzen dat de opvatting, dat de administratie slechts praktische betekenis heeft als gebruiksobject voor de onmiddellijk bij de onderneming betrokkenen, als zijnde te beperkt, moet worden verworpen.

III. INTERNE EN EXTERNE UNIFORMITEIT (BEGRIJSBEPALING).

Men kan onderscheiden interne en externe uniformiteit.

Onder interne uniformiteit verstaan wij de toestand, dat binnen een bepaalde onderneming of een, economisch een geheel vormende, groep van ondernemingen, een zover mogelijk doorgevoerde eenvormigheid heerst ten aanzien van organisatie en administratie.

Daarentegen schept de externe uniformiteit een algehele of gedeeltelijke eenvormigheid in de verantwoordingsstukken, de uitkomstbepaling en/of de middelen der administraties van ondernemingen, welke geen economisch geheel vormen, doch wel tot eenzelfde bedrijfstak behoren.

Uit bovenstaande begripsbepalingen vloeit voort, dat de onderscheiding intern resp. extern betrekking heeft op de grenzen der

economisch één geheel vormende ondernemingsgroep. Beperkt de uniformiteit zich tot het binnen deze grenzen liggende terrein, dan wordt ze intern genoemd, in het andere geval spreken wij van externe uniformiteit.

IV. UNIVERSELE BOEKHOUDING.

Allereerst willen wij, zij het volledigheidshalve, een enkel woord wijden aan de universele boekhouding.

Onder de universele boekhouding verstaan wij een boekhoudvorm, die voor alle bedrijven, ongeacht de aard van het bedrijf, en de omvang, toegepast zou moeten kunnen worden. De pogingen om een dergelijke boekhoudvorm te vinden zijn — wij ontfleuen dit aan een artikel van de hand van wijlen Prof. J. G. Ch. Volmer in het Maandblad van het Boekhouden van September 1921 — reeds anderhalve eeuw oud, en ze zijn nog nimmer met succes bekroond. Dat deze pogingen wel moeten falen, ligt voor de hand wanneer men bedenkt hoe uiteenlopend de aard, omvang en organisatie der verschillende bedrijven is, die met de zegeningen van het gezochte universele systeem zouden moeten worden gelukkig gemaakt.

Ook Léautey & Guilbault maken in hun bekende werk „La Science des Comptes” ¹⁾ de opmerking, dat naar hun mening de ook door hen gereleveerde pogingen om te komen tot een universele boekhouding tot mislukking gedoemd moeten zijn, eveneens op grond van de verscheidenheid der bedrijven.

Voor de moderne beoordelaar doet het in verband hiermede wel komisch aan te constateren, dat zij hun boekhoudmethode, die onder de benaming „permanence de l'inventaire” ²⁾ zeer bekend is geworden, evenzeer achten universeel toepasselijk te zijn. In latere tijd vinden wij nog in de literatuur verschillende vormen van journal-grootboek methoden als universeel aangekondigd, terwijl ook in de Nederlandse literatuur een enkele „methode” een ware stroom van op die methode afgestemde monografiën met zich mee heeft gebracht.

Dat de gedachte welke opgesloten ligt in het begrip der universele boekhouding nog steeds niet uitgestorven is, kan blijken uit de omstandigheid, dat James Polak op het 5e Internationale Congres voor Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie, gehouden in 1932 te Amsterdam, na kennisneming van de referaten welke waren uitgebracht omtrent het onderwerp „Do there exist standard methods of costing applied in the various fields of economic activity” meende te moeten opmerken:

„But the chief object of this standard method, the comparability of cost prices, would not be of any affect.

„No standard method will enable us to compare the cost „price of locomotives with the cost price of a barrel of oil or „of a pound of cotton yarn.”

Deze opmerking, welke wij volkomen kunnen onderschrijven, werd ingegeven niet door één, doch door verschillende referaten, welke principieel uniforme kostprijsberekening voor zelfs totaal verschillende bedrijfstakken als mogelijk veronderstelden.

Wij willen volstaan met hier te constateren, dat ongetwijfeld

¹⁾ Préface, pag. XVI.

²⁾ t.a.p., pag. 155.

elk stelsel op bepaald terrein en in bepaalde gevallen zijn voordelen heeft, doch dat wij het onmogelijk achten een universeel boekhoudstelsel of systeem van kostprijsbepaling voor **alle** bedrijven te ontwerpen op de aangegeven gronden. Voorzover in bepaalde methoden universeel bruikbare elementen voorkomen zijn dit technische hulpmiddelen van hoogst ondergeschikte aard, welke nimmer tot een volledig stelsel uitgroeien.

V. INTERNE UNIFORMITEIT.

Zoals hiervoor in hoofdstuk III reeds werd aangegeven, verstaan wij onder interne uniformiteit de toestand, dat binnen een bepaalde onderneming of een, economisch een geheel vormende, groep van ondernemingen, een zover mogelijk doorgevoerde eenvormigheid heerst ten aanzien van organisatie en administratie.

Het vraagstuk der interne uniformiteit is derhalve een probleem, dat in elke filiaalonderneming en in elk concern aangetroffen wordt. De oplossing ervan wordt ter hand genomen onder de drang van het rationele streven van de leiders, die noodzakelijk tot interne bedrijfs-vergelijking moeten komen, teneinde hun onderneming op de meest economische wijze te kunnen leiden.

De verwezenlijking van het streven naar interne uniformiteit vindt op twee wijzen plaats.

1. Er is een centrale boekhoudafdeling voor de gehele onderneming, die de detailgegevens der onderdelen ontvangt en deze op volstrekt uniforme wijze verwerkt; als voorbeeld kan men noemen de filiaalonderneming. De uniforme gecentraliseerde boekhouding is hier niet ontstaan uit het uniformiteitsstreven, doch als gevolg van een rationele verdeling van arbeid.
2. Gedecentraliseerde boekhouding, doch gebonden aan minutieus uitgewerkte instructies, opdat de samenvatting van de detailcijfers overal op nauwkeurig dezelfde wijze geschiedt, waardoor vergelijking en samenvoeging van de, aldus gedecentraliseerd verzamelde, gegevens tot in details mogelijk wordt.

Het streven naar interne uniformiteit wordt derhalve bepaald door het rationeel handelen van de leiders der ondernemingen. Wanneer men dit overweegt kan men slechts zijn verwondering er over uitspreken, dat niet in **alle** ondernemingen, waarin gelijksoortige bedrijven voorkomen, dit streven naar algehele uniformiteit tot uitdrukking komt in publicatie van samengestelde of „geconsolideerde” balansen. Een groot aantal der gepubliceerde jaarrekeningen van concerns draagt een zuiver juridisch karakter, dat duidelijk blijkt uit de vermelding van een post „Deelnemingen” ook daar, waar de houdstermaatschappij tot zelfs 100 % belangen heeft.

De problemen waarvoor men komt te staan bij het doorvoeren van interne uniformiteit zijn in zover eenvoudiger dan bij externe uniformiteit, dat principieel de techniek der overeenkomstige onderdelen van de tot één onderneming behorende bedrijven op gelijke wijze zal zijn georganiseerd, zodat met verschillen b.v. in productie- of verkoopmethode geen rekening behoeft te worden gehouden. Voor zover dergelijke verschillen binnen een bepaalde onderneming al voor mochten komen kan daarmee in alle opzichten rekening gehouden worden, omdat binnen de grenzen der onderneming dergelijke verschillen als volkomen bekend mogen worden verondersteld.

Bovendien heeft men bij het doorvoeren van interne uniformiteit het voordeel, dat de centrale leiding een dusdanige autoriteit kan uitoefenen, dat zij hare voorschriften kan doen opvolgen en de naleving daarvan kan doen controleren.

Wij zullen ons verder in dit referaat niet meer met het onderwerp der interne uniformiteit bezig houden, doch ons verder bepalen tot de externe uniformiteit.

VI. EXTERNE UNIFORMITEIT; BEPALING VAN DE DOELSTELLING.

Wij hebben hiervoor reeds gelegenheid gehad, de externe uniformiteit te omschrijven als een algehele of gedeeltelijke eenvormigheid in de verantwoordingsstukken, de uitkomstbepaling en/of de middelen der administraties van ondernemingen, welke geen economisch geheel vormen, doch wel tot dezelfde bedrijfstak behoren.

Over het onderwerp is een reeds vrij omvangrijke literatuur aanwezig, zoals uit de hierachter opgenomen literatuurlijst — die geen aanspraak mag maken op volledigheid in verband met de korte tijd van voorbereiding, welke tot het samenstellen van dit referaat beschikbaar was — voldoende kan blijken.

Raadpleging van deze literatuur leert, dat daarin de externe uniformiteit wordt gepropageerd met als grondmotief, dat binnen een zelfde bedrijfstak de eisen, aan de administratie te stellen, voldoende overeenkomen om een algemeen onderzoek te rechtvaardigen naar de beste wijze van administratie voor de gehele bedrijfstak. Als direct waarneembaar voordeel wordt daarbij aangevoerd, dat deze werkwijze de individuele ondernemingen ontlast van de moeite en de kosten, verbonden aan het ontwerpen van een voldoende verantwoord geheel.

Zo zegt Dr. K. Butzheinen in het werk „Einheitsbuchführungen, Webereien” het navolgende:

„Es wäre unwirtschaftlich, wenn Betriebe, die unter denselben Verhältnissen arbeiten und bei annähernd gleicher Betriebsgröße die gleichen Anforderungen an das Abrechnungswesen stellen müssen, jeder für sich die beste Form der Buchführung, den einfachsten und zweckmässigsten Gang der Selbstkostenrechnung u.s.w. ausprobieren müssten, ebenso, wenn jeder Betrieb die Fortschritte im Abrechnungswesen im einzelnen weiter verfolgen müsste. Die Wirtschaftlichkeit erfordert, dass diese Arbeit nur einmal geleistet wird und dann dem ganzen Industriezweig zugute kommt.” ¹⁾

Ongeveer in dezelfde geest schrijft de „Chamber of Commerce of the United States” in hare publicatie „Uniform cost Accounting in Trade Associations”:

„Uniform cost accounting provides the „one best way” known to the industry to figure costs (although cost accounting is a progressive science and provision should be made for keeping the uniform methods up to date) thereby eliminating expensive experimentation by the members of the industry individually and independently.” ²⁾

¹⁾ R.K.W. Veröffentlichungen No. 34, pag. 7.

²⁾ Part. I, pag. 5.

Zonder afbreuk te willen doen aan deze, op zich zelf voldoende juiste opvattingen, hebben wij gemeend de doelstelling van externe uniformiteit meer te moeten zoeken in hetgeen door middel daarvan bereikt kan worden, dan in het, toch altijd min of meer arbitraire, vraagstuk van de „one best way”. Ook de hierboven aangehaalde verhandelingen geven nog andere motieven aan, die voor invoering van externe uniformiteit pleiten, doch zij stellen het aangehaalde wel zeer op de voorgrond.

Als voornaamste doelstellingen van het externe uniformiteitsstreven zien wij de navolgende:

1. Bescherming der belangen van crediteuren en van aandeelhouders.
2. De mogelijkheid om tot uitwisseling van gegevens te komen ter bereiking van de hoogst mogelijke graad van efficiency binnen de bedrijfstak.
3. Het verschaffen van gegevens aan de leiding bij het tot stand komen en het handhaven van conventies en kartels.
4. Het verschaffen van gegevens aan de regelende instanties in een meer geordende samenleving.

Alvorens met de eigenlijke behandeling een aanvang te maken, is het nuttig op te merken, dat externe uniformiteit zonder publicatie der gegevens, zij het in beperkte kring, weinig effect sorteert. Zulks blijkt trouwens reeds bij beschouwing van de door ons hierboven aangeduide doelstellingen.

VII. EXTERNE UNIFORMITEIT ALS MIDDEL TER BESCHERMING DER BELANGEN VAN CREDITEUREN EN AANDEELHOUDERS.

Als primitiefste doel van het externe uniformiteitsstreven noemen wij de bescherming der belangen van crediteuren en aandeelhouders. Ter bereiking van dit doel is uit den aard der zaak mede publicatie der hiervoor van belang zijnde stukken een absolute noodzakelijkheid.

Crediteuren en aandeelhouders hebben in de allereerste plaats belang bij een zo juist mogelijke kennis van de vermogenspositie der onderneming. In deze behoefte wordt voorzien door de ondernemingen publicatieplicht der jaarlijkse balans op te leggen. Het enkele publicatievoorschrift zou een weinig afdoende regeling bieden, hetgeen de wetgevers van onderscheiden landen hebben ingezien, en zij zijn er toe gekomen, min of meer ingrijpende uniforme voorschriften te geven voor de opstelling dezer balansen.

Wij zullen ons in het hieronder volgende voornamelijk beperken tot de Nederlandse voorschriften, en slechts ter illustratie hier en daar verwijzen naar de overeenkomstige buitenlandse voorschriften.

Onze Nederlandse wetgeving op dit punt valt in twee delen uiteen:

- a. De algemene voorschriften voor de Naamloze Vennootschappen;
- b. De bijzondere voorschriften voor de Levensverzekeringsondernemingen.

Al direct valt te constateren, dat de wetgever hier te lande zich nog slechts matig met de crediteurenbelangen heeft ingelaten, aangezien hij geen voorschriften heeft gegeven voor ondernemingen

met andere rechtsvormen, en zelfs bij Naamloze Vennootschappen de publicatieplicht slechts heeft ingesteld, behoudens enkele uitzonderingen, voor die Vennootschappen, die een toonderkapitaal hebben (of ingevolge de statuten hebben **kunnen**) van meer dan f 50.000.—. Wil men werkelijk voor crediteuren iets in deze richting doen, dan zou men de publicatieplicht moeten uitstrekken tot alle ondernemingen ongeacht de rechtsvorm, en zou er hoogstens plaats zijn voor uitschakeling van kleine, een persoonlijk karakter dragende ondernemingen ongeveer in de geest, zoals de Handelsregisterwet zulks heeft gedaan.

Dat hierbij bijzondere maatregelen van juridische aard zouden moeten worden genomen ten aanzien van de z.g. eenmansonderneming is zonder meer duidelijk. Het komt ons voor dat tegen een splitsing van het vermogenscomplex, dat in de handelszaak opereert en het z.g. privé-vermogen, zoals ons recht die reeds kent ten aanzien der vennootschap onder firma, geen ernstige bezwaren kunnen worden ingebracht. Voor de goede orde voegen wij hieraan toe dat het allermint onze bedoeling is dat daardoor op enigerlei wijze zou worden getornd aan de algehele aansprakelijkheid van de eigenaar der onderneming voor zijn handelsschulden.

De voorschriften zelve beperken zich tot een opsomming van aan de actiefzijde der balans op te nemen posten. Afzonderlijk genoemd worden transitorische en anticipatieposten, doch veel belangrijker vragen blijven onbeantwoord. Zo zou de Directie ener handelsvennootschap een belangrijk bedrag der beschikbare middelen aan zichzelf — of aan derden — kunnen lenen, en de aldus ontstane vorderingen, volkomen in overeenstemming met de wettelijke voorschriften, onder debiteuren verantwoorden. Zo kan de Directie ener hypotheekbank hypothecaire vorderingen, waarvan zij de onderpanden in administratie heeft genomen, omdat de debiteur praktisch insolvent blijkt te zijn, rustig blijven opnemen onder hypotheken, alhoewel de post economisch veel meer het karakter van een ingekocht onderpand draagt.

Het aantal voorbeelden zou nog belangrijk zijn uit te breiden, maar de genoemde zijn n.o.m. voldoende om de leemten van de huidige voorschriften te typeren.

Voorschriften voor de passiefzijde ontbreken geheel en al. Toch ligt het voor de hand, dat ook hier wel het een en ander te regelen zou zijn, vooral als men, zoals wij menen dat noodzakelijk is, ook voor de activa nauwkeuriger voorschriften wenselijk vindt.

Naar onze mening zouden de bestaande voorschriften dienen te worden geconcretiseerd door balans-schema's voor te schrijven ongeveer in de geest, zoals zulks voor de Levensverzekeringsbedrijven is geschied, en zoals zulks ook in Amerika het geval is voor ondernemingen, die een bankcrediet wensen. Wanneer men deze schema's door deskundigen laat ontwerpen met de opdracht, dat zij een beeld, zowel van liquiditeitspositie als van solvabiliteitspositie dienen te geven komt men tot de n.o.m. noodzakelijke uniformiteit in de vorm der te publiceren gegevens.

Hiermede is men echter niet gereed. Niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, de vorm der gegevens is van betekenis, doch van veel meer belang is de inhoud en de wijze van waardering. Wij hebben hiervoren enkele voorbeelden aangehaald, die aangeven welke mogelijkheden openblijven, indien omtrent deze punten geen nadere regelen worden gesteld. De in onze wetgeving voorgeschreven „toelichting” bij de actiefposten der balans ener Naamloze Vennootschap is slechts een zeer onvolkomen middel, aange-

zien deze toelichting in het gunstigste geval concrete mededelingen omvat omtrent de grondbeginselen, waarnaar de betreffende post is opgesteld, zonder dat men tot een indruk komt van de invloed, welke deze grondbeginselen op het totale beeld, dat de jaarrekening biedt, hebben gehad. In de meeste gevallen echter is de vereiste toelichting een dusdanig nietszeggend stuk, dat het evenzeer achterwege had kunnen blijven.

De wetgeving van sommige andere landen is op verschillende punten positiever. Zo vindt men bijvoorbeeld in het Duitse Wetboek van Koophandel voorschriften omtrent de waardering van voorraden, waarbij is bepaald, dat deze behoren te worden opgenomen tegen kostprijs of tegen vervangingswaarde, en wel tegen de laagste van de twee. Ook bestaat er daar te lande een voorschrift, dat schulden in vreemde valuta niet mogen worden opgenomen tegen lagere koersen dan ten tijde van de credietverlening genoteerd werden, zodat eventuele koerswinsten eerst tot uitdrukking komen na gehele of gedeeltelijke aflossing der credieten.

Onze wettelijke bepalingen op het Levensverzekeringsbedrijf daarentegen gaan veel meer in de richting als door ons wordt voorgestaan. Zij zijn veel meer gedetailleerd en bieden mogelijkheden tot vergelijking met andere gezichtspunten, zoals hieronder nader zal blijken.

Het is U allen bekend, dat de bedoelde wettelijke bepalingen aan de leiders der verzekeringsinstellingen principieel een grote mate van vrijheid laten bij de opstelling der jaarrekening, en dat deze voorschriften hun kracht vooral zoeken in gedetailleerde publicatie van de belangrijkste data van de jaarrekening. De praktijk heeft geleerd, dat die publicatieplicht, aangevuld met de adviezen van het toezicht-houdend lichaam, de Verzekeringskamer, heeft geleid tot een naar elkander toe groeien van de, oorspronkelijk zeer uiteenlopende, opvattingen, waardoor de uniformiteit in inhoud en waardering is bevorderd.

De gegevens, welke worden gepubliceerd bieden de mogelijkheid om, althans gedeeltelijk, na te gaan welke invloed, in cijfers uitgedrukt, de toegepaste waarderingsmethoden hebben gehad. Zo wordt omtrent de effecten verlangd, dat de beurswaarde op de balansdatum wordt aangegeven, zodat men nauwkeurig kan constateren, in hoeverre de toegepaste waardering van de beurskoers afwijkt. De specificatie van het bedrag der premie-reserve naar tarieven en naar de rentevoet, welke aan de berekening is ten grondslag gelegd, geeft de mogelijkheid een schatting te maken van het bedrag, dat gemoeid is met een verandering van rentebasis.

Dat de voorschriften voor het Levensverzekeringsbedrijf zoveel gedetailleerder zijn dan die in het Wetboek van Koophandel vloeit, naast misschien het toekennen door den wetgever van een groter belang voor de bescherming van het publiek aan de betekenis van het levensverzekeringswezen, naar onze mening voornamelijk voort uit de omstandigheid, dat het Wetboek van Koophandel zich op algemeen terrein beweegt, dat de betreffende afdeling geldt voor Naamloze Vennootschappen ongeacht het bedrijf dat door hen wordt uitgeoefend, terwijl de voorschriften van het levensverzekeringsbedrijf slechts bestrijken een afgerond gedeelte van de bedrijfstak van het verzekeringswezen. Juist door deze beperking was het mogelijk de materie veel vollediger te behandelen dan anders practisch mogelijk geweest ware.

Daarnaast moet grote betekenis worden toegekend aan de instelling van een lichaam, dat voor uniforme uitvoering der voorschriften waakt en dat, oorspronkelijk bedoeld als zuiver toezicht-

houdend, door de autoriteit welke het in de praktijk heeft verkregen ongetwijfeld een regelende werking op de inhoud der publicaties heeft.

Wij zijn op deze materie wat dieper ingegaan, omdat zij vele aanknopingspunten biedt voor onze verdere beschouwingen. Als de belangrijkste willen wij hier releveren:

1. Geen algemene voorschriften, doch bepalingen voor elke bedrijfstak afzonderlijk;
2. Bepalingen waarbij niet alleen de vorm, doch vóór alles de inhoud wordt vastgesteld;
3. Instelling van een orgaan dat toezicht houdt op de toepassing en de uitvoering der voorschriften.

VIII. EXTERNE UNIFORMITEIT ALS MIDDEL TOT UITWISSELING VAN GEGEVENS.

Schmalenbach zegt in zijn „Dynamische Bilanz”: Wenn es „ein Büro gäbe, das jeder Unternehmung diese Zahlen (kost- „prijzen en resultaten der concurrentie v. D.) lieferte, ohne „zugleich die empfangende Unternehmung zu zwingen, dafür „auch ihre eigenen Zahlen zu geben, so würde dieses Büro „sicherlich überlaufen”.¹⁾

Hij typeert hiermede stellig zeer juist de weetgierigheid van den ondernemer en gelijktijdig diens terughoudendheid als het over zijn eigen cijfers handelt.

Het is inderdaad niet voor bestrijding vatbaar, dat een ondernemer een, volkomen begrijpelijke en logische, belangstelling heeft voor de cijfermatige gegevens van zijn concurrenten. Deze belangstelling is te verklaren uit de werking van het economisch principe, dat elken ondernemer noopt ter bereiking ener gunstige rentabiliteit doorlopend in zijn bedrijf alle verbeteringen aan te brengen welke hij heeft kunnen bedenken, en juist kennisneming van cijfermatige details van gelijksoortige bedrijven zal in vele gevallen zijn aandacht vestigen op in het eigen bedrijf minder gunstige verhoudingen, waardoor hij wordt geprikkeld om naar verbetering te zoeken.

Het zou echter wel wat veel verlangd zijn te veronderstellen, dat de ondernemers bereid zouden zijn elkander individueel of via een centraal bureau hun individuele kosten-detaileringen te verstrekken. Dit ziet men slechts geschieden bij ondernemingen, welke niet concurrerend tegenover elkander staan, zoals b.v. bij de electriciteits- en gasbedrijven het geval is. Bij dergelijke monopolistische bedrijven, die elkander niet op dezelfde verkoopmarkt ontmoeten, ontbreekt de vrees, dat men de concurrent door mededeling van eigen gegevens in een tactisch betere positie zou kunnen brengen, waardoor men zelf schade zou kunnen lijden.

Waar deze vrees wel aanwezig is in de gedachtengang van de ondernemers, en dat is in principe daar waar de verschillende ondernemingen uit dezelfde bedrijfstak elkander op dezelfde verkoopmarkt ontmoeten, behoren de gegevens der verschillende bedrijven door een centraal bureau te worden verzameld, verwerkt en bewerkt, en worden slechts de resultaten van die voorarbeid aan publicatie prijsgegeven. Hierdoor vervalt het bezwaar, aan publicatie van individuele gegevens verbonden, practisch geheel,

¹⁾ 4. Auflage, Leipzig 1926, pag. 341.

terwijl bij doeltreffende opstelling der gegevens desondanks zeer waardevolle vergelijkingscijfers voor de individuele ondernemingen kunnen ontstaan.

Of de hierbedoelde vrees overigens in alle gevallen terecht bestaat moet overigens worden betwijfeld; wij hebben nergens in de recente literatuur aangetroffen, dat door de levensverzekeringsmaatschappijen schade is geleden door de invoering der publicatievoorschriften, welke thans reeds ruim tien jaar van kracht zijn.

De fraaiste publicaties welke wij op dit gebied hebben kunnen ontdekken, zijn die van het „Bureau of Business Research” van de „Harvard University”. Dit bureau heeft omstreeks honderd studies gepubliceerd, waarvan het grootste deel op het gebied der gedetailleerde kostenstudie, elk behandelend een bepaalde bedrijfstak; meer dan twintig bedrijfstakken werden tot dusver aan het onderzoek onderworpen.

De verzamelde gegevens worden gepubliceerd in verschillende bewerkingen. Er zijn algemene gemiddelden berekend, de spreiding van de individuele percentages wordt aangegeven, onder andere door de gemiddelden afzonderlijk te berekenen uit de hoogste aangetroffen percentages, de laagste en de daartussen liggende, waarbij de groepering dusdanig is, dat in de hoogste en in de laagste klasse steeds vallen ieder 25 % van de waarnemingen, zodat de middelklasse 50 % van de waarnemingen omvat.

Naast deze en andere groeperingen worden tenslotte in de jongste publicaties zgn. „goal-figures” gegeven, dat zijn de gunstigste aangetroffen verhoudingscijfers, welke wel in het bijzonder iedere ondernemer moeten prikkelen te trachten, ook in zijn onderneming tot deze gunstige verhoudingen te komen. Op de wenselijkheid van publicatie van dergelijke „optimale oder Best-Zahlen” wijst ook Schmalenbach ¹⁾.

Aan de hand van de aldus verkregen gegevens, welke gedeeltelijk in cijferstatistieken, gedeeltelijk in grafische voorstellingen worden gegeven, worden in een uitvoerig beredeneerd verslag conclusies getrokken.

Het spreekt wel vanzelf dat, wil een dergelijke studie voor de betrokkenen in de bedrijfstak werkelijk praktisch effect sorteren, de gegevens der verschillende ondernemingen uniform van samenstelling behoren te zijn.

Het genoemde bureau heeft de gegevens verzameld met behulp van een tot dit doel door het bureau biezonder ontworpen standaardschema van balans en winst- en verliesrekening, voorzien van aanwijzingen ter bevordering ener uniforme interpretatie.

De belangstelling voor de werkzaamheden van het bureau bij de betrokkenen is niet overmatig groot; gemiddeld kwam nog geen tien procent der verzonden formulieren ingevuld terug. Vermoedelijk is echter wel aan te nemen, dat het voornamelijk de grotere ondernemingen waren die aan de onderzoekingen hebben deelgenomen, tot welke veronderstelling ook de cijfers wel aanleiding geven, zodat vermoedelijk meer dan tien procent van de totale omzet in het onderzoek werd betrokken. ²⁾

Uit bovenstaande gegevens blijkt, dat de bereidwilligheid om vrijwillig mede te werken aan dergelijk researchwerk, althans in Amerika, niet verbijsterend groot is. Wij mogen wel aannemen dat

de belangstelling voor de verzamelde gegevens bij de individuele ondernemingen van de bedrijfstak heel wat groter zal zijn.

Het gevaar van dergelijke onvolledige studies is steeds, dat de verkregen resultaten niet voldoende een beeld geven van de werkelijke verhoudingen in de bedrijfstak, dus voor deze verhoudingen niet voldoende representatief zijn, waardoor uit den aard der zaak de betekenis der publicaties veel geringer wordt, en de betrouwbaarheid der getrokken conclusies op losse schroeven komt te staan.

Op overeenkomstig gebied zijn hier te lande verschillende publicaties geschied door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Wij gaan de algemeen bekende statistieken van voortbrenging en verbruik, welke in vele beschaafde landen door de publieke statistische bureaux worden samengesteld, stilzwijgend voorbij, omdat deze zich in het algemeen slechts bezighouden met de verzameling van gegevens op hoofdpunten — zoals hier te lande omtrent grondstoffenverbruik, brandstoffenverbruik, potentieel arbeidsvermogen der installaties, aantal arbeiders, totale productie en omzet — doch zonder daarbij in een dusdanige detaillering van de kostenopbouw te treden, dat deze gegevens dienstig zijn voor een efficiency-beoordeling door de leiders der bedrijven. Dit is dan ook niet het doel van deze arbeid.

In een studie omtrent de „Distributiekosten van Coöperatieve Verbruiksverenigingen” van de hand van Dr. O. Bakker ¹⁾, welke diep op de opbouw dezer distributiekosten ingaat en, wat bruikbaarheid ten behoeve der efficiency-beoordeling betreft, stellig is gelijk te stellen met de reeds genoemde publicaties van de Harvard University, troffen wij o.a. de navolgende uitlatingen aan:

„Hoevel het Bureau de beschikking over een groot aantal „jaarverslagen gekregen heeft, is het toch niet gelukt om de „gegevens betreffende den kostenopbouw, in deze verslagen „vermeld, in een statistisch overzicht samen te vatten. Dit „komt doordat de onderverdeelingen van de kosten, die in de „jaarverslagen zijn opgenomen, of naar verschillende „zichtspunten zijn opgesteld, of volgens een zoodanig schema, „dat geen rationeele indeeling verkregen kon worden.”

en iets verder :

„Deze bezwaren zijn niet te ondervangen zoolang „niet de coöperatieve verbruiksverenigingen in hunne jaar- „verslagen de financieele gegevens vermelden volgens een „zelfde schema, dat aan de eischen van het moderne be- „drijfswetenschappelijk inzicht voldoet.”

Ook hier treffen wij dus weer aan de uitgesproken noodzakelijkheid van externe uniformiteit voor een doeltreffende bedrijfsvergelijking.

Practisch is in Nederland de externe uniformiteit tot nu toe, althans voor een belangrijk deel, doorgevoerd in de administraties van gas- en electriciteitsbedrijven en bij coöperatieve verbruiksverenigingen, die alle een bijzondere plaats innemen in ons distributiewezen. Bij werkelijk op dezelfde verkoopmarkt concurrerend optredende ondernemingen is naar buiten van een, uit onverplichte samenwerking voortspuitende uniformeringstendenz weinig of

¹⁾ Dynamische Bilanz, t.a.p. pag. 341.

²⁾ In een der geraadpleegde publicaties berekent de samensteller, dat zijn gegevens omstreeks 35 % van de activiteit van de betrokken bedrijfstak bestrijken.

¹⁾ Maandschrift van het C. B. v. d. S. 30 Maart 1935.

niets te bespeuren. Het Centraal Bureau voor de Statistiek tracht evenwel, in samenwerking met de „Nederlandsche Studiecommissie voor Verkooporganisatie”, van de groothandelaren in enkele branches uniforme gegevens te verkrijgen over de kostenopbouw. Een eerste publicatie daaromtrent is verschenen in de reeds genoemde aflevering van het Maandschrift van het Centraal Bureau onder de titel: „Distributiekostenstatistiek van de grossierderij in wollen „garens”.

Onder leiding van the Chamber of Commerce of the United States zijn de daar te lande werkzame Trade-Associations ¹⁾ reeds sinds vele jaren bezig met, ieder voor hun eigen bedrijfstak, te komen tot ontwerpen voor uniforme boekhouding en kostprijberekening. In hare publicatie „Developing the Uniform Cost Accounting Manual” ²⁾ wordt medegedeeld, dat reeds ongeveer 125 Trade Associations handleidingen op dit gebied hebben samengesteld.

Omtrent de werkzaamheden, welke noodzakelijk zijn teneinde dergelijke handleidingen samen te stellen moet niet te licht worden gedacht. Men heeft Commissies en Sub-commissies, samengesteld uit voormannen uit de individuele ondernemingen, accountants, die aan bepaalde ondernemingen verbonden zijn en public-accountants, aan het werk gezet, men heeft regelmatig de detailconclusies in vergaderingen besproken, men heeft waar nodig een splitsing gemaakt naar de omvang der afzonderlijke bedrijven. Na de totstandkoming van de handleiding, de „Cost Accounting Manual” wordt overgegaan tot instelling van een „Cost Council” voor de bedrijfstak, teneinde in de praktijk gebleken moeilijkheden op te lossen, eventuele wijzigingen in de handleiding aan te brengen, en in het algemeen alle maatregelen te beramen en uit te voeren om te komen tot zo volledig mogelijke toepassing. Daarnaast worden somtijds „Cost Bureaux” opgericht, welker taak is de ondernemingen, die tot invoering wensen over te gaan daarbij met raad en daad bij te staan.

In hoeverre inderdaad in de betreffende bedrijfstakken van deze handleidingen gebruik wordt gemaakt, hebben wij echter niet kunnen nagaan. Dat de toepassing daarvan niet zonder slag of stoot plaatsvond, blijkt wel uit de volgende aanwijzing die genoemde instelling geeft voor de samenstelling van deze handleidingen:

„The cost manual should have a selling appeal, that is „it should present the subject of uniform cost accounting for „the particular industry in a manner that will interest and „convince the industrial executive and his comptroller or accountant of the desirability of making use of the uniform „methods.”

Ook G. A. Ware, die op het 5e Internationale Congres voor Wetenschappelijke Bedrijfsorganisatie omtrent de toestand van het uniformiteits-streven in Amerika in zijn referaat „Legal Limitations” enige mededelingen doet, blijkt niet meer omtrent de praktische resultaten van de ongetwijfeld geweldige arbeid der Trade-Associations te kunnen vermelden dan wij hierboven reeds aan de hand der gegevens van the Chamber of Commerce hadden gevonden.

Uit de omstandigheid, dat het Bureau of Business Research van de Harvard University voor de verzameling van haar, hierboven aangehaalde, gegevens meende eigen standaardschema's te moeten

samenstellen, blijkt evenmin van grote praktische betekenis van de werkzaamheid der Trade-Associations.

In Duitsland zien wij behalve publicaties welke op initiatief van ondernemersverenigingen in bepaalde bedrijfstakken zijn tot stand gekomen, een aantal studies van het „Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit” waarvan het betreffende bureau onder leiding staat van Prof. Schmalenbach.

Principieel verschilt de werkwijze van deze Duitse instelling van de arbeid der Amerikaanse Trade Associations, doordat de Duitse publicaties ingesteld zijn op het bereiken van een uniformiteit tot in de kleinste bijzonderheden zelfs van de te gebruiken formulieren en het rekeningstelsel, terwijl de Amerikaanse publicaties daarentegen in het algemeen meer algemene aanwijzingen geven omtrent de details welke bij de kostprijberekening in iedere bedrijfstak van betekenis zijn, somtijds aangevuld met een schema omtrent een wenselijk rekeningstelsel, doch slechts bij wijze van voorbeeld hier en daar modellen van formulieren aangeven.

In andere landen troffen wij, althans in de ons ten dienste staande literatuur, geen publicaties aan, die wijzen op een dergelijke algemene tendenz om te trachten tot externe uniformiteit te komen.

Uit den aard der zaak zijn in verschillende landen, ook in Nederland, voor bepaalde bedrijfstakken wel handleidingen aanwezig omtrent de meest wenselijk geachte administratie voor ondernemingen van die bedrijfstak, doch niet zodanig dat werkelijk gesproken kan worden van een tendenz tot uniformiteit als wij in Amerika en Duitsland hebben aangetroffen.

Volledigheidshalve willen wij nog wijzen op een toepassing van het beginsel der externe uniformiteit op een ander terrein dan de externe bedrijfsvergelijking.

Bij het bankgiroverkeer komen de daaraan deelnemende instellingen doorlopend in de noodzakelijkheid, van buitenaf ontvangen mededelingen onverkort en gelijkluidend aan hun cliënten door te geven. Er zijn in Nederland verschillende voorstellen geweest om tot dit doel voor alle banken uniforme formulieren te ontwerpen, welke de arbeid aan het overschrijven der mededelingen verbonden met de daaraan onvermijdelijk vastzittende foutenkansen zouden kunnen vermijden. Zonder op de oorzaken daarvan in te gaan kunnen wij hier volstaan met de vermelding van het feit, dat tot op heden in Nederland een dergelijke uniformiteit, die ongetwijfeld zeer nuttig zou kunnen zijn, niet kon worden bereikt.

In Duitsland daarentegen worden door een aantal banken voor het giroverkeer uniforme formulieren gebruikt, terwijl het „Giroverband der deutschen Sparkassen” eveneens, meer op haar eigen bedrijf ingestelde, uniforme formulieren in gebruik heeft genomen, welke mede in het gewone bankgiroverkeer worden toegelaten.

Ook op andere onderdelen van het bankwezen — wij denken b.v. aan het incassoverkeer — zou grotere uniformiteit tot rationelere arbeidsmethoden moeten kunnen leiden.

IX. EXTERNE UNIFORMITEIT ALS MIDDEL BIJ CONVENTIES EN KARTELS.

Conventies en kartels, in het algemeen ondernemers-overeenkomsten, kan men beschouwen als verschijningsvormen van „orde-

¹⁾ Werkgeversverenigingen.

²⁾ reprinted May 1928, pag. 3.

ning'', uitgaande van de producenten en tot doel hebbend, de winstmogelijkheden van de aangesloten ondernemingen te vergroten. Wij zullen niet treden in een beschouwing van de middelen welke aangewend worden om dit doel te bereiken, aangezien wij daarmee de grenzen van ons onderwerp zouden overschrijden. Desondanks zullen wij enige dezer middelen wel moeten noemen om na te gaan, in hoever daarbij de externe uniformiteit als hulpmiddel in aanmerking komt.

Uit een oogpunt van doeltreffende controle op de naleving der kartelbepalingen is vrijwel steeds uniformiteit, althans in de hoofdlijnen der administraties, wenselijk. Slechts daardoor ontstaat de mogelijkheid een voldoende vergelijking te treffen tussen de cijfers van de aangesloten ondernemingen voor den accountant, die de naleving der bepalingen heeft te controleren.

Naarmate de ondernemersovereenkomst dieper ingrijpt in de vrijheid van handelen van de aangesloten ondernemingen, neemt de behoefte aan uniformiteit toe. Dit is met name het geval daar, waar men een prijsconventie heeft die kan leiden tot sluiting van ondernemingen welke de minst rendabele verhoudingen aanwijzen.

Teneinde hier een werkelijk verantwoord besluit te kunnen nemen is kennis van de kostprijs in al zijn geledingen van alle aangesloten ondernemingen op zodanige wijze, dat de overeenkomstige factoren onderling vergelijkbaar zijn, een gebiedende eis. En deze is slechts te verwezenlijken bij een algeheel doorgevoerde uniformiteit. Het komt ons voor, dat een nadere motivering van deze mening, na hetgeen in voorgaande hoofdstukken is opgemerkt, achterwege kan blijven.

X. EXTERNE UNIFORMITEIT ALS MIDDEL BIJ PUBLIEK-RECHTELIJKE ORDENING.

Persoonlijk zien wij als doelstelling van een eventuele publiekrechtelijke ordening van de samenleving het bevorderen van de meest doelmatige verdeling van de aanwezige productieve krachten op dusdanige wijze, dat de productie zo nauw mogelijk de consumptieve behoeften volgt. Of de verwezenlijking van dit doel behoort te geschieden door het verbindend verklaren van ondernemersovereenkomsten, door instelling van een planmatige huishouding dan wel door corporatieve opbouw der maatschappij kan hier onbesproken blijven.

Met opzet hebben wij gesproken van „publiekrechtelijke” ordening om te laten uitkomen, dat hierbij geen sprake meer is van een geheel vrijwillige aaneensluiting, zoals bij conventies en kartels, die hoogstens tegen outsiders economische dwangmaatregelen kunnen nemen, doch integendeel van een verplichte aaneensluiting, waarbij de overheid haar gehele apparaat aan dwangmiddelen inzet tegen degenen, die aan de aaneensluiting zouden willen trachten te ontkomen.

Nog zouden wij willen opmerken, dat wij hier onder Overheid niet slechts de Regering in engere zin begrijpen, doch mede alle door haar gecreëerde of gesanctioneerde organen, welke met de leiding en uitvoering der orderingsmaatregelen zijn belast.

Welke weg men ook kiest om tot de ordening te geraken, één ding staat vast: de Overheid neemt een geweldige verantwoordelijkheid op zich ten aanzien van de volkshuishouding, niet alleen met betrekking tot de hoeveelheid goederen, welke ter beschikking komt, maar nog veel meer ten aanzien van de prijzen, waartegen

die hoeveelheid aan de consumenten zal worden geleverd. Wij merken hierbij op, dat in de geordende samenleving de relatie tussen aangeboden hoeveelheden en prijzen veel minder innig zal kunnen zijn dan in de op het vrije ruilverkeer gebaseerde maatschappij het geval is, zodat er inderdaad plaats is voor onderscheiding in verantwoordelijkheid voor hoeveelheden en voor prijzen.

Juist ten aanzien der prijzen is de verantwoordelijkheid der Overheid zo groot, omdat de doelstelling der publiekrechtelijke ordening, een redelijke voorziening in de behoeften der Volkshuishouding, redelijke prijzen veronderstelt, terwijl de verplichte aaneensluiting in het vrije ruilverkeer aanwezige normale prijscorrectie door de concurrentie der ondernemingen onderling in zeer belangrijke mate opheft.

Wij zien hiermede herleven het oude vraagstuk van het „justum pretium”, doch nu niet meer, als voorheen, in de vorm ener theoretische gewetenskwestie voor den individuen ondernemer, doch thans als praktisch, om afdoende oplossing vragend, probleem ener zich reorganiserende samenleving.

In laatste instantie komt het bedoelde vraagstuk neer op een zo juist mogelijke, en voor alle, tot een zelfde bedrijfstak behorende, ondernemingen uniforme, kostprijsbepaling. Slechts door vaststelling der werkelijke kosten, en bestudering der oorzaken van de onderlinge afwijkingen der kosten in de bedrijven, factor voor factor, zal het mogelijk zijn te zoeken naar hetgeen als redelijke norm mag worden aangemerkt. De ervaring, welke wordt opgedaan met de huidige crisiswetgeving, waarbij somtijds normen worden toegepast waarvan men zich moet afvragen hoe deze tot „norm” konden worden gepromoveerd, leidt tot grote voorzichtigheid. Ze leidt ons in het bijzonder tot de conclusie, dat alleen algehele uniformiteit in de kostprijsbepaling de noodzakelijke gegevens zal kunnen verschaffen.

De problemen die daarbij zullen ontstaan zijn vele. Wij zullen ter illustratie van onze opvatting enkele der naar onze mening belangrijkste te regelen punten vermelden:

1. Omschrijving van de begrippen grondstoffen en hulpstoffen en van de plaats in het bedrijf, tot welke de kostprijs daarvan zal worden bepaald;
2. Vaststelling van de wijze, waarop het verbruik dezer artikelen zal worden gemeten;
3. Vaststelling van hetgeen van de loonuitgaven als directe, wat als indirecte lonen zal worden beschouwd;
4. In bedrijven met gevarieerde productie, op welke wijze de omslag der indirecte en algemene kosten zal dienen plaats te vinden;
5. Een beslissing ten aanzien van de vraag, of renten over het in de productie geïnvesteerde kapitaal in de kostprijs zullen worden opgenomen, en zo ja, vaststelling van dat geïnvesteerde kapitaal en van de aan te wenden rentevoet;
6. Beantwoording van de vraag, welke risico's bij de productie nog voor rekening van de producent blijven en dus een beloning behoren te vinden in de verkregen prijzen, en welke risico's als gevolg van de ordening zijn weggevallen, zodat vergoeding daarvoor achterwege kan en derhalve ook behoort te blijven.

Wanneer men zich van deze, als voorbeeld bedoelde en derhalve allerminst op volledigheid aanspraak makende, opsomming rekenschap geeft, moet men wel met ons tot de conclusie komen dat,

zelfs zo mogelijk nog meer dan in de hiervoor behandelde gevallen, bij publiekrechtelijke ordening een afzonderlijke beschouwing van de verschillende bedrijfstakken een gebiedende eis is.

Splitsing naar de grootte der bedrijven in groot- middel- en kleinbedrijf lijkt ons evenzeer wenselijk, en wel om tweeërlei redenen. In de eerste plaats is in het algemeen de betekenis der grootbedrijven in het kader van de te nemen maatregelen uit den aard der zaak het grootst; zij zullen in het algemeen de grootste invloed hebben op de verzorging der volkshuishouding. En in de tweede plaats zullen de grote ondernemingen de lasten verbonden aan de vereiste administratieve maatregelen zoveel beter kunnen dragen, aangezien zij reeds, wij zouden haast zeggen van nature, met een omvangrijke administratie zijn belast. In de kleinere bedrijven met hun eenvoudiger structuur zal, in het algemeen gesproken, met minder verstrekende administratieve maatregelen kunnen worden volstaan.

Teneinde een uniforme uitvoering der te nemen maatregelen te bevorderen zullen toezichthoudende organen in het leven moeten worden geroepen. Steeds weer blijkt, dat zelfs de meest minutieus ontworpen voorschriften niet in alle opzichten dusdanig kunnen worden samengesteld, dat op grond daarvan een algeheel uniforme toepassing mag worden verwacht. In de noodzakelijke behoefte aan aanvulling, eventueel slechts op ondergeschikte punten, der voorschriften kunnen deze toezichthoudende organen mede voorzien. De techniek der bedrijven en als gevolg daarvan ook de kostenbepaling is een dusdanig levende materie, dat met wijzigingen in de voorschriften, teneinde deze steeds in nauw verband met de behoeften te houden, terdege behoort te worden gerekend.

XI. DE EXTERNE UNIFORMITEIT EN DE CONTROLLERENDE ACCOUNTANT.

Nadat wij in het voorgaande in het kort doelstelling en middelen der externe uniformiteit hebben behandeld, is er, in het kader van de bijeenkomst, waarvoor deze inleiding is geschreven, stellig aanleiding na te gaan, in hoeverre de arbeid van de controlerende accountant bij het uniformiteitsstreven is betrokken.

Wij mogen in deze kring bekend veronderstellen, dat de controlerende accountant, dat is dus de accountant, die geroepen wordt om na volbrachte werkzaamheden zo mogelijk de verantwoordingsstukken ener onderneming van zijn handtekening te voorzien, indien hij zijn taak juist opvat, zich niet zal beperken tot het verrichten van de noodzakelijke controle-werkzaamheden, doch dat deze zich mede met de organisatie en de inrichting der administratie zal dienen in te laten, zowel om te bereiken, dat als gevolg ener doeltreffende administratie de daarmee gepaard gaande kosten tot het noodzakelijke minimum worden gebracht, als omdat een doeltreffende controle een behoorlijk ingerichte administratie vereist.

Daarnaast is voor de controlerende accountant een zeer belangrijk vraagstuk, in welke mate van uitgebreidheid de verantwoordingsstukken dienen te worden opgesteld. Vooral bij de publieke onderneming kan men zeer vaak constateren, dat er bij de leiders een tendenz aanwezig is, door comprimering der cijfers zo min mogelijk details te verschaffen, terwijl het publiek, bij monde van de financiële pers of van een enkele aandeelhouder, die daartoe de stoute schoenen heeft aangetrokken, om meer, uitgebreider of vol-

lediger cijfermateriaal vraagt. Voor den controlerenden accountant komt dit vraagstuk voornamelijk neer op het zich afvragen, of de voorgestelde vorm der verantwoording geacht mag worden een juist beeld te geven van de toestand van de onderneming of van de behaalde resultaten, of met andere woorden, of de gegeven voorstelling niet misleidend zou kunnen werken.

Hiervan uitgaande is het duidelijk, dat voor de accountants een belangrijke taak is weggelegd bij het ontwerpen der noodzakelijke schema's en de toelichtingen daarop. Wij lezen ook zowel in de Amerikaanse als in de Duitse literatuur, dat de bedoelde stukken steeds door accountants, in overleg met de betrokkenen uit de betreffende bedrijfstak, werden samengesteld.

De controlerende accountant vindt in de schema's en de toelichtingen, wanneer deze ook een motivering inhouden, wat van in details afdalende voorschriften mag worden verwacht, een zeer belangrijke steun bij zijn inrichtingsarbeid. Hoe ver die steun kan gaan hangt wel voornamelijk af van de omvang van hetgeen omtrent de uniformiteit dwingend is voorgeschreven. Om een voorbeeld te noemen hebben de voorschriften voor de levensverzekeringsondernemingen omtrent de inrichting der balans den accountant ontheven van het overwegen van de vraag, of hij een jaarbalans, waarop alle beleggingen in één bedrag zonder enige specificatie zijn opgenomen, kan tekenen: hij zal dit moeten weigeren, omdat een dergelijke publicatie in strijd zou zijn met de wet. Hier is de steun, zo die al nodig mocht zijn, een zeer krachtige. Omtrent de inrichting der administratie zelve is daarentegen — dit is ook volkomen logisch in verband met het doel dezer voorschriften — in het geheel niets bepaald, zodat hier hoogstens steun wordt gevonden voor het antwoord op de vraag, welke gegevens minimaal dienen te worden verkregen, doch niet omtrent de wijze, waarop men tot kennis van die gegevens zou kunnen komen.

Wanneer nu voor deze bedrijfstak een uniforme boekhouding zou zijn ontworpen zou deze op die vraag een antwoord geven en daardoor voor den accountant bij zijn streven naar een doeltreffende administratie een steun bieden, die ongetwijfeld niet te laag moet worden aangeslagen, doch desondanks niet steeds voldoende zal zijn, om het gewenste te bereiken. Gesteld echter, dat ook die uniforme boekhouding deel van de voorschriften zou uitmaken: dat in dat geval daardoor een zeer krachtige steun zou ontstaan behoeft wel geen betoog.

Wij zijn echter van mening, dat zelfs bij de meest uitvoerige en uitgebreide voorschriften nimmer de controlerende accountant zal en kan worden ontheven van de taak, de organisatie zelve der administratie in de door hem gecontroleerde ondernemingen nauwlettend te bewaken, zowel om de meest doeltreffende uitvoering te bevorderen, als ook om de interne controle te verzorgen. Want voorschriften kunnen wel aangeven *wat* zal dienen te geschieden, doch nimmer in details *hoe* de uitvoering moet geschieden. Tenslotte kan men niet, zonder totale opheffing van de bedrijfsvrijheid, zonder de ondernemer geheel en al tot ondergeschikte uitvoerder te maken, de innerlijke sfeer der individuele ondernemingen aan elkander gelijkmaken, zo dit al überhaupt mogelijk is.

Ook de controlerende taak in engere zin wordt beïnvloed door invoering van uniformiteit. De vraag of een bepaalde boeking als juist kan worden beschouwd zal in vele gevallen haar beantwoording vinden in de voorschriften; ook hier is de mate van de geboden steun bij de beoordeling afhankelijk van de uitgebreidheid der dwingende voorschriften, omdat de keuze der als juist te be-

schouwen boekingsmogelijkheden door dwingende voorschriften noodzakelijk moet worden beperkt.

Wanneer men, zoals wij, controle definieert als het toetsen van het waargenomene aan een zekere norm, zal men tot de conclusie moeten komen, dat door concretisering der normen, zoals die in uniforme voorschriften plaats vindt, de taak van den accountant verlicht wordt en zijn verantwoordelijkheid meer wordt bepaald.

Als gevolg van de uitvoering van met publicatie gepaard gaande externe uniformiteitsmaatregelen verkrijgen de controlerende accountants de beschikking over een zeer belangrijk cijfermateriaal van de bedrijfstak, vooral ten aanzien van de kostenopbouw. Hier van kan gebruik worden gemaakt bij de controlearbeid, door de in de gecontroleerde onderneming gevonden grootheden te vergelijken met de overeenkomstige grootheden uit andere ondernemingen of groepen van ondernemingen, niet alleen ter beoordeling van de bedrijfszuinigheid, doch ook om mogelijk aanwezige fraudes op het spoor te komen. De betekenis van de gefundeerde bedrijfsvergelijking voor de fraude-contrôle lijkt ons zeer belangrijk.

Dit overdenkende dient toch gewaarschuwd te worden tegen mogelijke misvatting. Men zou misschien tot een zo grote belangrĳheid van de controlerende betekenis der bedrijfsvergelijking kunnen besluiten dat men zou menen, dat de arbeid van de controlerende accountant ten aanzien van de bedrijfskosten nu ook kan worden beperkt tot deze vergelijking. Dit nu zou ons een totaal verkeerde opvatting lijken. Wij zijn van mening dat de detailcontrole nimmer geheel kan worden achterwege gelaten, doch dat de bedrijfsvergelijking als aanvullend controlemiddel moet worden beschouwd. Maar dan ook als een zodanig belangrijke aanvulling dat in bepaalde omstandigheden daardoor ongetwijfeld bekortingen in de detailcontrole zullen kunnen worden aangebracht. Als enig controlemiddel achten wij dit middel echter absoluut ondeugdelijk.

Voor de niet deskundige kan dit met een voorbeeld op een ander terrein vermoedelijk op eenvoudige wijze duidelijk worden gemaakt. Gesteld dat in een bepaalde bedrijfstak blijkt, dat de post „Debiteuren” in de balans ongeveer twee maanden omzet groot is, dan zal men uit het feit, dat in één der individuele ondernemingen eveneens deze verhouding aanwezig is, stellig niet willen afleiden, dat dus en derhalve de vorderingen alle volwaardig zijn en dat er generlei fraude daarmee heeft plaatsgevonden. Het zal voor een ieder duidelijk zijn, dat ondanks de bedoelde overeenstemming, een nauwkeurig onderzoek noodzakelijk is om het bestaan en de volwaardigheid der vorderingen vast te stellen. En mutatis mutandis geldt dit voor alle toepassing van standaarden of normen voor controle-doeleinden.

In voorgaande hoofdstukken hebben wij gesteld, dat behoorlijke naleving van uniformiteitsvoorschriften de instelling van een toezichthoudend orgaan vereist. Hier kan de vraag rijzen, of dit toezicht niet door de controlerende accountants mede kan worden uitgeoefend, of omgekeerd de arbeid van deze laatsten tevens door het toezichthoudend orgaan kan worden verricht. Het samenvallen van beide functies zou, althans op het eerste gezicht, rationeel kunnen worden geacht.

Het uitoefenen van het toezicht op de naleving der voorschriften door de individuele controlerende accountants zou de uniformiteit stellig niet bevorderen. Volkomen te goeder trouw kunnen verschillende personen hetzelfde voorschrift verschillend interpreteren, ieder voor zich veronderstellende, dat hij de enige juiste interpretatie

volgt. Wij behoeven slechts te herinneren aan de velerlei strijdpunten op civiel- en fiscaalrechtelijk gebied, welke uit verschillende interpretatie van eenzelfde voorschrift zijn geboren, om ons van een nader bewijs van het gestelde ontslagen te kunnen achten. Slechts door instelling van een centrale instantie kan de gewenste uniformiteit worden verkregen.

Enigszins overdreven zou men kunnen zeggen, dat bij de toepassing der voorschriften het er minder op aankomt, *hoe* ze worden geïnterpreteerd, mits ze vooral maar *uniform* worden toegepast.

Men ziet inderdaad in de praktijk bij verschillende grote concerns, dat men zich ter verzekering van een uniforme toepassing der voorschriften bedient van de hulp van reizende accountants, terwijl men daarnaast in elk land controlerende accountants heeft.

Het omgekeerde is eerder mogelijk, n.l. dat het toezichthoudend orgaan de functie van den controlerenden accountant overneemt. Ten aanzien van de verzorging van het uniformiteitsstreven is hier tegen geen bezwaar te maken. Men komt deze samenvoeging ook praktisch wel tegen bij kartels, waar de kartel-accountant tevens belast is met de accountantscontrole bij een of enkele der leden van het kartel.

Desondanks komt het ons voor, dat deze vermenging van functies weinig aanbeveling verdient. Het is nu eenmaal een psychologisch feit, dat men in het maatschappelijk verkeer in de toezichthoudende functie als hierbovenbedoeld prefereert te ontmoeten personen, die niet reeds uit anderen hoofde met een der onder hetzelfde toezicht vallende ondernemingen in nauwere betrekking staan. Met dergelijke psychologische gevoeligheden behoort uit den aard der zaak rekening gehouden te worden.

Een samenwerking tussen het toezichthoudend orgaan en de controlerende accountant, welke op het door beiden bestreken terrein kan worden geschapen, is uitermate wenselijk om nodeloze duplicering van arbeid te voorkomen. Deze samenwerking zal in het algemeen tot een dusdanige werkverdeling leiden, dat de controlerende accountant zijn volle arbeid blijft verrichten en dat het toezichthoudend orgaan zich bepaalt tot kennisneming van de opmerkingen, welke op het gezamenlijke gebied door den controlerenden accountant zijn gemaakt en tot een dusdanige aanvullende controle als voor zijn specifieke taak noodzakelijk wordt geacht.

Samenvoeging van de functies van kartelaccountant en van het toezichthoudend orgaan daarentegen moet zeer wel mogelijk worden geacht. Beide functies bestrijken de gehele bedrijfstak — de kartelaccountant misschien niet voor honderd procent — en beide hebben tot specifieke taak, de naleving van bepaalde voorschriften, die zeer nauw met elkander in verband staan, te constateren.

XII. SLOTWOORD.

Wij zijn hiermede gekomen aan het eind van de behandeling van ons onderwerp. Zeer stellig is dit met de enkele opmerkingen, welke wij ter zake hebben gemaakt, niet uitgeput; het biedt zovele mogelijkheden tot beschouwing omtrent de onderdelen daarvan, dat bij voortgezette bestudering ongetwijfeld een schriftuur te leveren zou zijn van een omvang, die verscheidene malen groter is dan dat hetwelk voor U ligt. Het doel, waarvoor deze verhandeling geschreven werd noopte ons echter tot beperking. Het zou ons een grote voldoening zijn, indien wij er in geslaagd zouden zijn met de

gemaakte aantekeningen de belangstelling voor dit onderwerp in Nederland een nieuwe prikkel te hebben gegeven.

De conclusies, waartoe wij zijn gekomen, hebben wij in een twaalfstal stellingen, welke hierachter zijn opgenomen, neergelegd. Wij vertrouwen, daarmee de debatten een bruikbare basis te hebben verschaft.

Ten slotte willen wij niet eindigen zonder degenen, die zo vriendelijk waren ons bij de bestudering van ons onderwerp met raad en daad ter zijde te staan, onze grote erkentelijkheid voor de daarvoor geboden steun te betuigen.

STELLINGEN.

1. In het bedrijfsleven zijn te onderscheiden de behoeften aan interne en externe eenvormigheid. De hoofdinhoud van het referaat is de externe eenvormigheid.
2. Als doelstelling van externe uniformiteit kan men zien:
 - a. bescherming van crediteuren en aandeelhouders;
 - b. de mogelijkheid om tot uitwisseling van gegevens te komen ter bereiking van de hoogst mogelijke graad van efficiency binnen de bedrijfstak;
 - c. het verschaffen van gegevens aan de leiding bij het tot stand komen en het handhaven van conventies en kartels;
 - d. het verschaffen van gegevens aan de regelende instanties in een meer geordende samenleving.
3. De uniformiteit is derhalve nimmer doel, doch steeds middel.
4. Voor het sub 2a gestelde doel valt de nadruk op eenvormigheid van balansen.
5. De sub 2b genoemde doelstelling betreedt het terrein van kosten- en winstbepaling en maakt het noodzakelijk, uniforme kostprijsmethoden te gebruiken.
6. De behoefte aan gegevens van conventies, kartels en van de meer geordende samenleving wordt bepaald door de mate en de wijze van samenwerking resp. ordening; zij ligt in elk geval voornamelijk op het terrein van de kosten- en winstbepaling.
7. Uniformiteit, uitsluitend als eenvormigheid, is van geen betekenis, indien niet de inhoud der te vergelijken gegevens homogeen is.
8. Alleen dwingende voorschriften kunnen deze uniformiteit naar vorm en inhoud verwezenlijken.
9. Deze voorschriften moeten niet beperkt blijven tot ondernemingen met bepaalde rechtsvormen, doch behoren alle ondernemingen ongeacht hunne rechtsvormen te omvatten.
10. De voorschriften moeten per bedrijfstak worden gegeven en niet voor alle bedrijfstakken gezamenlijk, wil men een voldoende aansluiting tussen bedrijf en voorschriften bewerkstelligen.

11. Onderscheiding binnen elke bedrijfstak naar de omvang der ondernemingen is wenselijk.
12. Invoering van bedoelde voorschriften maakt instelling van regelende en toezichthoudende organen dwingend noodzakelijk.

LITERATUURLIJST.

- E. Léautey & Guilbault, La science des Comptes, 38e druk.
 Karl Beck, Selbstkostenrechnung in Papierfabriken.
 Karl Beck, Ein Normalkontenplan für die gesamte Papierindustrie
 E. Schmalenbach, Dynamische Bilanz, 4e druk.
 E. Schmalenbach, Der Kontenrahmen.
 M. H. Binger, Administratie en kostprijsberekening voor boekdrukkerijen.
 Ch. Harrison, Cost Accounting to aid Production.
 Ir. J. C. Boot, Uniform Systeem van boekhouding voor suikerfabrieken op Java.
 Referaten en verslag van het 5e Internationaal Congres voor Wetenschappelijke bedrijfsorganisatie, Amsterdam 1932.
 Uniform Cost Accounting in Trade Associations, drie deeltjes, uitgave Chamber of Commerce of the U.S.
 Developing the Uniform Cost Accounting Manual, uitgave Chamber of Commerce of the U. S.
 Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit, Veröffentlichungen, Einheitsbuchführung:
 1. (R.K.W. No. 9) Mittlere Maschinenfabriken.
 2. (R.K.W. No. 14) Braunkohlenbergbau.
 3. (R.K.W. No. 33) Mittlere Eisengiesereien.
 4. (R.K.W. No. 34) Webereien.
 Richtlinien für eine Betriebsbuchhaltung in Papierfabriken, Veröffentlichungen der Studienkommission für das Rechnungswesen in der Papierindustrie, II & III Teil.
 Publications of the Graduate School of Business Administration, George F. Baker Foundation, Harvard University:
 Bulletin 84 Expenses & Profits in the Chain Grocery Business in 1929.
 Bulletin 86 Operating Results of Shoe chains in 1929.
 „ 87 Operating Results of Drug chains in 1929.
 „ 95 Expenses & Profits of Variety chains in 1933.
 „ 96 Operating Results of Department and Specialty Stores in 1934.

TIJDSCHRIFTARTIKELEN.

- Prof. J. G. Ch. Volmer, Normaalboekhoudingen (Maandblad voor het Boekhouden, September 1921).
 R. Fischer, Normalisierung der kaufmännischen Buchführung (Archiv für das Revisions- & Treuhandwesen, Mei 1927).
 Karl Beck, Verrechnungspreise in der Papierindustrie (Betriebswirtschaftliche Rundschau, Maart 1927).
 A. B. Gunnerson, Outlook for Uniform Accounting under the National Industrial Recovery Act. (N.A.C.A. Bulletin I, August 1933).

Hij zal deze inleiding gaarne mondeling nader toelichten. Ik geef hem daartoe het woord.

Mondelinge inleiding van den heer F. F. VAN DOORNE:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte aanwezigen,

Aanvankelijk heb ik gearzeld, voor U een onderwerp in te leiden, dat — zooals het Bestuur van het Instituut gaarne wenschte — min of meer verband zou houden met den tegenwoordig wel zeer in het brandpunt der publieke belangstelling staanden ordeningsstrijd. Die vrees sproot, zooals U misschien duidelijk zal zijn, voort uit de mogelijkheid, dat de debatten een ietwat te sterken politieke inslag zouden kunnen krijgen, een omstandigheid, waartegen de Voorzitter reeds hedenochtend een waarschuwend woord meende te moeten doen hooren. Het is uit den aard der zaak in de middagvergadering van den Accountantsdag nog minder dan in de ochtendzitting gewenscht, dat er een politieke inslag in de debatten komt, omdat het nu eenmaal een langdurige traditie is, dat in de middagvergadering een vakonderwerp door een vakgenoot wordt besproken. Bij nadere overweging heb ik echter ingezien, dat mijn vrees toch feitelijk ten onrechte bestond.

Wie nauwkeurig kennis neemt van de evolutie, die de denkbeelden in de laatste jaren van economische ellende, die wij allen hebben doorleefd, hebben ondergaan, moet wel tot de conclusie zijn gekomen, dat er toch niet zoo heel veel voorstanders meer kunnen zijn van de consequente doorvoering van het beginsel, dat in de economische literatuur bekend staat als het „laissez faire”. Wel verschilt men principieel, tot zelfs zeer principieel over de mate en de wijze van die min of meer gewenschte ordening, doch hierover zullen wij, naar ik vertrouw, niet behoeven te spreken bij de behandeling van dit onderwerp, dat als vak-onderwerp is bedoeld.

In mijn referaat heb ik onderscheiden tusschen interne en externe uniformiteit en daarbij opgemerkt, dat de interne uniformiteit, zoo zij al ooit een probleem moge zijn geweest, thans toch in elk geval als een opgelost probleem mag worden beschouwd. Het vraagstuk der interne uniformiteit is opgelost in de ondernemingen, welke structuur aanleiding gaf tot het ontstaan er van, dus in ondernemingen, waarin gelijksoortige bedrijven naast elkaar voorkomen. Het is in die ondernemingen opgelost onder den invloed van het rationaliteitsstreven van de leiders der bedrijven. Men heeft daar het belang ingezien van de z.g. bedrijfsvergelijking en toen men het belang daarvan eenmaal had ingezien, heeft men de middelen gevonden om het doel, dat men zich had gesteld, te bereiken. Om deze reden, Mijnheer de Voorzitter, is de interne uniformiteit in mijn referaat slechts volledigheidshalve genoemd. Het hoofdonderwerp er van is hetgeen ik de externe uniformiteit heb genoemd en het is dan ook daartoe, dat ik mij verder gaarne zal bepalen.

Omtrent de externe uniformiteit kan men een tweetal vragen stellen. U kunt straks natuurlijk nog veel meer vragen stellen, maar ik heb nu het oog op twee principieele vragen, die ik gaarne zou willen stellen en waarop ik ook het antwoord zal geven.

De eerste vraag is: heeft het streven naar externe uniformiteit wel beteekenis? Immers, wanneer die vraag ontkennend zou moeten worden beantwoord, zou ik beter kunnen gaan zitten en den Voorzitter verzoeken, de vergadering te sluiten. Dan zou er geen onderwerp meer zijn om over te discussieeren. Deze vraag is dus van zeer principieele beteekenis. Ik ben tot de conclusie gekomen,

dat de externe uniformiteit wel degelijk beteekenis heeft en vind daarin de vrijheid, tot de tweede vraag te komen: is de externe uniformiteit, die ik althans gewenscht acht, ook practisch te verwezenlijken?

De eerste vraag heeft niet alleen de beteekenis, die ik zooeven heb geschetst, maar is ook om een andere reden interessant, nl. omdat het mij bekend is, dat er in onze kringen — en zeker niet bij de minsten onder ons — getwijfeld wordt aan de beteekenis der externe uniformiteit. Daarom acht ik het ook van veel belang, daarover een en ander te zeggen. In de eerste plaats, mijne heeren, wil ik dan probeeren, een misverstand, dat bij U aanwezig zou kunnen zijn, op te helderen of, voor zoover het misschien nog zou kunnen ontstaan, te voorkomen. Men verdenkt ons, voorstanders van de externe uniformiteit, nog al te vaak van het snoode plan om met behulp van de kostprijzen en kostprijsfactoren, die wij zoo gaarne uniform willen berekenen, de meest dwaze vergelijkingen uitte halen, zoo iets als na te gaan, hoeveel arbeid er zit in een ton steenkolen en die dan te vergelijken met de hoeveelheid arbeid in een pond biefstuk of een ander artikel. Niets is minder waar, Mijnheer de Voorzitter. De bedoeling van de uniforme berekening der verschillende gegevens, waarop wij aanstonds wat nader zullen ingaan — of een van de doelstellingen daarvan — is ongetwijfeld om, blijvend binnen denzelfden bedrijfstak, te trachten, door vergelijking van de verschillende — thans dus overeenstemmende vergelijkbare factoren — te komen tot een bevordering van de efficiency voor den geheelen bedrijfstak, en allermindst om de soort van vergelijkingen te maken als die, welke ik zooeven heb gekwalificeerd. Er is in 1932 in Amsterdam een congres gehouden, nl. het vijfde internationaal congres voor wetenschappelijke bedrijfsorganisatie, een erg lange en weinig efficiënte naam. Het moge misschien wat vreemd klinken, maar de inleider van de discussies over een onderwerp, dat min of meer met het mijne verband hield, heeft daar moeten wijzen op de naar zijn meening weinig wenschelijke vergelijkingen van kostprijzen en kostprijsonderdeelen van bedrijven van den meest uiteenloopenden aard, en zulks naar aanleiding van de omstandigheid, dat meerdere referaten, die op dit wetenschappelijke congres waren uitgebracht, bewezen, dat de schrijvers daarvan zich van die vergelijkingen erg veel voorstelden.

In de door mij geraadpleegde literatuur komt als motief voor de externe uniformiteit wel zeer sterk naar voren de mogelijkheid om binnen den bedrijfstak tot een collectieve oplossing van het probleem in zake de inrichting der administratie te komen. Men onderstelt dan, dat er voor elken bedrijfstak een bepaalde methode of vorm van administratie te vinden moet zijn, die precies datgene geeft, waaraan de bedrijfstak behoefte heeft en die als meest geschikte voor dien bedrijfstak moet worden beschouwd. Zoo komt men er van zelf toe, die methode te gaan zoeken, en daarvoor zou dan elke andere moeten wijken. Wanneer men die ééne, beste methode, die in de Amerikaansche literatuur wordt aangeduid als „the one best way”, voor gezamenlijke rekening gaat opsporen, dan is dat zeer efficiënt voor den geheelen bedrijfstak. Anders zou elke onderneming zich daarvoor zelf veel moeite en kosten moeten getroosten. Men lost dat probleem dus gezamenlijk op. Men vindt dit denkbeeld ook vrij sterk verdedigd in de Duitsche literatuur.

Nu geloof ik persoonlijk niet zoo erg in die „one best way”. Het komt mij voor, dat de organisatie der individuele ondernemingen te veel onderlinge afwijkingen vertoont dan dat een uniform schema — en nog liefst tot in finesses uitgewerkt, zooals in sommige wer-

ken der Duitsche literatuur geschiedt, waar men kaarten en linia-turen nauwkeurig aangeeft — mogelijk zou zijn. Ik kan mij niet voorstellen, dat er een dergelijk uniform schema zou kunnen be-staan, Mijnheer de Voorzitter, waarop elke onderneming, behoo-rend tot den bedrijfstak, zou aanvliegen, zeggend: daar hebben wij nu het schema, waarnaar wij al zoo lang hebben gezocht, dat is prachtig; wat zijn we blij, we gaan dat direct toepassen. Misschien zie ik het verkeerd, maar ik zie geen kans, mij op te schroeven tot het enthousiasme van de „one best way”-ers. Om die reden ben ik in mijn referaat ook niet uitgegaan van de mogelijkheid om „the one best way” te ontdekken, maar ik heb gezocht naar datgene waaraan het bedrijf zelf ten aanzien van de externe uniformiteit waarde kan hechten. Ik heb dit kort geformuleerd in stelling 2, die ik op mijn referaat laat volgen. Ik heb daar gezegd:

- „Als doelstelling van externe uniformiteit kan men zien:
- „a. bescherming van crediteuren en aandeelhouders;
 - „b. de mogelijkheid, tot uitwisseling van gegevens te komen
 - „ ter bereiking van de hoogst mogelijke graad van effi-ciency binnen de bedrijfstak:”
 - „ (de optimale graad van efficiency dus)
 - „c. het verschaffen van gegevens aan de leiding bij het tot
 - „ stand komen en het handhaven van conventies en kar-tels;
 - „d. het verschaffen van gegevens aan de regelende instan-ties in een meer geordende samenleving.”

Met dit laatste voldoe ik aan het verzoek van het Bestuur om ook over de ordening te spreken.

In direct verband met stelling 2 moet U de daaropvolgende stel-ling 3 beschouwen, waarin wordt gezegd, dat de uniformiteit nim-mer doel is, doch een middel om een ander, dus grooter, doel te bereiken. In de opsomming der doelstellingen, zooals die in de tweede stelling is gegeven en zooals ik ze zooeven heb voorgelezen, zal de opmerkelijke toehoorder een zekeren climax hebben bespeurd. Is het doel in het eerste punt genoemd, de bescherming van credi-teuren en aandeelhouders, nog een hulpmiddel tot „Bilanzwahrheit und Bilanzklarheit” — om eens een bekende term te gebruiken — dus van zuiver beeldenden aard, in de volgende punten wordt het doel grooter, meer omvattend. Het begint een scheppende, con-structieve functie te krijgen, vooral, zooals straks zal blijken, bij de behandeling van de mogelijkheden, die de externe uniformiteit biedt voor de geordende samenleving.

Het heeft eigenlijk weinig zin, dat ik inga op deze verschillende door mij gereleveerde doelstellingen. Ik heb dat in mijn referaat gedaan en heb daaraan weinig toe te voegen. Mogelijke leemten, die zich daarin mochten bevinden, zullen bij de debatten wel wor-den gesignaleerd en dan zal ik gelegenheid krijgen om die naar vermogen aan te vullen.

Wel wil ik nog een en ander zeggen naar aanleiding van stel-ling 7. De voorgaande stellingen sla ik niet over, omdat ik ze niet van belang acht, maar omdat zij een uitwerking geven van stelling 2. In stelling 7 heb ik opgemerkt, dat:

- „de uniformiteit, uitsluitend als eenvormigheid (is) van
- „geen beteekenis (is), indien niet de inhoud der te verge-„lijken gegevens homogeen is.”

Om U een voorbeeld te noemen: Wanneer men voor een bepaal-den bedrijfstak een balansschema wil voorschrijven, dan is het

allerm minst voldoende, wil men de uniformiteit naar den inhoud be-reiken, alleen de posten aan te duiden, die op de balans behooren voor te komen. Dat vindt U misschien zeer logisch, maar het wordt toch sterk gedemonstreerd in het verslag der Verzekeringskamer over 1933, waarin men liefst 4 pagina's noodig heeft om aanwij-zingen te geven betreffende de invulling der staten. Deze aanwij-zingen gaan, zooals U begrijpen zult, grootendeels in de richting van de bevordering eener uniforme invulling der staten. Het is eigenaardig, dat daarvoor in 1933 nog 4 pagina's noodig waren, wanneer U bedenkt, dat het betrokken Koninklijk Besluit toen reeds 8 jaar oud was, zoodat de noodige ervaring kon zijn ver-kregen.

Over het levensverzekeringsbedrijf is nog wel iets meer te ver-tellen. Het is daarom zoo interessant voor mijn doel, omdat het in Nederland het eenige bedrijf is, waarvoor min of meer uitvoerige uniforme bepalingen bestaan. Er is omstreeks 1916 of 1917 een wetsvoorstel ingediend om het levensverzekeringsbedrijf door den Staat te doen monopoliseeren. Ik weet niet, of de vertegenwoor-diger van den Minister van Financiën nog aanwezig is. Mijn bedoe-ling is namelijk niet, dit als een hint beschouwd te zien, voor het geval de Minister misschien in moeilijkheden zou zitten, maar U begrijpt, dat dit voorstel niet werd geboren uit een overgrootte zorg-zzaamheid voor de houders van polissen. Er was eenvoudig een manco in de staatsfinanciën en men wilde van het bedrijf een staatsbedrijf maken, omdat men het nogal rendabel achtte. Wijlen prof. De Jongh heeft een brochure geschreven over de rentabiliteit van dit bedrijf, maar in die brochure bestaat geen homogeniteit tusschen vorm en inhoud. De titel zegt, dat het werkje een studie is over de resultaten van het levensverzekeringsbedrijf, maar wie het leest krijgt op sommige punten den indruk, dat hij een leer-boek van het voorbehoud voor zich heeft! Het is allerm minst mijn bedoeling, den schrijver daarvan eenig verwijt te maken. Integen-deel, want hij heeft zich geweldig veel moeite gegeven om te trach-ten, zijn doel te bereiken en dat hij het niet bereikt heeft, ligt niet daaraan, dat hij niet zijn uiterste best heeft gedaan. Dat ligt aan het ontstellende gebrek aan gegevens en meer nog: aan uniforme gegevens, dat den jaarverslagen der Nederlandsche levensverzeke-ringmaatschappijen in dien tijd aankleefde. Hoe men onder de omstandigheden kan mistasten bij de beoordeeling van een derge-lijk bedrijf, kan blijken uit het feit, dat de toenmalige Minister Treub in de Kamer heeft betoogd, dat het levensverzekeringsbedrijf voor monopoliseering in aanmerking kwam, omdat het in het jaar 1915, dat hij als voorbeeld nam, een winst van ruim f 4.000.000.— had gemaakt. Prof. De Jongh is na veel calculaties en veel pagina's met voorbehouden er toe gekomen, te concludeeren, dat in datzelfde jaar een gelijk aantal ondernemingen — hij had niet alle verslagen van de door den Minister bedoelde maatschappijen kunnen krijgen, maar in plaats van de ontbrekende had hij verslagen van andere, die de Minister niet had — im Grossen und Ganzen een *verlies* had geleden, dat in de buurt kwam van een bedrag van f 1.500.000.—! Vergelijkt U daarmee nu eens den tegenwoordigen toestand. Ge-steld, dat Minister Oud plannen zou hebben om het levensverzeke-ringsbedrijf te monopoliseeren. Hij zou dan niets anders hebben te doen dan het verslag der Verzekeringskamer op te slaan, waarin hij zou vinden, dat de totale winsten van het levensverzekerings-bedrijf en het volksverzekeringsbedrijf in 1933 f 22.000.000.— heb-ben bedragen, en dat berekend naar heel wat meer uniforme prin-cipes dan Prof. De Jongh zelfs in zijn meest optimistische oogen-

blikken heeft kunnen droomen. Waarmede ik niet wil zeggen, dat de publicaties der levensverzekeringmaatschappijen voorbeelden van uniformiteit zouden zijn. Dat lag ook niet in de bedoeling van de wet, die ze onder toezicht heeft geplaatst. De vergelijking gaat dus niet geheel op.

Ik meen, dat ik hiermede genoeg heb gezegd over de beteekenis der externe uniformiteit en ik zou nu gaarne willen overgaan tot de behandeling der tweede vraag, nl. of de externe uniformiteit inderdaad practisch te verwezenlijken is.

Hieromtrent kan ik U eigenlijk weinig concreets mededeelen. Ik kan alleen probeeren, het geloof, dat ik daarin heb, op U over te dragen. Ik heb er in mijn schriftelijke inleiding reeds op gewezen, dat er weinig aanwijzingen zijn te vinden, dat de tot dusverre verrichte en niet op wettelijke voorschriften steunende arbeid veel practisch effect heeft gesorteerd. Dat is noch in Nederland noch in het buitenland het geval. Ik weet, dat in Nederland in verschillende bedrijfstakken aan de externe uniformiteitsgedachte is en wordt gewerkt. Misschien is dat in nog veel meer bedrijfstakken het geval dan waarvan ik dit heb kunnen nagaan. Er zijn mij van bevriende zijde nog enkele genoemd nadat mijn inleiding verschenen was, die mij niet bekend waren. Naar buiten is echter van praktische resultaten van deze pogingen toch weinig te bespeuren en wat het buitenland betreft, heb ik uit de literatuur ook geen hoogen dunk gekregen van het stadium, waarin de praktische verwezenlijking der externe uniformiteitsgedachte daar verkeert. Ik ben ook van meening, dat in de thans nog ongeordende samenleving de pogingen tot uniformiteit nimmer tot een practisch resultaat van beteekenis zullen kunnen leiden. Daarvoor is het individualisme en is de concurrentiestrijd naar mijn meening te groot. Een van de inleiders op het reeds genoemde congres voor efficiency te Amsterdam zeide: Bij ons in Engeland behoeft ge daarmee niet aan te komen. Wij zijn er wel mee bezig, maar veel practisch resultaat hebben die pogingen niet. Wij zijn zulke geboren conservatieven en intense individualisten: het wordt toch niets. U kunt denken, dat dit ten aanzien van de Engelschen wel bekend was en dat men het ook van de Hollanders wel weet. Maar is het wel zoo? Daarover kan ik U natuurlijk niet inlichten. Maar wel heb ik gezien, dat de Fransche inleider, die over hetzelfde onderwerp een referaat heeft geschreven, niet alleen mededeelt, dat de Fransche industrie te gedifferentieerd is, maar ook, dat de Franschen eveneens veel te groote individualisten zijn dan dat daar van de externe uniformiteit veel terecht zou kunnen komen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, alleen in een geordende samenleving geef ik het streven naar externe uniformiteit een kans van beteekenis op praktische verwezenlijking. En waarom? Ik schroom eenigszins, het te zeggen, maar ik zal dat toch moeten doen: omdat er dan een zekere mate van pressie kan worden geoefend op hen, die er weinig voor gevoelen. Het is allerm minst mijn bedoeling, een afgedwongen uniformiteit te verdedigen. Alles wat alleen maar onder dwang gedaan wordt, wordt slecht gedaan, dat weten wij allen, en kan daarom beter achterwege blijven. De tegenstelling ligt naar mijn gevoelen dan ook ergens anders. Men kan in de individualistische samenleving niet tot externe uniformiteit komen, omdat men tot op zekere hoogte bang is, meer te laten zien dan zijn concurrenten. De belangentegenstellingen zijn te groot dan dat er op verwezenlijking van dit streven in deze onder zware concurrentie-verhoudingen gebukt gaande maatschappij veel kans zou bestaan. Als aan deze belangentegenstelling de allerscherpste kanten door ordeningsmaatregelen zijn

ontnomen, dan zal, naar ik geloof, het gevoel, dat naar mijn meening bij de bedrijfsleiders in statu nascendi wel aanwezig is, namelijk, dat men door onderlinge uitwisseling belangrijke gegevens kan verkrijgen, beter tot zijn recht komen. Dientengevolge zal men dan de voorschriften, die het regelend orgaan zal geven om de uniformiteit te bevorderen, niet zoozeer gevoelen als een dwang, die van buiten af wordt opgelegd dan wel als maatregelen, die genomen worden in het belang van den geheelen bedrijfstak en trouwens ook in dat van de samenleving. De regelende instanties zullen dan de noodige voorschriften geven — althans zoo stel ik mij dat voor — en de bedrijven zullen die voorschriften uitvoeren. Natuurlijk is het van groot belang, dat de voorschriften goed zijn, d.w.z. dat zij zich richten naar de behoeften van de bedrijven en van de samenleving, zoodat niet meer gevraagd wordt dan noodig is en de uitvoering er van vooral niet ontaardt in bureaucratische vitterij of kleinzielige zout-op-de-slak-leggerij. Als dus de voorschriften goed zijn, dan zal, naar ik geloof, de uitvoering even vlot kunnen verlopen als bij de veel minder ingrijpende voorschriften voor het levensverzekeringsbedrijf in Nederland het geval is geweest. Wel zal men ernstig moeten waken tegen verstarring van de voorschriften. Het bedrijfsleven — het woord zegt het al — is een *l e v e n d* iets. Het groeit en verandert regelmatig. Het komt mij voor, dat een van de moeilijkste problemen, waarvoor men bij ordening en bij de invoering van de uniformiteit zal komen te staan, hierin zal bestaan, dat men in het belang van den geheelen bedrijfstak zal hebben te zorgen, dat de voorschriften, die men geeft, niet verstarren, dat zij niet worden tot een keurslijf voor het bedrijf, maar — om de beeldspraak nog wat voort te zetten — dat zij als een keurig maatcostuum om de leden van het bedrijf zullen sluiten.

Ik meen, hier op deze plaats het best de taak van den accountant bij het streven naar externe uniformiteit, zooals ik die opvat, te kunnen behandelen. Want wie zal beter dan de accountant, die niet alleen theoretisch-economisch geschoold is, maar ook praktisch ervaring heeft, als adviseur kunnen optreden bij het ontwerpen der maatregelen en als leider bij het te houden toezicht? Ik zie hier een ruim arbeidsveld, waarop de beroepsgeenoten een voor de geheele volksgemeenschap buitengewoon nuttigen en verantwoordelijken werkkring zullen kunnen vinden.

Wel is er aanleiding, hier te onderscheiden. Zooals men onderscheid maakt tusschen den jurist en den advocaat, zoo zou ik op ons terrein — bij gebrek aan een betere terminologie — willen onderscheiden tusschen den „accountant” en den „public accountant” of, zooals ik hem in mijn referaat heb genoemd, den controleerenden accountant. De accountant zonder dit praedicaat heeft precies dezelfde opleiding gehad als de public accountant. Hij mist alleen de groote ervaring, die het gevolg is van de uitoefening van het accountantsberoep en het komt mij voor, dat deze praktische ervaring juist bij deze regeling niet kan worden gemist, zoodat in het bijzonder de controleerende accountant de aangewezen persoon is om hier een taak te vervullen, d.i. om als adviseur op te treden bij het ontwerpen van de regelingen, waaraan het maatschappelijk verkeer behoefte zal blijken te hebben.

Ik heb in mijn referaat eenige kritiek geoefend op de bij ons bestaande voorschriften omtrent de balansen van naamlooze vennootschappen. Ik wil daaraan hier toevoegen, dat de belangrijke verbeteringen, die de tegenwoordige voorschriften doen zien, vergeleken bij hetgeen vroeger was voorgeschreven naar mijn meening — ik kan dat natuurlijk niet bewijzen — voor een belangrijk deel

te danken zijn aan de adviezen van de controleerende accountants omtrent dit onderwerp aan de Regeering. De controleerende accountants, die tengevolge van hun arbeid in nauw contact staan met het bedrijfsleven, zullen daarom naar mijn gevoelen degenen zijn, op wier initiatief verstarring van de voorschriften kan worden voorkomen. Dat er een zekere organisatie noodig zal zijn om te zorgen, dat de wenschen en de nooden van het bedrijfsleven via de accountants naar voren komen en wel daar waar zij behooren te komen, is duidelijk en ik ben van meening, dat ik daarop in het kader van deze inleiding niet nader behoef in te gaan.

Mijnheer de Voorzitter,

Ik heb het gehad over uniformiteit en over ordening, en ik heb het gehad over ordening en uniformiteit. Ik zeg dit zoo, omdat U misschien niet meer weet, wat volgens mij primair is en wat secundair. Ik stel het buitengewoon op prijs, dat hieromtrent geen misverstand zal ontstaan. Daarom wil ik eindigen ongeveer zooals ik begonnen ben, nl. met het uitspreken van de meening, dat de uniformiteit nimmer doel, maar altijd middel moet zijn tot het bereiken van een ander, dus grooter, doel. De ordening zelf zie ik persoonlijk als het eenige middel, dat onze arme, zieke maatschappij uit het moeras kan halen waarin zij is verzonken en voor dit inderdaad groote en grootsche doel beschouw ik het uniformiteitsstreven als een hulpmiddel — een zeer belangrijk, misschien een onmisbaar hulpmiddel (ik zou het althans gaarne zoo willen stellen) — om tot de ontwikkeling daarvan, tot heil onzer nationale samenleving, bij te dragen en daarbij richting te geven.

Ik heb gezegd.

(Applaus)

De VOORZITTER:

Ik wil den heer Van Doorne voorloopig dank brengen voor zijn inleiding. Ik neem aan, dat er, ondanks het applaus, toch verschillende heeren zullen zijn, die het niet op alle punten met den inleider eens zijn en dat zullen willen kenbaar maken. Ik stel echter voor, eerst even te pauseeren. Inmiddels zal ik dan gaarne de namen noteeren van degenen, die het woord verlangen.

Ik schors de vergadering dus voor 10 minuten.

De vergadering wordt te 3.15 n.m. geschorst.

De VOORZITTER heropent te 3.25 n.m. de vergadering en vervolgt dan:

Ik deel U mede, dat ik op mijn lijstje de namen van 10 sprekers heb staan. Wanneer ik ieder van hun 5 minuten spreekijd geef, duurt het debat dus bijna een uur. Dat is dan ook het maximum, dat ik kan toestaan.

Ik geef thans gaarne het woord aan den eersten debater, den heer Hogeweg.

De heer G. P. J. HOGEWEG:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte Vergadering,

De inleider heeft het ons niet gemakkelijk gemaakt, over zijn onderwerp te spreken, omdat hij het inderdaad van alle kanten heeft bekeken. Vandaar in de eerste plaats een woord van lof voor het werk, dat de heer Van Doorne ons heeft voorgelegd, waarin

inderdaad heel veel is te vinden over dit onderwerp, dat al meer de aandacht heeft getrokken op onze accountantsdagen.

Het feit, dat de besprekingen op de accountantsdagen over uniformiteit van jaarrekening, boekhouding en kostprijsberekening, nog niet tot verdere gevolgen in het bedrijfsleven in Nederland hebben geleid, bewijst wel, dat wij ons geen van allen hebben opgeschroefd tot het hooge enthousiasme voor het onderwerp, waartoe ook de heer Van Doorne niet is gekomen. Misschien heeft de inleider gelijk, als hij zegt, dat er op het oogenblik toch wel aanleiding is om het onderwerp nader te bekijken. Wij bevinden ons thans in een stadium, waarin vragen van allerlei aard over ordening rijzen, zoodat het mogelijk is, dat ordening ook op dit gebied van het bedrijfsleven in Nederland van belang zou kunnen worden. Het verlangen naar goede statistieken, dat de heer Roet hedenochtend heeft geuit, wijst ook in die richting. Wij kunnen die betrouwbare cijfers niet verkrijgen, wanneer zij niet op gelijke wijze zijn opgesteld.

Toch zien wij, dat men in het land, waar met groot enthousiasme werd begonnen met pogingen om eenheid te brengen in de boekhouding voor verschillende takken van het maatschappelijk leven, daarmede geen groot succes heeft behaald. Ik had de eer, Voorzitter te zijn van de eerste vergadering van het congres voor efficiency, waarover de heer Van Doorne heeft gesproken en ook ik heb daar groote teleurstelling bespeurd in de mededeelingen, die verschillende sprekers over dit onderwerp hebben gedaan. Verschillende buitenlanders, die het bespraken, hadden het werk in hun land met groot enthousiasme ter hand genomen en zijn teleurgesteld geworden, omdat het bleek, dat men de uniforme boekhoudingen niet kon invoeren, hoewel zij dikwijls in overleg met den geheelen bedrijfstak en de groote leiders der ondernemingen daarvan waren samengesteld.

Mijne Heeren, ik voor mij geloof, dat dit ook een gevolg is van het feit, dat het niet gaat om eenheids-boekhoudingen, maar wel om uniformiteit van de jaarrekening, om uniforme balansen en winst- en verliesrekeningen. Welken weg men volgt om daartoe te komen doet er niet toe, mits men maar „in Rotterdam komt” of, wanneer men niet in Rotterdam wezen wil, in Napels! Het hangt er maar van af, wat men zich heeft voorgesteld. Op dat eindpunt komt het aan. Wanneer wij maar weten, dat de gepubliceerde balansen en winst- en verliesrekeningen van een bedrijfstak zijn opgesteld op dezelfde wijze, wanneer wij maar weten, dat, als er researchwerk in een bedrijfstak wordt verricht, de gegevens, die aan de verzamelaars worden ter hand gesteld, zijn verkregen langs dezelfde principiele lijn, d.w.z. met toepassing van dezelfde wijze van kostenverdeeling en bijv. ten aanzien van het al of niet berekenen van rente in den kostprijs, wanneer overeengekomen wordt, wat het juiste principe is in een bedrijfstak voor balanswaardering, afschrijving enz., dan geloof ik, dat wij iets zullen bezitten van hetgeen de inleider noemde: de uniformiteit van jaarrekening en kostprijsbepaling.

Inderdaad, Mijne Heeren, hoe de boekhouding loopt is bijzaak. Hoofdzaak is, dat de conclusies, die er uit getrokken zijn en de principes, die voor het verkrijgen van het eindresultaat worden toegepast, dezelfde zijn. Maar laten dan de bedrijven maar langs eigen weg tot die gegevens komen. Dat betreft dus de externe uniformiteit, die ik alleen in de balansen en winst- en verliesrekeningen wil zoeken. Deze moeten dan natuurlijk op vooraf vastgestelde principes berusten, waarover wij het in accountantskringen eerst

eens moeten worden. Daar ligt de taak van het Nederlandsch Instituut van Accountants. Laten wij het eerst eens worden over den weg, die in bepaalde industrieën moet worden gevolgd om te komen tot een goede kostprijsberekening en over de wijze, waarop balansen moeten worden opgemaakt, hetgeen niet zoozeer den vorm betreft als wel den inhoud. Benoeming van commissies ter beoordeeling van verschillende bedrijfstakken lijkt mij in onze groote organisatie niet onmogelijk. Ik geloof, dat het moment daarvoor gekomen is en als het Bestuur het volgend jaar weer nagaat, welke de interne werkzaamheden van het Instituut kunnen zijn, dan zou daar misschien een taak voor het Bestuur te vinden zijn.

Met alle waardeering voor de stellingen, die de inleider ons heeft voorgelegd, zou ik toch tegen het volgende willen waarschuwen. En dat zal het laatste zijn; anders overschrijd ik mijn 5 minuten.

De VOORZITTER: U is er al overheen!

De heer HOGEWEG:

In stelling 12 zegt de inleider:

„Invoering van bedoelde voorschriften maakt instelling van „regelende en toezichthoudende organen dwingend noodzakelijk.”

Neen! De organen zijn er al. Dat zijn wij zelf, de leden van het Nederlandsch Instituut van Accountants. Wij hebben daarvoor geen ambtenaren meer noodig. Er zijn ambtenaren genoeg in Nederland. Wij hebben het bedrijfsleven noodig, dat zichzelf regelt en de accountants raadpleegt voor de toepassing van wat de accountants onderling en in overleg met het bedrijfsleven hebben gevonden als den juisten weg voor de opstelling van hun rekeningen. Ik wensch geen verdere ambtenaren, die toezicht gaan houden op het bedrijfsleven. De wensch van den inleider om starheid in de voorschriften te voorkomen is dan in goede handen. Dat is hij niet, als wij een orgaan hebben, bestaande uit ambtenaren, die alleen reglementen weten toe te passen. Het is zaak toe te zien, dat het orgaan leeft en wij zullen wel zorgen, dat het zich zoo goed mogelijk ontwikkelt.

(Applaus)

De heer W. C. KOPPENBERG:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte aanwezigen,

Ik maak gaarne van de gelegenheid gebruik om ook mijn meening over dit onderwerp ten beste te geven.

Het eerste onduidelijke punt, dat ik in het referaat vind, is het volgende: De inleider geeft een verhandeling over de universeele boekhouding en meent, dat er geen universeele boekhouding is. Mij is niet duidelijk geworden, wat hij daarmee bedoelt. Hij spreekt direct daarna van boekhoudvormen en dus weet ik niet, wat hij wil, is b.v. het dubbel boekhouden geen boekhoudstelsel, dat inderdaad universeele toepassing kan vinden?

Hetzelfde zou ik willen zeggen van de „permanence de l'inventaire”, die de inleider geheel verwerpt. Hij acht het inconsequent van de ontwerpers, dat zij daarmee gekomen zijn. Ik zie niet in, waarom een bedrijf, dat voorraden houdt, niet een „permanence de l'inventaire” zou hebben. Ik geloof zelfs, dat dit zeer gewenscht zou

zijn. Het tijd-motief, dat de inleider ter sprake brengt, zou ik niet den doorslag willen doen geven. Wij houden waarschijnlijk veel langer boek dan de 150 jaar, die de inleider noemt en ik moet tot mijn spijt constateeren, dat dit dikwijls nog zeer slecht geschiedt.

Ik kom hier even tot hetgeen de inleider heeft aangehaald van den heer Polak. Ik zou zeggen, dat er toch wel iets in de kostprijsvergelijking zit, vooral wanneer de inleider dit in verband brengt met de ordening. Zou het bij „industrial planning” niet van het grootste belang zijn, kostprijzen te vergelijken, al zouden zij desnoods alleen maar vergelijkbaar zijn op: materiaal- en loonwaarde, variabele en constante kosten? Daarin kan elk bedrijf gepast worden, zou ik zeggen.

Hiermede kom ik eigenlijk tot het principieele verschilpunt met den inleider, dat hierop neerkomt, dat ik niet *à priori* uniformiteit afwijs voor het geheele bedrijfsleven. Ik zou de zaak zoo willen stellen: uniformiteit moeten wij juist zoeken voor het geheele bedrijfsleven. Er zijn ongetwijfeld verschillende aanknoopingspunten en hiervan uitgaand, zal men in groote lijnen schema's kunnen opstellen, die voor het geheele bedrijfsleven van toepassing zijn. Ik heb in die richting ook een poging gewaagd en ik hoop, dat de heeren die onder de oogen zullen krijgen in den vorm van een artikel, speciaal met betrekking tot de uniformiteit van de balans en de winst- en verliesrekening. Men kan zeggen, dat men dan tot dusdanige vaagheden komt, dat zij geen houvast kunnen geven voor een juiste beoordeeling. Ik ben niet van die meening. Ik heb de verlies- en winstrekening van vele ondernemingen bekeken en wanneer ik alleen den eisch stel, dat daarin de bruto omzet tot uiting wordt gebracht — een eisch, die principieel op alle ondernemingen van toepassing is, terwijl U dit gegeven helaas in geen enkel jaarverslag zult aantreffen — dan geloof ik dat inderdaad reeds een belangrijke verbetering zou worden verkregen.

Het *à priori* beperken van de uniformiteit tot den bedrijfstak

De VOORZITTER hamert.

..... beteekent m.i. reeds het verlaten van het principe en ik vrees dat men dan steeds verder afglijdt. De inleider heeft zelf reeds in de bedrijfstakken nog gesproken van een onderscheiding naar groot- en kleinbedrijf. En hieraan waren natuurlijk nog ettelijke onderscheidingen toe te voegen. Het zien van al die onderscheidingen zou m.i. echter de verwezenlijking van de uniformiteit volkomen in den weg staan.

(Applaus)

De heer JOH. M. SCHOLS:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte Vergadering,

Ik geloof, dat U het allen met mij eens zult zijn, dat in de aller-eerste plaats een woord van groote waardeering moet worden gericht tot den heer Van Doorne voor den arbeid door hem verricht. Het geldt hier zeker een probleem van groote practische waarde.

Toch stel ik er prijs op, eenige opmerkingen te maken, waarover ik gaarne de meening van den geachten inleider zal vernemen. Op pag. 4 zegt de heer Van Doorne het volgende:

„Immers, wanneer men bedenkt, dat bij absolute concurrentieverhoudingen tussen de ondernemers onderling de

„tegenstelling van belangen zo groot is, dat deze zelfs kan „ontaarden in bepaaldelijk vijandige verhoudingen, dan is het „duidelijk, dat bij dergelijke scherpe tegenstellingen samen- „werking te enenmale onbestaanbaar is en waar een streven „naar uniformiteit nu eenmaal uit den aard der zaak princi- „pieel samenwerking veronderstelt, is het duidelijk, dat een „streven naar uniformiteit onder die omstandigheden bij de „ondernemers zelven niet aanwezig kan zijn.”

Ik meen, dat de getrokken conclusie: „is het duidelijk, dat een streven naar uniformiteit onder die omstandigheden bij de ondernemers zelven niet aanwezig kan zijn” niet voor alle gevallen van absolute concurrentie opgaat. Onderzocht zal moeten worden, onder welke omstandigheden deze concurrentie zich uit. Wij allen weten, dat in normale tijden — of beter gezegd: in tijden, die wij nog normaal gelieven te noemen — in een zekere bedrijfsgroep een absolute concurrentie kan ontstaan, tengevolge van het feit, dat een der ondernemers, tot die bedrijfsgroep behoorend, de markt wil veroveren of zijn positie wil versterken. Deze ondernemer aanvaardt welbewust de offers, die het bereiken van dat doel hem kosten. Het totaal dier offers vormt voor hem den prijs van een eventuele overwinning. Doet dit geval zich voor, dan bestaat er voor dezen ondernemer geen enkele aanleiding om tot samenwerking met de andere leden van den bedrijfstak te geraken. Het door hem beoogde doel zou hij dan zeker niet bereiken. Anders is het geval echter, indien de absolute concurrentie het gevolg is van de huidige crisis. Door de geweldige prijsafbraak, mede veroorzaakt door de neiging van iederen ondernemer om zijn bedrijf zoo sterk mogelijk bezet te krijgen en om geen terrein te verliezen, komt de geheele bedrijfstak of althans een belangrijk deel daarvan in het gedrang. Is een dergelijke toestand ingetreden, dan kan men uit de door deze concurrentie geschapen impasse alleen door samenwerking geraken. Ik wil hiermede niet zeggen, dat dan alles onmiddellijk vlot van stapel zal lopen, maar tengevolge van deze concurrentie is de bedrijfstak rijp geworden voor ordening. De praktijk leert dit reeds voldoende.

Mijn tweede opmerking is de volgende: Op pag. 12 noemt de geachte inleider mede als voornaamste doelstelling der externe uniformiteit:

„de mogelijkheid om tot uitwisseling van gegevens te „komen ter bereiking van de hoogst mogelijke graad van „efficiency binnen de bedrijfstak”.

Zooals het in de inleiding staat, meen ik het recht te hebben, daaruit te mogen lezen, dat een bedrijf, dat efficient wordt beheerd, nauwkeurig mededeelt, op welke wijze men daarin geslaagd is. Het zal dus moeten mededeelen, welke bedrijfsstudies men b.v. in samenwerking met raadgevende ingenieurs en accountants heeft gemaakt en welk resultaat daarmee verkregen is. Ik ben er van overtuigd, dat het meerendeel der bedrijven hiertoe niet zal willen overgaan. Ik zeg: het meerendeel der bedrijven, omdat er altijd uitzonderingen kunnen voorkomen. Ik wijs b.v. op het apparaat voor arbeidsstudies, uitgevonden en gebruikt door de Michelin-fabrieken, welk apparaat voor anderen verkrijgbaar wordt gesteld.

Uit hetgeen op blz. 18 en 19 over de publicaties van het „Bureau of Business Research” van de Harvard University wordt medegedeeld blijkt, dat zulke vergaande gegevens niet worden verstrekt. Het zal dus waarschijnlijk niet de bedoeling van den inleider zijn

geweest om met het door hem besproken punt 2 der doelstelling hiertoe te geraken. Mocht mijn onderstelling juist zijn, dan stel ik voor, punt 2 als volgt te lezen.

„Het verstrekken van gegevens, teneinde de ondernemers, „behoorend tot denzelfden bedrijfstak, in de gelegenheid te „stellen, aan de hand der verstrekte cijfers te beoordeelen, of „hun bedrijf ten aanzien van het kostenprobleem al dan niet „een gunstige positie inneemt”

Tenslotte nog het volgende:

Op pag. 27 noemt de inleider verschillende punten, die geregeld moeten worden, van welke opsomming de inleider zelf zegt, dat zij niet volledig is. Het is dus zeker niet als kritiek bedoeld, indien ik deze opsomming met de volgende drie belangrijke punten aanvul:

1. Vaststelling van de vervangingswaarde der gebruiksbezittingen voor den geheelen bedrijfstak met afschrijvingsnormen, zoodat men ten aanzien der afschrijvingsbedragen tot normalisatie geraakt.
2. Vaststelling van normen voor de bedrijfsdrukke.
3. Normalisatie van het salaris van den ondernemer of van de Directie eener N.V., ten behoeve der kostprijsberekening. Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat ik hiermede niet bedoel te zeggen, dat hogere of lagere salarissen niet mogen worden uitbetaald.

(Applaus)

De heer W. DE VRIES Gzn.:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

De geachte inleider heeft gezegd, dat uniformiteit in vele gevallen zeer moeilijk te verkrijgen zal zijn. Dat zou ik in de eerste plaats even willen onderstrepen. Ik geloof, dat er ook bij gelijksoortige bedrijven vaak zulke verschillende toestanden zullen heerschen, dat uniformiteit, vooral voor zoover het de kostprijsberekening betreft, niet zal zijn te bereiken — ik mag terwille van den tijd geen voorbeelden noemen —. De geachte inleider heeft betoogd dat de uniformiteit een doel moet hebben. Daarmede ben ik het volkomen eens, maar ik vat dit aldus op: Het doel is, of een maatschappelijk belang te dienen — ik bedoel: een gemeenschapsbelang — of om een groepsbelang te dienen. Zoodra dit belang nu van algemeen maatschappelijken aard is, kan er op dit gebied een taak zijn voor de Regeering, zooals b.v. in het geval van de wet op het levensverzekeringsbedrijf. Zoodra het echter een groepsbelang betreft, moet dit naar mijn meening verzorgd worden door degenen, die tot die groep behooren b.v. Schoenfabrikanten, Textielindustrie enz. De heeren zullen begrijpen, dat ik mij dan ook volkomen aansluit bij hetgeen de heer Hogeweg zooeven heeft gezegd. Ik geloof ook, dat wij ver moeten blijven van alle inmenging van de Regeering op een terrein, waar de Regeering niet noodig is en dat door de belanghebbenden zelfstandig kan worden verzorgd en in den regel beter kan worden verzorgd. Ik acht dan ook een regeling, zooals de inleider die, als ik het goed begrepen heb, wenscht, n.l. dat er voor de verzorging van bepaalde groepsbelangen een zeker toezicht van de Regeering zou worden ingesteld, uit den boeze.

Ik dank U, Mijnheer de Voorzitter.

(Applaus)

De heer I. ROET Jzn.:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

In aansluiting op hetgeen ik in de ochtendvergadering heb medegedeeld, zou ik nog een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van de zoo belangwekkende inleiding van collega Van Doorne.

Ik zou mij allereerst eens willen afvragen, hoeveel geld er in Nederland ver-administreerd wordt en wat daarmee wordt bereikt. Volgens de beroepstelling 1930 oefenden ruim 3.000.000 personen een beroep uit, onder wie niet minder dan 180.000 administratieven arbeid verrichtten. Hierbij dient men in aanmerking te nemen, dat onder deze 180.000 personen niet begrepen zijn het „financie”-personeel, het belastingpersoneel, de accountants enz. Ook staat vast, dat veel administratief werk wordt verricht o.m. door de 150.000 patroons-winkeliers, door de ruim 60.000 winkelbedienden en door de ca. 65.000 loopknechten en magazijnbedienden.

Ik geloof niet te bound te spreken, als ik beweer, dat minstens 10 % van den tijd van allen, die een beroep uitoefenen, aan administratief werk wordt besteed, waaruit volgt, dat jaarlijks, inclusief de daarop drukkende kosten ca. een half milliard gulden van het Nederlandsche inkomen voor administratie wordt uitgegeven.

Wat wordt er met deze geweldige som bereikt? Wij, accountants, weten maar al te goed, hoe weinig nut de niet administratief deskundig voorgelichte bedrijfsleider van zijn administratie ondervindt. Eerst in de latere jaren, met de opkomst der accountancy, is hierin een groote verbetering gekomen. Uit de inleiding van hedenmiddag zien we echter, welk een enorm terrein er nog braak ligt, wat betreft het gebied, dat buiten het eigenlijke bedrijf zelf ligt.

Overeenkomstig de principes, door den geachten inleider verdeeld en waarmee ik het vrijwel geheel eens kan zijn, zal er inderdaad door de invoering van uniformiteit in de administratie veel verbetering te verwachten zijn. Maar hedenochtend heb ik reeds opgemerkt, dat wij dit slechts als een tussenstadium moeten beschouwen. Uniformiteit van binnen-huishoudelijke administraties houdt nog geen tussen-huishoudelijke administratie in en nog veel minder de combinatie van die beide, nl. een gemeenschaps-administratie. En toch zullen wij daarheen moeten, willen wij althans ook sociaal-economisch iets bereiken. Wij moeten allereerst den bestaanden toestand, de bestaande orde door een gecoördineerd stelsel administratief vastleggen. Dit klinkt misschien ietwat utopisch, maar bij nader inzien zal blijken, dat in de praktijk *onbewust* reeds meer in deze richting geschiedt dan men zou vermoeden. Immers, economisch gedacht, zijn alle handelingen, waarbij bedrijven naar buiten optreden, in wezen terug te voeren tot ruilprocessen. Door tal van lichamen, die ten opzichte van de betreffende ruilprocessen een min of meer tussen-huishoudelijke rol vervullen: banken en giro-instellingen, verschillende fiscale bureaux, statistiek-bureaux, crisis-instellingen e.d. wordt van deze ruilprocessen kennis genomen en worden deze doorgaans op de een of andere wijze administratief verwerkt. Dit geschiedt echter zoo, dat daaraan geen leidend beginsel ten grondslag ligt. Daardoor gaat b.v. de voor het overgrootste deel in wezen tussenhuishoudelijke administratie, die wordt verricht door de bank- en giro-instellingen, voor de Maatschappij als geheel gezien verloren. Nu zou men dit kunnen voorkomen en daarenboven nog zeer belangrijke vereenvoudigingen kunnen verkrijgen, wanneer deze instellingen in samenwerking met de Bureaux van Statistiek en andere Regeeringsinstan-

ties, een Centraal Overboekingsinstituut (Centraal Clearing-instituut) in het leven zouden roepen. Men zal dan moeten bepalen, dat, op straffe van een niet-rechtsgeldige vereffening, alle verrekeningen, geene uitgezonderd, via dit Instituut moeten loopen. Op de desbetreffende — bij gekochte goederen uit b.v. de copie-facturen bestaande — formulieren zal de debiteur, den normalen overboekingsstekst moeten vermelden, terwijl daaruit automatisch blijkt waarom zijn tegenpartij te zijnen laste moet worden gecrediteerd, b.v.: wegens gekochte 300 H.L. aardappelen, benevens alle andere statistische gegevens, welke noodig mochten blijken. Wordt dit systeem voor alle overige interhuishoudelijke posten op soortgelijke wijze toegepast en wordt zorg gedragen voor een gelijktijdige boeking zoowel van prestatie als van contraprestatie, dan wordt bereikt, dat alle cijfers, betrekking hebbend op hetgeen bij de eene huishouding aan geld en voorzover noodig aan goederen, *binnenkomt* van of *uitgaat* naar andere huishoudingen in de tussenhuishoudelijke administratie onwrikbaar wordt vastgelegd. Wij verkrijgen hierdoor als het ware een automatische administratie van het geheele economisch gebeuren. Waar het thans mogelijk is, b.v. een weekstaat van de Nederlandsche Bank te publiceeren, zou het dan eveneens mogelijk zijn, zoodanig gedetailleerde weekstaten uit de Tusschenhuishoudelijke administratie te publiceeren als gewenscht mochten blijken.

De VOORZITTER: Denkt U aan den tijd?

De heer I. ROET Jzn.:

Periodiek heeft men ter completeering van de Tusschenhuishoudelijke administratie uit de eigen administratie van Particulieren en Overheid slechts enkele gegevens noodig en wel die, welke nog niet naar buiten konden blijken, b.v. de nog onverkochte goederen, de afschrijvingen enz. Ten opzichte van het groote geheel echter zijn deze *interne*, — dus zuiver binnen-huishoudelijke gegevens — hoe belangrijk ook, van secundaire waarde.

Het verdient aanbeveling, de Tusschenhuishoudelijke administratie zoodanig te verzorgen, dat zij zooveel mogelijk tot gevolg heeft vereenvoudiging en uniformiteit van alle binnen-huishoudelijke administraties, hetgeen als een extra voordeel nog tot gevolg zal hebben een reusachtige besparing op de totale administratiekosten van ons land. Het komt mij voor, dat, indien de accountants en de statistici de hoofden bij elkaar steken, met dezelfde f 500.000.000.— op dit gebied dan ook nog heel wat meer te bereiken zal zijn dan thans het geval is.

Ik heb gezegd.

(Applaus)

De heer TH. J. H. VERHOEVEN:

Mijnheer de Voorzitter, Geachte Vergadering,

De inleider is begonnen met te zeggen, dat hij zijn onderwerp met schroom behandelde. Hij heeft een bepaalde soort van schroom. Ik heb een andere soort. Als ik de literatuurlijst zie, die de geachte inleider aan zijn referaat heeft toegevoegd, krijg ik een dusdanig respect voor zijn arbeid, dat ik het niet zou wagen, eenige kritiek te oefenen op hetgeen hij geschreven heeft. Wanneer ik dus iets zal zeggen, heeft dat niet den vorm van kritiek. Ik wensch slechts een vraag te stellen. Op pag. 13, onderaan, van zijn referaat zegt de inleider:

„Het komt ons voor, dat tegen een splitsing van het vermogenscomplex, dat in de handelszaak opereert en het z.g. „privé-vermogen, zoals ons recht die reeds kent ten aanzien „der vennootschap onder firma, geen ernstige bezwaren kunnen worden ingebracht.”

Hij zegt dat in verband met zijn kritiek op onze publicatievoorschriften. Even tevoren, nl. op pag. 12, vermeldt de inleider als een der voornaamste doelstellingen van de externe uniformiteit de bescherming van crediteuren en aandeelhouders. Nu wil ik het volgende vragen: Als bij een vennootschap onder firma wel het zakelijk vermogen, maar niet het privé-vermogen moet worden gepubliceerd, wat hebben de crediteuren dan aan de bescherming, die volgens den heer Van Doorne van die publicatie zou uitgaan?

In de tweede plaats wil ik de aandacht van den inleider vestigen op het volgende: Hij zegt, dat er zoo weinig gegevens beschikbaar zijn, maar in de middenstandsbedrijven zijn toch inderdaad onderzoekingen verricht, in de richting, die hij schijnt na te streven. Dit zijn onderzoekingen, die ook publicaties tengevolge hebben gehad en wel ten deele vanwege het Economisch Instituut van den Middenstand. Het waren publicaties op het gebied van de schoenenwinkeliers, de slaggers en de kruideniersbedrijven. Als dit voor deze middenstandsbedrijven mogelijk is, dan vraag ik, of het door middel van organisaties van werkgevers ook in andere bedrijven niet mogelijk is, langs dezen weg gegevens te verkrijgen, zonder dat wij de hulp van „vadertje staat” inroepen. Verder nog dit: gesteld, dat wij het tot de gewenschte uniformiteit brengen en aan de ondernemingen voorschrijven, op welke wijze zij haar onkosten moeten splitsen — dit lijkt mij het meest kritieke punt —: wat doen wij dan, als wij de gegevens krijgen? Controleeren wij dan, of het goed is gedaan en zoo ja, wie doet dat? Dit is misschien een wenk voor een volgenden Minister van Financiën. Dan kan hij een nog grooter tekort op zijn begroting krijgen!

De heer KERSEN J. DE JONG:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Wij mogen er den inleider dankbaar voor zijn, dat hij als onderwerp voor hedenmiddag heeft gekozen: „Uniformiteit in jaarrekening, boekhouding en kostprijsbepaling”. Toen ik dezen titel las, heb ik bij mijzelf gedacht, dat daarin een bepaalde lijn zit. Want ik ben tot de conclusie gekomen, dat het misschien eenvoudig is, een jaarrekening uniform op te stellen, maar dat het reeds veel moeilijker is, te komen tot een uniforme boekhouding en bijna onmogelijk te komen tot uniforme kostprijsbepaling.

Waarom is dit zoo, Mijnheer de Voorzitter? Het is wel mogelijk, te komen tot een uniforme jaarrekening, d.w.z. de activa en passiva op een bepaalde wijze op te stellen, maar wat er achter die cijfers steekt: het leven en streven der maatschappij, dat wij eigenlijk op deze wijze naar voren brengen, dat zien wij niet. Het is dan ook nijs inziens meer een uiterlijke dan een innerlijke uniformiteit. Het is moeilijk te komen tot uniformiteit in eenigerlei richting, omdat er eigenlijk zoo weinig uniformiteit in de wereld bestaat. Ik neem als voorbeeld de automobiellindustrie. Wij zien b.v. heel veel auto's rijden en op parkeerterreinen zien wij honderden auto's staan. Dat zijn wel allemaal auto's, maar ze zijn allemaal anders. Niet alleen verschillend in merk, doch ook in uitvoering. Wanneer wij dus zouden willen komen tot een uniforme kostprijsberekening

voor de autofabricage, dan schieten wij daarmee feitelijk niets op, omdat het artikel, dat wij uniform willen voorstellen, eigenlijk in het geheel niet uniform is. Wij denken wel in de maatschappij veel te zien, dat uniform is, doch dat komt door de massale aanmaak van elke soort en juist de fabrikanten zijn altijd weer bezig om in hun branche te komen tot zooveel mogelijk verschillende soorten kwaliteiten en uitvoeringen. Hoe komt dat? Omdat zij de behoeften der menschheid te bevredigen hebben. En de menschheid is in totaal misschien eenigszins in soort gelijk, maar individueel zeer zeker niet. En waartoe zouden wij komen, als wij allen op elkaar zouden gelijken? Zou het niet jammer zijn, als wij de Bestuursleden van het Instituut zouden zien, allen met dezelfde dasjes om en zou het niet tot onmogelijke consequenties leiden, wanneer het Bestuur geheel uit vrouwelijke leden zou bestaan? Ik geloof niet, dat de dames er toe zouden zijn te bewegen, allen dezelfde japonnetjes aan te trekken. Ik geloof dan ook, dat, indien wij tot uniformiteit zouden willen komen, wij alleen uniform kunnen voorstellen en tot uitdrukking brengen wat inderdaad gelijk is. Het is juist zoo een goed ding, dat wij inderdaad verschillend zijn. Ik behoef in deze vergadering niet meer te spreken van een Amsterdamsche en van een Rotterdamsche richting, maar b.v. twee boekhouders zullen in verband met hun opleiding, persoonlijk inzicht, enz. reeds komen tot een van elkaar afwijkende inrichting hunner boekhouding en wanneer de eene patroon van een accountantskantoor afkomstig is van Amsterdam en de ander van Rotterdam, dan is dat juist een geluk, omdat daardoor de verschillende meeningen tegen elkaar botsen, waardoor het goede te voorschijn komt. Wat dit betreft, gevoel ik dus eigenlijk niets voor uniformiteit.

De VOORZITTER: Uw tijd is om.

De heer KERSEN J. DE JONG:

Ik wil dan eindigen met het volgende: Ik gevoel veel voor uniformiteit, maar alleen ten aanzien van dingen, die in zichzelf gelijk zijn. Er is in Amerika een automobielfabriek, die voorschrijft, dat zijn dealers in Amerika haar dezelfde gegevens moeten verschaffen, die dan beoordeeld worden door een accountant. Nu kwam daar onlangs een dealer uit Holland, die zijn cijfers legde naast de uitkomsten der Amerikanen, met het merkwaardige resultaat, dat die twee, wat de verkoopkosten betreft, maar \$ 200.— scheelden. Men vond dat erg mooi, maar het heeft in het geheel niet mooi te zijn, want er kunnen allerlei toevallige en landelijke omstandigheden zijn, die tot dit resultaat hebben medegewerkt. Waarmede ik wil zeggen, dat de uitkomsten, die wij zien en die misschien uniform lijken, opgebouwd zijnde uit verschillende factoren, een geheel verkeerd beeld kunnen geven en tot verkeerde conclusies kunnen leiden.

(Applaus)

De heer A. H. J. DE GOEY:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Ik wil slechts een enkele aanvulling geven van een van de onderdelen der inleiding.

De inleider heeft gesproken over het feit, dat er eigenlijk nog zoo weinig uniformiteitsbepalingen bestaan en dat slechts voor één bedrijf, nl. het levensverzekeringsbedrijf, een soort van uniformiteit is geschapen. Ik zou vooral den nadruk willen leggen op de woor-

den: „een soort van”, want uniformiteit is er nog geenszins. Men heeft wel gelijke formulieren, maar men is in wezen geheel vrij ten aanzien van de wijze, waarop zij worden ingevuld. In de eerste plaats de balans. De manier, waarop de balansposten worden verkregen, is voor alle instellingen geheel vrij en de praktijk leert, dat er ook heel veel verschil bestaat. Wanneer wij dus twee balansen van gelijksoortige maatschappijen naast elkaar leggen, bemerken wij, dat zij nog geenszins gelijkloidend zijn.

De inleider heeft ook herinnerd aan de toenmalige onderzoeken van Prof. De Jongh. Hij wees er op, dat deze werden ingesteld vóór de tot stand koming van de wettelijke voorschriften der uniforme regeling. Daaruit bleek echter reeds, dat het heel moeilijk was, een denkbeeld te krijgen van het bedrijf. Minister Treub kwam tot een winst van f 4.000.000.—, Prof. De Jongh tot een verlies van eenige tonnen. En als ik toen een andere berekening had gemaakt, zou het geen kunst zijn geweest, tot een verlies of een winst van f 6.000.000.— te komen! Het hangt er maar van af, welke maatschappijen men neemt en hoe men de gegevens verwerkt. De inleider sprak van een winst van f 22.000.000.—, vermeld in het verslag over 1933, maar ook dat is een schijnbaar resultaat, want het is verkregen door optelling van de diverse saldi van het ding, dat men „winst- en verliesrekening” noemt. Dat is het echter niet. Het is niets anders dan twee rijen van getallen, waaruit een verschil te voorschijn komt! Elk getal er van staat in geen onderling verband tot de andere en er zijn maar enkele maatschappijen, die openlijk een echte bedrijfsrekening publiceren, hoewel zij daartoe wettelijk niet verplicht zijn. Andere doen het niet openlijk, maar voor huis-houdelijk gebruik. Eerst als men een dergelijke bedrijfsrekening maakt, krijgt men een goed denkbeeld van de beteekenis der winst en van de wijze, waarop zij moet worden geanalyseerd. Zolang dit niet is gebeurd, is men niet in staat, de bedoelde getallen bij elkaar te tellen en te zeggen, dat de som daarvan de winst vertegenwoordigt, die het verzekeringsbedrijf in een bepaald jaar heeft gemaakt. Ik wilde dit alleen opmerken om te doen zien, dat de z.g. uniforme regeling in het eenige bedrijf, waarin zij bestaat, nog geenszins ideaal is.

De Heer F. KLOMP:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Gaarne wil ik mij aansluiten bij de woorden van hulde, die door verschillende sprekers tot den inleider zijn gericht.

Op één punt zou ik nog gaarne de aandacht willen vestigen, al betreft dit niet het voornaamste deel van het betoog van den inleider. De inleider betoogde nl., dat het onmogelijk is, de hoeveelheid arbeid, die in uiteenlopende artikelen besloten ligt, tot uitdrukking te brengen in een gemeenschappelijke eenheid; hij noemde als voorbeeld steenkool naast biefstuk. De praktijk van het bedrijfsleven bewijst echter, dat het *Bedaux-stelsel* in toenemende mate toepassing vindt, niet in de eerste plaats als het loonstelsel, maar vooral om de efficiency in verschillende bedrijfsafdelingen tot uitdrukking te brengen en te beoordeelen. Hoewel ik over de waarde van dit stelsel niet op grond van eigen ervaring een oordeel kan vellen en dit gaarne zal vernemen van practiseerende accountants, die er kennis mee hebben gemaakt, heb ik toch in de bedrijven, waar ik het heb toegepast gezien, bemerkt, dat men het in zeer uiteenlopende bedrijfsafdelingen, zooals b.v. weverij- en verpakkingsaf-

deling, heeft kunnen toepassen en het heeft mij gefraspeerd, dat men daar in de praktijk tot een weekrapport kon komen met een diepgaande analyse der opgeleverde arbeid; dit bewijst dus de mogelijkheid van vrijwel uniforme formulieren en boekhouding voor een deel der administratie in uiteenlopende bedrijven c.q. bedrijfsafdelingen.

Een tweede opmerking betreft de uitspraak van den inleider op pag. 17 van zijn referaat, waar hij zegt, dat het te veel gevraagd zou zijn van de ondernemers, dat zij elkaar hun individuele kostendetailleeringen zouden verstrekken. Dit moge in overeenstemming zijn met wat in de praktijk geschiedt, ik had liever gezien, dat men in een kring als dezen daartegen stelling zou hebben genomen. Men is niet gebaat met onjuiste calculaties, omdat dan juist die fabrikanten de orders krijgen, die tengevolge van een onjuiste calculatie hun prijzen te laag stellen en daarmee een nadeeligen invloed uitoefenen op het prijsniveau van het betreffende artikel. Van veel meer belang zou het zijn, dergelijke prijsbedervers kennis van de juiste elementen van den kostprijs bij te brengen en ongetwijfeld zal zulks het gemakkelijkst gaan, wanneer er een zekere uniformiteit bestaat in de boekhouding van ondernemingen der zelfde bedrijfstak.

(Applaus)

De heer A. DIJKSHOORN:

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heeren,

Wat den lof betreft, sluit ik mij aan bij de vorige sprekers. Ik wil daarin ook het Bestuur betrekken, dat de accountantsdagen altijd zoo interessant weet te maken.

Sprekend over de externe uniformiteit, noemt de geachte inleider deze o.a. als middel tot bescherming van crediteuren en aandeelhouders. In het hoofdstuk, dat hierop betrekking heeft, spreekt de inleider over de algemeene voorschriften, die de Nederlandsche Wetgever gaf en teekent die in al hun soberheid — ik mag wel zeggen: poverheid. Gelukkig hebben wij bijzondere voorschriften voor de levensverzekeringmaatschappijen, die natuurlijk niet volmaakt zijn, maar toch een knap stuk werk vormen, waarmee althans een groot deel van ons nationaal vermogen, tegenwoordig en toekomstig, veilig is gesteld, voor zoover dat mogelijk is. In de toelichting zei de inleider, dat dit het eenige bedrijf is met min of meer uniforme bepalingen. Ik mag daarop misschien een kleine correctie aanbrengen. Het is minder bekend, maar ook in het bedrijf, dat zich bezighoudt met de uitvoering der sociale verzekering, nl. de Ziektewet, is de behoefte aan externe uniformiteit in de jaarrekening levendig gevoeld en wel door de Raden van Arbeid. Het toezichthoudend orgaan, het Bestuur van de Rijksverzekeringsbank, heeft dan ook in overleg met de uitvoerende organen (de Raden van Arbeid) een uniform schema voor de balansen en bedrijfsrekeningen van de 25 ziekenkassen der Raden van Arbeid opgesteld, voorzien van de noodige aanwijzingen, waarin en op den vorm en op den inhoud van de posten dezer jaarrekeningen is gelet. Ten slotte worden deze door den accountant van het toezichthoudend orgaan gecontroleerd.

Hier heeft men dus een voorbeeld van spontane samenwerking tusschen 25 uitvoerende organen — nog wel Rijksorganen — met het toezichthoudend orgaan, waardoor externe uniformiteit in de jaarcijfers wordt bereikt, zonder dat de Wetgever er aan te pas komt.

Het is echter zeer te betreuren, dat dit slechts een klein gedeelte van de wettelijke ziekteverzekering omvat. De uitvoering der Ziekwet is immers door den Wetgever niet alleen gelegd in de handen van de Raden van Arbeid, maar ook in die van de Bedrijfsverenigingen. Deze laatste zijn particuliere ondernemingen, thans 54 in getal. Zij verzorgen het leeuwendeel in de uitvoering van de Ziekwet. Men zou verwachten, dat aan deze particuliere ondernemingen de eisch gesteld was, dat zij uniforme jaarrekeningen zouden publiceeren, zoodat, nadat men er de jaarrekeningen van de Raden van Arbeid in zou hebben betrokken, men zich een volledig, betrouwbaar beeld van den stand der wettelijke ziekteverzekering in ons land zou kunnen vormen. Helaas, dat is niet zoo. De Regeering heeft weliswaar een Raad van Toezicht op de Bedrijfsverenigingen ingesteld, doch voorschriften op comptabel gebied, waardoor de externe uniformiteit der gepubliceerde jaarrekeningen gewaarborgd zou zijn, ontbreken geheel. Evenmin wordt accountantscontrole op de administraties dezer ondernemingen door het toezicht houdend orgaan uitgeoefend. Wanneer men nu bedenkt, dat de premie, die de uitvoerende organen (de 54 bedrijfsverenigingen en de 25 Raden van Arbeid) moeten heffen, door de Regeering wordt vastgesteld, dan vraagt men zich onmiddellijk af: hoe verkrijgt men de gegevens omtrent verzekeringsplichtig loon, administratiekosten en uitkeeringen, die toch als grondslag voor de vaststelling der premie moeten dienen, die werkgevers en werknemers wettelijk hebben te betalen?

De bijzondere voorschriften, die de overheid gaf aan de levensverzekeringmaatschappijen, zijn prachtig, al zijn zij niet volmaakt. Maar ten slotte is het aangaan van een levensverzekering overgelaten aan den vrijen wil van het individu. Hoeveel te meer ligt het op den weg van de overheid — wij zijn wel wars van overheidsbemoeiing, wanneer wij den arbeid zelf kunnen doen, maar hier geldt het de uitvoering van een sociale wet — om de externe uniformiteit in de te publiceeren jaarcijfers van die ondernemingen te bevorderen, die de ziekteverzekering uitvoeren, aan welke sociale verzekering werkgevers en werknemers wettelijk cijsbaar zijn.

Ik hoop duidelijk te hebben gemaakt, dat er onder het onmiddellijk bereik van den Wetgever een terrein is, dat rijp is voor een regeling van de externe uniformiteit in de jaarrekeningen.

Ik dank U zeer.

(Applaus)

REPLIEK VAN DEN INLEIDER.

De heer F. F. VAN DOORNE:

Geachte aanwezigen,

Ik mag, geloof ik, wel beginnen met den verschillenden heeren, die in debat zijn gekomen, te danken voor hun belangstelling. Ik had wel veel belangstelling verwacht, maar de betoonde belangstelling was werkelijk buitengewoon groot.

Wanneer ik nu tot de beantwoording der sprekers overga, dan hoop ik, dat de geweldige hoeveelheid materiaal, die mij verschaft is, mij er niet toe zal brengen, iemand verkeerd te interpreteren of althans belangrijke opmerkingen over te slaan.

Laat ik beginnen met den eersten spreker, den heer Hogeweg. Het spijt mij, dat hij niet meer aanwezig is. Hij is begonnen met mij te vertellen, dat ik zelf niet enthousiast ben voor mijn onder-

werp. Dat vind ik niet aardig! Ik heb in ander verband gezegd, dat ik niet enthousiast was voor uniformiteit, nl. voor de verwezenlijking der uniformiteit onder absolute concurrentieverhoudingen, maar ik heb niet gezegd, dat het onderwerp op zichzelf niet belangrijk zou zijn. Ik meen zelfs, in mijn mondelinge inleiding te hebben gezegd, dat ik twee vragen zou stellen en beantwoorden, waarvan de ééne inhield, dat het onderwerp wel van beteekenis is.

Ik meen dus, dat mij ten onrechte is aangewreven, dat ik zelf niet enthousiast zou zijn voor mijn onderwerp.

De heer Hogeweg heeft verder gezegd, dat men in verschillende landen heeft geprobeerd, uniforme boekhoudingen in te voeren en dat op het efficiency-congres is gebleken, dat die pogingen mislukt waren. Die opmerking heb ik niet begrepen. Ik heb gezegd, dat naar mijn gevoelen deze pogingen eerst bij een min of meer gevorderde ordening van het bedrijfsleven kans van slagen zullen krijgen. Het verwondert mij dus niet, dat zij tot dusverre niet geslaagd zijn.

En nu komt een belangrijke opmerking. De heer Hogeweg betoogde, dat het niet gaat om uniformiteit van de boekhouding, maar van de jaarrekening. Hoe de bedrijven komen tot hun uniforme gegevens, kan onverschillig zijn. Ik wil dit als een nadere verduidelijking van mijn betoog gaarne aanvaarden. Ik meen in mijn mondelinge inleiding de pogingen in de Duitsche literatuur om de administratie in alle finesses voor te schrijven, zelfs te hebben geridiculiseerd. Inderdaad: de boekhouding is ten slotte slechts het apparaat, waarmee het resultaat moet worden verkregen, dat de balansen en winst- en verliesrekeningen uniform worden. Ik geloof, dat dit de belangrijke factoren zijn, waarop men zich moet richten. Waarom alleen de jaarstukken uniform zouden moeten zijn heb ik niet goed begrepen. Ik zou zeggen: wil men tot een winstrekening komen, die eenigszins uniform is, dan zal toch een uniforme kostprijsbepaling noodzakelijk zijn. Ik bedoel een goede winstrekening, niet een zooals men er in de praktijk wel eens ziet. Daarvoor zal stellig noodig zijn, dat men het eens is over de wijze, waarop de kostprijzen in den betrokken bedrijfstak moeten worden bepaald. Uniformiteit op dit punt voor de verschillende bedrijven zal dus zeker noodig zijn om tot een uniforme winstrekening te kunnen komen.

De heer Hogeweg heeft bezwaar gemaakt tegen stelling 12 en dat vind ik heel erg! Ik heb gesteld, dat „invoering van bedoelde „voorschriften (maakt) instelling van regelende en toezichthoudende organen dwingend noodzakelijk (maakt).” De heer Hogeweg echter heeft verklaard, dat hij geen ambtenaren wil, omdat wij al ambtenaren genoeg hebben. Die organen, zegt hij, zijn wij zelf.

Ik zou mijn antwoord hierop in twee deelen willen splitsen: Ik geloof, dat ik het met het betoog in zake de ambtenaren tot op zekere hoogte wel eens kan zijn, maar ik heb ook niet verklaard, dat ik zoo gaarne ambtelijke organen wil hebben. Dat is allermist mijn bedoeling. Ik meende op de ordening zelve niet nader te moeten ingaan, met name niet op de wijze en de mate van ordening, omdat ik daarmee feitelijk buiten de grenzen van het onderwerp zou komen, dat mij is voorgelegd. Ik wil echter wel verklaren, dat het stellig niet mijn bedoeling is geweest, hier ambtelijke organen in het leven te roepen en ambtelijke belemmeringen te propageeren.

Tegen het tweede deel van het bezwaar van den heer Hogeweg, waarin hij zeide: „de organen, dat zijn wij”, heb ik echter wel bezwaar en wel uit het oogpunt van de door mij gewenschte uniformiteit. Ik heb in hoofdstuk XI, dat handelt over de externe

uniformiteit en den controleerenden accountant, juist trachten te schetsen, hoe ik mij het verband denk tusschen het toezichthoudend orgaan, dat ik noodig acht om de uniformiteit te verwezenlijken en den controleerenden accountant en daarin gezegd, dat naar mijn gevoelen de controleerende accountants, die in die bedrijven werkzaam zijn, dat orgaan niet kunnen vormen. Er is b.v. een bedrijfstak, waartoe 40 vrij van elkaar staande ondernemingen behooren. Deze kunnen 40 verschillende controleerende accountants hebben. Er zijn er genoeg in Nederland! Welnu, ik vrees, dat bij die 40 „toezichthoudende organen”, zooals de heer Hogeweg ze zou willen benoemen, de uniformiteit wel wat in het gedrang zou komen, terwijl ik het juist had over maatregelen om de externe uniformiteit te bevorderen. Ik meen dus, dat daarvoor een centrale instantie, die niet de controle tot in alle details zou behoeven te verrichten, maar die werkt op den grondslag van de controle der verschillende public accountants, het aangewezen middel zou zijn. Indien de verzorging der uniformiteit zou worden overgelaten aan de in mijn voorbeeld genoemde 40 accountants, dan vrees ik, dat zij — doordat er volkomen te goeder trouw verschil van interpretatie van het menschelek woord zou ontstaan, een verschil dat altijd mogelijk is — niet tot haar recht zou komen. Ik heb dezer dagen de uiting van een professor gelezen, dat elk woord onduidelijk is. (En ik heb er vandaag al zooveel gebruikt!). Ook de woorden, die in de uniformiteitsschema's zullen worden gebruikt, zullen ongetwijfeld niet voldoende duidelijk kunnen zijn om werkelijk de uniformiteit te verkrijgen, die ik wenschelijk acht. In dat opzicht ben ik het met dien professor eens. Ik zou dus niet willen onderschrijven, dat wij, controleerende accountants, zouden kunnen optreden als toezichthoudende organen in den zin zooals ik ze in mijn referaat heb bedoeld.

De heer Koppenberg, die daarna sprak, is begonnen met eenige kritiek te oefenen op hetgeen ik gezegd heb over de universeele boekhouding. Als ik hem goed begrepen heb was het zijn bedoeling te vragen, of het dubbel boekhouden op zich zelve niet reeds een soort van universeele boekhouding is. Ja, U moet weten, dat ik die gedachte zelf ook heb gekoesterd, toen ik met dit hoofdstuk bezig was. Ik had willen beginnen met de opmerking, dat de grondgedachte van de dubbele boekhouding het eenige universeele element in de boekhouding is. Ik was echter van meening, dat dit zoozeer voor de hand ligt voor hen, die met het principe van de dubbele boekhouding te maken hebben, dat ik deze opmerking heb geschrapt. Inderdaad beschouw ik dit als het eenige universeele, dat alle bedrijfsboekhoudingen kenmerkt.

Als ik het goed heb begrepen, heeft de heer Koppenberg verder betoogd, dat hij het wel gewenscht zou achten, indien de kostprijsfactoren: materialen, loonen, constante en variabele kosten, in de verschillende bedrijven zouden kunnen worden vergeleken. Dat is mogelijk, maar ik kan dat niet inzien. Ik ben begonnen met te zeggen, dat het mij persoonlijk onmogelijk lijkt, van de meest uiteenlopende artikelen, b.v. van een ton steenkolen en een pond biefstuk, een kostprijvergelijking te maken. Ik geloof niet, dat het van belang is te kunnen vergelijken, hoeveel arbeid er in dien ton steenkolen en in dat pond biefstuk besloten ligt, omdat het probleem vermoedelijk niet zal zijn, wat wij liever hebben: een ton steenkolen of een pond biefstuk. Door die artikelen worden twee geheel verschillende behoeften bevredigd. Misschien zou dit wel het geval kunnen zijn met artikelen, die in aanmerking zouden komen om bij wijze van vervanging dezelfde behoefte te bevredigen, zoodat men zich zou kunnen afvragen: wat zullen wij produceeren, artikel

A of artikel B? Dan zou een vergelijking misschien van beteekenis kunnen zijn om na te gaan, welk artikel voor de samenleving in haar geheel op de meest economische wijze kan worden geproduceerd. Voor de meer uiteenlopende artikelen zou een dergelijke vergelijking echter, naar het mij voorkomt, zeer weinig beteekenis hebben. Zeer stellig althans zou ik daarin niet de beheerschende en besturende gedachten voor het uniformiteitsstreven willen zoeken.

Voorts heeft de heer Koppenberg gezegd, dat hij den bruto omzet in de winstrekeningen der bedrijven vermeld zou willen zien en dat hij die vermelding als een zeer belangrijken stap vooruit zou beschouwen wat betreft de publicatie der rekeningen. Daarmede ben ik het eens. Er zullen nog wel meer van die punten te noemen zijn, die incidenteel verbeterd kunnen worden. Ik ben het eens met den heer Koppenberg, als hij zegt, dat de publicaties in het algemeen zeer onvolledig zijn en zeer weinig leerzaam voor degenen, die er kennis van nemen. Ongetwijfeld zullen hier en daar punten kunnen worden aangewezen, die zoo belangrijk zijn, dat zij misschien voor incidenteele regeling in aanmerking zouden kunnen komen. Dat heb ik echter niet willen propageeren. Ik heb het ook niet willen afwijzen. Mijn bedoeling is alleen, tot een zooveel mogelijk algeheele uniformiteit te komen.

Verder heeft de heer Koppenberg mijn stelling, dat onderscheiding binnen elken bedrijfstak naar den omvang der ondernemingen wenschelijk is, wat geridiculiseerd. Hij heeft opgemerkt, dat men dan ook nog onderscheid zou kunnen maken tusschen stedelijke en dorpsbedrijven. Dat heb ik echter niet gedaan, doch ik blijf wel van meening, dat een onderscheiding tusschen groote en dwergbedrijven wel van belang kan zijn. De groote bulk der middelmatige bedrijven zal zich daartusschen bevinden. Ik meen, dat een onderscheid tusschen zeer groote en zeer kleine bedrijven niet kan worden gemist en dat dit van veel meer beteekenis is dan de vraag, of het een stedelijk of een dorpsbedrijf betreft.

Collega Schols heeft een zinsnede aangehaald, die ik op pag. 4 van mijn referaat heb geschreven, over de concurrentieverhoudingen, waarbij de tegenstelling tusschen de verschillende bedrijven zóó groot is, dat zelfs een streven naar externe uniformiteit ten eenenmale afwezig moet worden geacht. Hij heeft daarbij betoogd, dat de conclusie, zooals ik die hier trek, naar zijn meening niet geheel juist is. Ik behoorde naar zijn meening ook een onderzoek in te stellen naar de omstandigheden, waaronder de concurrentie is ontstaan. Ik zou die aanvulling gaarne willen aanvaarden. Het is inderdaad juist: zóó absoluut als het hier staat, is het niet. Evenwel, als ik het heel letterlijk neem, heb ik toch gelijk, want ik heb gesproken van absolute concurrentieverhoudingen, van verhoudingen dus, waaronder de tegenstellingen in den scherpsten vorm naar voren komen en het komt mij voor, dat daar een basis voor samenwerking tusschen de ondernemers ontbreekt, tenzij — en hier kom ik tot het punt, dat de heer Schols heeft genoemd — de tijden zóó slecht worden en alle ondernemers met zoodanige verliezen te maken krijgen, dat zij in elkaars armen worden gedreven. Onder die omstandigheden komt het zelfs voor, dat de kartelrekening in de boeken wordt aangeduid met de woorden: „nood leert bidden”, hetgeen inderdaad schijnt te zijn gebeurd.

De heer Schols heeft ook een opmerking gemaakt naar aanleiding van een zinsnede op pag. 12, waarin ik als doelstelling van de externe uniformiteit o.a. heb genoemd de mogelijkheid om tot uitwisseling van gegevens te komen ter bereiking van den hoogst mogelijken graad van efficiency binnen den bedrijfstak. Hij acht

het daarvoor noodig, dat de bedrijven niet alleen hun cijfers — dus de resultaten van hun streven naar efficiency — mededeelen, maar ook, hoe zij tot die meest efficiënte verhouding zijn gekomen, omdat deze gegevens anders weinig leering zouden bieden. Het was niet mijn bedoeling, dit te propageeren. Mijn meening is deze: Wanneer deze cijfers — dus de resultaten van het streven naar efficiency binnen den bedrijfstak op zichzelf tot uitdrukking komend — in een behoorlijke, uniform opgestelde winstrekening worden gepubliceerd, dan kunnen deze cijfers den verschillende bedrijfsleiders aanleiding geven, de uitkomsten van hun eigen maatregelen van efficiency te toetsen aan die van andere bedrijven. Misschien dat het bij verder voortgezette samenwerking mogelijk wordt, dat men elkaar zelfs mededeelt, hoe men de efficiency heeft verkregen. Er is hedenmiddag een voorbeeld genoemd, waaruit blijkt, dat in een bepaalden bedrijfstak een besparende uitvinding door den geheelen bedrijfstak kon worden overgenomen. Inderdaad zou dit uit maatschappelijk oogpunt zeer zijn toe te juichen, maar mijn bedoeling was, vooralsnog niet zóó ver te gaan met het uitwisselen van gegevens.

De heer Schols heeft een aanvulling gegeven op de punten, opgesomd op pag. 27 van het referaat. Hij heeft er daarbij zelf al op gewezen, dat ik in mijn referaat ook uitdrukkelijk heb gezegd, slechts enkele van de te regelen punten te zullen noemen. Hij heeft er nu nog drie bij genoemd, die ik gaarne aanvaard, omdat zij inderdaad van veel beteekenis zijn voor het probleem, waarover wij spreken. Er zullen ongetwijfeld nog meer belangrijke punten zijn te noemen, maar er is geen enkel bezwaar tegen het aanvaarden van de door den heer Schols genoemde punten, die inderdaad zeer belangrijk zijn.

De heer De Vries heeft, als ik hem goed heb begrepen, onderscheid gemaakt tusschen uniformiteit uit het oogpunt van een maatschappelijk en uit het oogpunt van een groepsbelang of misschien bedoelt hij maatregelen, die genomen worden in het maatschappelijk belang en die, welke genomen worden om een groepsbelang te verzorgen. Wanneer het 't eerste betreft, dan behoort volgens hem de verzorging tot de taak der Regeering, maar als het een groepsbelang betreft, moet dit z.i. door de belanghebbenden zelf worden verzorgd. Daarmee ben ik het niet eens, omdat ik van meening ben, dat de doeleinden, die hier in het geding zijn, nooit een groepsbelang betreffen, maar in laatste instantie altijd het belang der geheele samenleving op het oog moeten hebben. Wij hebben vanochtend uit de inleiding van Prof. Lieftinck en uit de debatten, die daarop volgden, gehoord, dat de ordeningsproblemen geen problemen zijn, die alleen het bedrijf aangaan, maar wel degelijk problemen, die de geheele maatschappij raken. Het is voor ons allen van veel belang, of over de geheele linie der productie zoo economisch en zoo goed mogelijk wordt gewerkt. Dat kan nimmer een groepsbelang zijn en wanneer U het daarmee eens is, dan zou ook de stelling van den heer De Vries vervallen, nl. dat in geval het een groepsbelang raakt, de regeling door de belanghebbenden zelf ter hand moet worden genomen. Ik zou die stelling echter niet willen laten vervallen, doch haar anders interpreteren. Ik zou liefst alle regelingen door de belanghebbenden zelf willen zien vastgesteld, maar dan onder eenig toezicht van de overheid, teneinde te voorkomen, dat de belanghebbenden zelf, al te veel door hun eigenbelang gedreven, het groepsbelang boven het algemeen belang zouden stellen. Ik acht een regeling, speciaal ter behartiging van groepsbelangen, uit den boeze.

Collega Roet heeft zich blijkbaar ongerust gemaakt over het vele geld, dat in Nederland wordt veradministreerd. Wij hebben gehoord, dat het f 500.000.000.— was en dat 180.000 personen — en nog wel meer — zich daarmee bezighouden. Nu is de heer Roet blijkbaar geschrokken, omdat hij in mijn boekje heeft gelezen, dat er nog een groot terrein braak ligt, waarvoor wij ook administratieve arbeid noodig zullen hebben. Het aantal zou dus wel eens veel grooter kunnen worden dan 180.000 en ook de kosten zouden dan belangrijk kunnen stijgen. Overigens was hij het vrijwel eens met de conclusie, waartoe ik ben gekomen. Het aantal van 180.000 personen staat nog maar in zeer matige verhouding tot de 350.000 werklozen, die ons land telt. Wat dit betreft is het dus goed een groot braakliggend arbeidsveld te kunnen aanwijzen. De heer Roet heeft echter getracht, een schets te geven van een organisatie, door welke hij meent, in deze verkwistende manier van administreeën, waarbij ieder bedrijf dit maar op eigenhoutje doet en 180.000 menschen daarvoor aan het werk worden gehouden, verbetering te kunnen brengen. Hij heeft ons een centraal clearing-instituut voorgespiegeld, waarin alle bedrijfsadministraties verplicht zouden samenstromen en aan den anderen kant er keurig bewerkt weer uit zouden komen. In het instituut wordt de zaak gekookt en aan het eind van de week komt er dan een weekstaat, waaruit blijkt, hoe het met de activiteit der bedrijven in Nederland staat. Ik vind dat een geniaal idee, maar ik vraag mij af, of de heer Roet hierbij niet over het hoofd heeft gezien, dat er crediet wordt verleend. Wanneer dus wekelijks slechts wordt verrekend en dus in de staat opgenomen hetgeen vervallen is, dan zal de staat wel een beeld geven van de voldane vervallen verplichtingen, maar niet omtrent het tijdstip, waarop deze ontstaan zijn. En aangezien de crediettermijnen in verschillende branches nogal plegen uiteen te loopen, vrees ik, dat ik niet goed zou weten, hoe ik de eindcijfers van den weekstaat moet opvatten. Ik heb altijd geleerd, dat men als accountant nimmer een getal behoort op te schrijven als men het niet behoorlijk kan benoemen. Ik zou echter waarschijnlijk niet weten, hoe ik het eindcijfer van den staat van den heer Roet zou moeten noemen.

Overigens wil ik het over dit idee niet hebben. Het is een van de oplossingen, als ik het goed heb begrepen, om te komen tot een gemeenschapsadministratie, teneinde op deze wijze besparing te verkrijgen op de groote kosten voor administratie, die thans gemaakt worden. Ik ben het met den heer Roet eens, dat alle pogingen, die gedaan kunnen worden om te besparen op de kosten van het administratie-apparaat, zullen moeten worden gedaan, want ten slotte is de geheele samenleving gebaat bij de meest economische organisatie.

De heer Verhoeven heeft een opmerking gemaakt naar aanleiding van de stelling, die ik heb geponeerd op pag. 13 van het referaat, waarin ik sprak van de éénmans-onderneming en den wensch uitsprak om te komen tot splitsing van het vermogenscomplex in het vermogen, dat in de handelszaak opereert en het particulier vermogen. Hij vraagt zich af, wat de crediteur, wiens belang ik gaarne wil beschermen, heeft aan de publicatie van het bedrijfsvermogen alléén, zonder het privé-vermogen. Ja, ik ben het er natuurlijk mede eens, dat de crediteur niet alles heeft met de mededeeling van het bedrijfsvermogen, maar hij heeft dan altijd nog meer dan onder de tegenwoordige omstandigheden, nu hij niets te zien krijgt. Ik weet niet, of ik daaruit eenige conclusie mag trekken, maar mij persoonlijk is het opgevallen dat er in den laatsten tijd

nogal wat particuliere banken en bankjes aan den verkeerden kant van de samenleving zijn gekomen. Zij hebben haar loketten gesloten. Ik weet niet, of het crediet, dat aan deze instellingen nog werd verstrekt in de laatste jaren vóór zij haar loketten hadden gesloten, ook gegeven zou zijn, indien zij verplicht waren geweest, althans publicatie te geven aan het vermogenscomplex, dat in haar bedrijven opereerde en aan de credieten, waarover zij beschikten. Het komt mij voor, dat een gedeeltelijke publicatie als door mij bedoeld — er moet natuurlijk een juridisch behoorlijk vastliggende onderscheiding worden gemaakt tusschen de beide deelen van het vermogen — voor de crediteuren onder alle omstandigheden meer waarde heeft dan het ontbreken van elke publicatie.

Verder heeft de heer Verhoeven er op gewezen, dat het Economisch Instituut voor den Middenstand publicaties doet omtrent verschillende middenstandsbedrijven. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, dat was mij bekend. Ik heb gelegenheid gehad om in mijn mondelinge inleiding op te merken, dat het mij bekend is, dat in verschillende bedrijfstakken aan de uitwerking van de uniformiteitsgedachte wordt gearbeid. Ik dacht daarbij o.a. ook aan het Economisch Instituut voor den Middenstand. De heer Verhoeven vroeg nu, waarom dit elders niet gebeurt. Ik weet dat niet, maar een feit is, dat men er weinig van merkt. Misschien gaat er van het Economisch Instituut een zoodanige stuwende kracht uit, dat dit bijna kan worden gelijkgesteld met de regelende organen, die ik mij voor de uitvoering der ordening heb voorgesteld en misschien zal het t.z.t. kunnen worden belast met de taak van het regelend orgaan voor de Middenstandsbedrijven.

De heer Kersen J. de Jong heeft gewezen op den climax, die opgesloten ligt in den titel van mijn onderwerp. Hij zeide, dat het eenvoudig genoeg is, de jaarrekeningen uniform te maken, maar dat heeft z.i. meer betrekking op het uiterlijke, terwijl het aankomt op het innerlijke.

Ik zou hem er op willen wijzen, dat ik in mijn mondelinge inleiding heb gezegd — en ik meen het ook duidelijk te hebben gezegd in mijn schriftelijk referaat — dat ik zoo gaarne zou willen, dat ook de uniformiteit van den inhoud zou worden bevorderd. Ik heb nog het voorbeeld van de Verzekeringskamer genoemd, die het noodig achtte, nog 4 pagina's toelichting te geven op voorschriften, die al 8 jaar oud waren. De heer Kersen J. de Jong zou het niet aardig vinden, als wij vandaag allen dezelfde dassen zouden dragen. Dat doen wij ook niet. De menschen zullen ook wel niet uniform worden, maar het betreft hier niet de menschen, maar de scheppingen, door hen gemaakt. Ik heb betoogd, dat de organisatie der verschillende bedrijven zoo uiteenlopend is, dat ik niet geloof, dat een algeheele uniformiteit te verkrijgen is en ik geloof, dat de heer Kersen J. de Jong ongeveer hetzelfde bedoelt. Ik geloof niet, dat het mogelijk is, op dit gebied uniformiteit te verwezenlijken en misschien heeft de heer Kersen J. de Jong gelijk, als hij zegt, dat dit ook eigenlijk zonde zou zijn. Ik ben echter van meening, dat er met de gegevens, die uit de bedrijven komen — ik heb o.a. de jaarrekeningen genoemd als een heel belangrijk stuk — met behulp van uniformiteit der grondslagen, voor degenen, die belang hebben bij deze stukken — en dat zijn wij ten slotte allen, als men in aanmerking neemt, dat de geheele samenleving er belang bij heeft — wel iets te bereiken zou zijn. Ik ben het er ook mede eens, dat het buitengewoon toevallig was, dat de verkoopkosten van den Amerikaanschen en den Hollandschen auto-dealer met elkaar overeenkwamen. De factoren waren hier

inderdaad niet gelijk. Ik geloof ook niet, dat ik een vergelijking van de verkoopkosten van automobielen in Nederland en in Amerika gepropageerd heb. Ik bedoelde, voorloopig binnen onze landsgrenzen te blijven en ik neem deze gelegenheid te baat om dit nog eens te onderstrepen. Ik geef toe, dat er moeilijkheden zullen rijzen bij het uitwerken van deze gedachte, maar zij zijn er om opgelost te worden.

Als de heer Kersen J. de Jong betoogt, dat verschil van meening zoo goed is, dan ben ik het met hem eens. Mijn bedoeling is ook allerminst, het botsen der meeningen te voorkomen. Ik kan mij niet voorstellen, dat dit uit mijn inleiding kan worden afgeleid. Juist door het botsen van de meeningen wil ik tot een redelijke coördinatie komen. Wij moeten toch niet eeuwig blijven botsen!

Den heer De Goey ben ik dankbaar voor wat hij heeft gezegd. Hij heeft er op gewezen, dat de uniformiteit bij de levensverzekering-maatschappijen nog lang niet het stadium van verwezenlijking heeft bereikt, dat misschien gewenscht zou zijn. Inderdaad, ik ben dat met den heer De Goey eens en ik meen het ook reeds voorheen te hebben opgemerkt. Het invullen van de staten staat vrij, zegt de heer De Goey. Dat is zoo, maar er is een „toeziende voogd” in den vorm van de Verzekeringskamer, die althans al te groote excessen weet te remmen en die door haar adviezen — voor zoover ik dat in de praktijk heb waargenomen — min of meer coördineerend werkt ten aanzien van de wijze, waarop arbitraire vraagstukken moeten worden opgelost. Dat zij daarbij niet schroomt, pertinente aanwijzingen te geven, blijkt uit haar verslagen. Ik heb al gezegd, dat één daarvan 4 pagina's bevatte met aanwijzingen omtrent het invullen der staten. Een zeer positieve aanwijzing wil ik voorlezen. Zij heeft betrekking op achterstallige renten.

„Achterstallige hypotheekrenten en nog niet verzilverde, „vervallen coupons behooren niet onder „Loopende renten „en huren” thuis, doch onder „Debiteuren” of „Andere „Activa”.”

Wij kunnen het daarmee eens zijn, maar het ook zeer belangrijk vinden, dat dit uitdrukkelijk gezegd wordt. Ik geloof, dat er zonder deze positieve opmerking van de Verzekeringskamer tegen dit zeer gezonde bedrijfseconomische principe vaak gezondigd zou worden, zij het niet opzettelijk. Het invullen der staten is dus misschien niet zoo geheel vrij als wij het uit de rede van den heer De Goey begrepen hebben. Dat het bedrag van f 22.000.000.—, dat ik illustratief heb genoemd, niet uniform berekend is, had ik reeds gezegd. Dat is zoo. Omtrent het belangrijkste punt, de winst-analyse — wat is sterfte-winst en wat is rente-winst? — is inderdaad niets voorgeschreven, maar ik geloof, dat de doelstelling, waarvoor de Verzekeringskamer in het leven werd geroepen, dit niet noodzakelijk maakt. Dat het voor de bestudeering van het bedrijf gewenscht zou zijn, geloof ik wel.

De heer Klomp heeft gesproken over het Bedaux-stelsel. Voor zoover hij gezien had, kan met behulp van dit stelsel, door het aannemen van een uniforme arbeidseenheid, de hoeveelheid arbeid in totaal verschillende artikelen onderling worden vergeleken. Inderdaad, dat is mogelijk. Ik geloof ook niet, dat ik gesteld heb, dat het niet *mogelijk* zou zijn, dit te doen. Ik heb mij alleen afgevraagd, wat de beteekenis daarvan zou zijn. Welk belang heeft het te weten, welke verhouding er bestaat tusschen de hoeveelheid arbeid, opgesloten in een pond biefstuk en die, opgesloten in een ton steenkool? Ik kan dat niet inzien. Ik voor mij zie het nut van die ver-

gelijking niet in, maar misschien ben ik in dat opzicht onjuist.

De heer Klomp heeft er nog bezwaar tegen gemaakt, dat ik gezegd heb, dat het van verschillende ondernemers te veel verlangd zou zijn, dat zij elkaar individueel hun kostendetailleeringen zouden verstrekken. Hij zou op een accountantsdag eigenlijk een ander geluid hebben verwacht, nl. dat men meer stelling zou nemen tegen de prijsbedervers op de markt. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik heb hier in het geheel geen stelling genomen. Ik heb alleen geconstateerd wat ik zie en tot nog toe zie ik niet, dat de verschillende ondernemers elkaar hun kostendetailleeringen zoo erg graag en met enthousiasme overhandigen. Het zou kunnen zijn, dat wij thans een kentering beleven in de opvattingen. Niet dat er een plotseling enthousiasme is ontstaan voor het uitwisselen der gegevens, maar het is de barre noodzaak, die in dezen tijd de ondernemers noopt, te trachten, gezamenlijk, door ordening van binnen uit, de bedrijven op een beter plan van rentabiliteit te brengen en daarin past stelling nemen tegen het prijsbederf.

Ten slotte ben ik gekomen aan hetgeen de heer Dijkshoorn — min of meer als aanvulling van mijn referaat, als ik het goed begrepen heb — heeft medegedeeld. Hij wees er op, dat ik gezegd heb, dat de voorschriften voor de levensverzekeringsondernemingen tot nog toe de eenige in Nederland zijn, die wat dieper gaan en wat meer gedetailleerd zijn dan de algemeene voorschriften van het Wetboek van Koophandel. Hij merkte daarbij op, dat er uniforme voorschriften bestaan voor de uitvoering der Ziektewet, die door de Raden van Arbeid in onderling overleg zijn vastgesteld en dat de jaarrekeningen, die door de Raden van Arbeid worden gepubliceerd, volgens uniforme schema's zijn opgebouwd. Nu heb ik in het bijzonder gesproken over concurrerende ondernemingen en ik meen, dat de Raden van Arbeid, bij alle koopmanschap, die hun eigen is, getuige hun publicaties, toch niet mogen worden geacht, concurrerend tegen elkaar op te treden. Mocht dat wel het geval zijn, dan ben ik van meening, dat zij daarmede hun doel zouden voorbijgeschieten. Ik accepteer echter gaarne als aanvulling van mijn referaat, dat ook hier uniforme voorschriften bestaan.

De heer Dijkshoorn is echter iets verder gegaan. Hij betoogde, dat de Raden van Arbeid slechts een deel van de ziekteverzekering onder hun beheer hebben. Er zijn ook nog 54 Bedrijfsverenigingen, die tezamen een veel grooteren omzet hebben dan de Raden van Arbeid. En de Bedrijfsverenigingen, zeide hij, zijn toch eigenlijk particuliere ondernemingen. Ik heb bezwaar tegen twee woorden in deze korte definitie. In de eerste plaats meen ik, dat het geen ondernemingen zijn en in de tweede plaats meen ik, dat zij niet particulier zijn! Het zijn geen ondernemingen. Zij berusten, voor zoover mij bekend, vrijwel alle op onderlinge basis. De leden zijn allen aansprakelijk voor de tekorten van de vereniging. Men zou dus kunnen zeggen, dat de leden gezamenlijk ondernemers zijn ten opzichte van de uitvoering der Ziektewet. Ik geloof, dat de Bedrijfsverenigingen alleen een administratieve functie uitoefenen. Zoolang niet alle leden van een Bedrijfsvereniging failliet zijn, kan de Bedrijfsvereniging ook niet failliet gaan. De heer Dijkshoorn verwacht van de Bedrijfsverenigingen een uniforme jaarrekening. Deze zou volgens hem verwacht mogen worden, omdat de Raden van Arbeid reeds zoover zijn gekomen. Er is reeds een Raad van Toezicht op de Bedrijfsverenigingen, de Regeering stelt de premie vast enz. En ondanks al die factoren is er toch nog geen uniforme jaarrekening. Ik moet aannemen, dat de heer Dijkshoorn met deze materie veel beter vertrouwd is dan ik. Ik ken die Bedrijfsvereeni-

gingen echter wel uit de praktijk en ik heb ervaren, dat de Raad van Toezicht wel degelijk min of meer actief optreedt ten aanzien van de te publiceeren jaarrekening. Men heeft daarvoor een schema samengesteld — dus ongeveer hetzelfde wat ik in mijn referaat als gewenscht heb vermeld voor allerlei ondernemingen — en men let er wel degelijk op, dat de balans op grond van dit schema wordt opgesteld. Er komt zelfs iemand controleeren, of men zich daaraan gehouden heeft. Deze ambtenaar reist de Bedrijfsverenigingen af en beoordeelt, naar ik geloof, speciaal, of de risico's behoorlijk gewaardeerd zijn. Ik meen echter, dat hij ook let op de uniformiteit der jaarrekeningen.

De Heer DIJKSHOORN: Dat is een actuaaris.

De heer VAN DOORNE:

Ja, maar hij heeft ook wel eens verschillende opmerkingen gemaakt op een terrein, dat stellig niet des actuaris' is, hetgeen overigens geapprecieerd werd. Of hij het kan of niet, wil ik in het midden laten, maar in elk geval is hij toch blijkbaar min of meer belast met het controleeren, of de uniformiteitsvoorschriften worden toegepast. Dat ook ten aanzien van het vaststellen der schema's voor de uitvoering der ziekteverzekering het laatste woord nog niet is gesproken, daarover ben ik het met den heer Dijkshoorn stellig eens.

Ik meen hiermede, de sprekers naar beste vermogen te hebben beantwoord en ik zou willen eindigen met hun nogmaals mijn dank te betuigen voor de groote belangstelling, die men heeft betoond, en welke blijkt uit het groote aantal sprekers, dat ik hedenmiddag heb mogen beantwoorden.

Ik heb gezegd.

(Applaus)

De VOORZITTER:

Dames en Heeren,

Met het oog op het late uur vertrouw ik, dat U wel zult willen afzien van repliek en mij het laatste woord wilt laten om hartelijk dank te zeggen en groote hulde te brengen aan den geachten inleider voor de wijze, waarop hij zijn inleiding heeft gehouden en, niet het minst, voor de wijze, waarop hij de sprekers heeft beantwoord.

Wij zijn zooals dat te doen gebruikelijk is, ook thans niet tot een bepaalde conclusie gekomen, maar ik geloof, dat dit misschien eer een voordeel dan een nadeel is, want dit stelt ons in de gelegenheid, onderwerpen aan te vatten, waarvan is te voorzien, dat wij daaromtrent niet tot een absoluut vaststaande conclusie zullen komen. Wat dit onderwerp betreft, zal de toestand nog wel langen tijd zoo blijven, dat wij allen wel de voordeelen inzien van uniformiteit van de onderdeelen der boekhouding, balansen enz.; de een meer dan de ander, maar ik heb niemand hooren zeggen, dat hij daarin in het geheel geen voordeel ziet. Aan den anderen kant zien wij allen de bezwaren er van in. De inleider heeft die bezwaren sterk onderstreept en zelfs een volledige ordening als voorwaarde gesteld voor de uniformiteit, die op haar beurt weer voorwaarde zou moeten zijn voor de ordening. Het zal ten slotte dus een subjectieve waardeering worden van de „baten en lasten”, een afwegen van de voordeelen tegen de nadelen, waarover wij het niet

allen eens zullen worden. Des ondanks is het onderwerp van vol-doende belang om het van alle kanten te bekijken, om de voor-deelen zoowel als de nadeelen nader onder het oog te zien. Ik ben den heer Van Doorne dan ook zeer dankbaar voor de wijze, waarop hij ons daartoe in de gelegenheid heeft gesteld. Denzelfden dank wil ik ook brengen aan de debaters, die verschillende punten nog eens nader hebben belicht.

Zoo zijn wij dus gekomen tot het slot van den 26sten Accountantsdag.

Ik geloof zeker, dat wanneer nog eens de geschiedenis van het Instituut zal worden geschreven, men dezen dag zal aanmerken als een bijzonder goeden, geslaagden en nuttigen accountantsdag. Hoewel ik Voorzitter ben van het Bestuur, dat min of meer aansprakelijk is voor de organisatie van de accountantsdagen, schroom ik toch niet, dit te zeggen, omdat wij in dit opzicht zeer passief zijn. Wij zijn nl. geheel afhankelijk van den steun en de hulp, die

wij daarbij van inleiders en debaters ondervinden. Ik prijs het Bestuur dan ook buitengewoon gelukkig, dat het er weer in is geslaagd, twee zoo goede inleiders te vinden, die dezen Accountantsdag tot een bijzonder interessanten en aangenamen hebben gemaakt. Ik hoop, dat speciaal Prof. Lieftinck tot de geregelde bezoekers van de accountantsdagen zal blijven behooren, zooals zoovele personen, die eerst een Accountantsdag als inleider hebben bezocht, dat op den duur geworden zijn.

Ik zeg den aanwezigen allen hartelijk dank, ook den debaters, evenals de pers voor de vervulling van de moeilijke taak, die zij op zich heeft genomen en den stenograaf, die al het gesprokene zoo nauwkeurig heeft genoteerd.

Ik sluit hiermede den 26sten Accountantsdag.

De vergadering wordt te 5 uur n.m. gesloten.